

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Sociální a kulturní ekologie

Bc. Eliška Rolfová

PŘÍPADOVÁ STUDIE ZAHRÁDKÁŘSKÉ OSADY

JENERÁLKA

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. 1. 2012

.....
Eliška Rolfová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce Mgr. Arnoštu Novákovi a dalším účastníkům zahrádkářského projektu za spolupráci, odborné vedení a cenné rady, zahrádkářům z Jenerálky za velmi vstřícný přístup a svým nejbližším za podporu.

OBSAH

OBSAH	1
ABSTRAKT	3
Klíčová slova	3
ABSTRACT.....	3
Key words	3
ÚVOD.....	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	7
1. ZAHRÁDKAŘENÍ V EVROPĚ.....	7
Velká Británie	7
Francie	9
Belgie a Nizozemí.....	11
Německo	11
Polsko.....	13
Dánsko	13
Švédsko	14
Španělsko a Itálie	15
Evropská unie zahrádkářů.....	17
1.1. <i>Shrnutí</i>	18
2. ZAHRÁDKAŘENÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	19
Vznik prvních osad na českém území.....	19
Období socialismu	19
Období po roce 1989 a současnost	21
2.1. <i>Shrnutí</i>	23
3. ZAHRÁDKAŘENÍ V KONTEXTU TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE	25
Trvale udržitelný rozvoj.....	25
Sociální aspekty zahrádkářství	25
Environmentální aspekty zahrádkářství.....	29
Ekonomické aspekty zahrádkářství	32
Instituce a procesy týkající se zahrádkářství	34
3.1. <i>Shrnutí</i>	36
II. EMPIRICKÁ ČÁST.....	37
4. VÝZKUMY ZAHRÁDKÁŘSKÝCH OSAD.....	37
5. METODOLOGIE.....	39

Výzkumné otázky	39
Techniky sběru dat	39
Rozhovory a prostředí výzkumu	40
Výběr respondentů	41
Příprava dat, metody jejich vyhodnocování a interpretace	42
Hodnocení kvality a validity výzkumu	43
Etická stránka výzkumu	43
6. PŘÍPADOVÁ STUDIE ZAHŘÁDKÁŘSKÉ OSADY JENERÁLKA	44
6.1. ZO Jenerálka.....	44
Založení a vývoj osady	45
ZO Jenerálka po roce 1989	50
Ohrožení osady	52
6.2. Analýza rozhovorů	56
Sociální aspekty zahrádkaření v ZO Jenerálka	56
Environmentální aspekty zahrádkaření v ZO Jenerálka	66
Ekonomické aspekty zahrádkaření v ZO Jenerálka	71
Institucionální a procesní aspekty zahrádkaření v ZO Jenerálka	72
6.3. Souhrn aneb Zahrádka jako recept na štěstí.....	75
ZÁVĚR.....	77
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ.....	79
SEZNAM PŘÍLOH.....	87

ABSTRAKT

Práce se věnuje fenoménu zahrádkaření a zahrádkářských osad. Mnoha osadám v současnosti hrozí zánik, přičemž důvodem může být nedostatečné zhodnocení jejich úlohy v městském prostředí. Cílem výzkumu zahrádkových osad je poukázat na jejich sociální, ekonomický a především environmentální přínos pro město.

V první části práce sleduji vznik, vývoj a aktuální stav zahrádkářského hnutí v Evropě a v českých zemích (především v prostředí velkých měst). Zahrádkaření je dále rozebráno v kontextu trvale udržitelného rozvoje, s ohledem na environmentální, sociální, ekonomické či právní a politické aspekty. Druhá část práce je případovou studií z pražské zahrádkářské osady Jenerálka. Studie se zabývá vývojem, současným stavem a postavením osady v městském prostředí. Analyzuje roli, jakou osada hraje jak v životě zahrádkářů samotných, tak z hlediska trvale udržitelného rozvoje města.

Klíčová slova

Zahrádkaření – mezinárodní kontext, Trvale udržitelný rozvoj, Zahrádkové osady

ABSTRACT

The thesis deals with the phenomenon of allotment gardening and allotment sites. These days, numerous sites have to face the threat of extinction, which may be caused by insufficient evaluation of their role in the city environment. The aim of the research of allotment sites is to point out their social, economic and particularly environmental benefits for the city.

The first part of the thesis concerns the origin, development and current state of allotment gardening in Europe and Czech lands (particularly in cities). Allotment gardening is then examined in the context of sustainable development, with regard to its environmental, social, economic as well as legal and political aspects. The second part of the thesis describes the case study in Jenerálka, allotment site in Prague. The study investigates the development, current state of the site and its position within the city. In addition, it analyses the role of the site both in the lives of gardeners and for Prague.

Key words

Allotment gardening – international context, Sustainable development, Allotments

ÚVOD

Zahrádkářské osady známe všichni.¹ Ačkoliv kolem nich možná procházíme často, jen málokdo se zastaví a nahlédne přes plot na to, jak vlastně takové zahrádky vypadají a čemu se zahrádkáři věnují. Při slově zahrádkář si většina z nás představí Přemka Podlahu, pousměje se a jde dál. Když se v Praze před několika lety začalo ozývat silné volání po rušení osad, možná i proto mnoho Pražanů snadno přijalo argumenty, že zahrádkaření se už dnes vlastně téměř nikdo nevěnuje, že jsou osady zpustlé, sídlí v nich bezdomovci anebo si zde dokonce zloději aut schovávají svůj lup. Něco takového ve městě přece nechceme!

Jenže pokud se zamyslíme alespoň o něco hlouběji, uvědomíme si, že kořeny zahrádkaření, totiž pěstování ovoce a zeleniny, představují přece jen záslušnou činnost. Opravdu se zahrádkaření tolik proměnilo? Opravdu už dnes zeleninu nikdo pěstovat nechce? A pokud ano, proč tomu tak je? Co se vlastně odehrává v současných zahrádkářských osadách? A konečně: pokud se ukáže, že zahrádkaření může být i dnes záslušné, kde se vzaly argumenty prosazující rušení osad? Právě takové zamyšlení se stalo první pohnutkou pro zpracování tohoto tématu.² Cílem této práce je porozumět úloze, již mohou zahrádkaření a zahrádkářské osady hrát v současné společnosti, a prozkoumat ji na příkladě vybrané zahrádkářské osady.

Abychom mohli pochopit současné zahrádkaření, je třeba prostudovat důvody jeho vzniku a jeho historický vývoj. Těmto tématům se věnuje teoretická část práce. Zaměřuje se především na zahrádkaření v zahraničí. To, jak se zahrádkaření vyvíjelo a jakou roli hraje pro zahraniční státy dnes, nám může posloužit jako vzor (ale třeba i jako varování). Stejně tak je důležité prozkoumat jeho současný stav, přínosy či újmy, které přináší městu³ a společnosti, či roli, jakou zahrádkaření může hrát v kontextu trvale udržitelného rozvoje.

¹ Český právní řád považuje za zahrádkářskou osadu „jednu nebo několik menších a stavebně nesrostlých lokalit současně zastavěného území obce mimo jeho hlavní sídelní část.“ Samotnou zahrádkou je pak „pozemek v zahrádkové osadě určený k zahrádkářské činnosti do 400m², který smí být zastaven chatou o výměře do 18 m² a skleníkem“ (Generel ZO, 2009). Termíny zahrádkářská (zahrádková) osada a zahrádkářská kolonie jsou v této práci používány jako synonyma.

² A stejně tak i pro projekt katedry SKE FHS UK Zahrádkářské kolonie – stíny minulosti nebo záblesky budoucnosti?, jehož je tato práce součástí. Poznatky získané v této práci budou použity pro článek v kolektivní monografii, která je pomůžou zasadit do širšího kontextu.

³ Zahrádkaření není jen záležitostí velkých měst; osady se objevují – přinejmenším u nás – i v malých obcích. Z důvodu zúžení tématu jsem se zabývala pouze velkoměstským prostředím (u nás nejčastěji Prahou). Stejně tak se zahrádkaření rozvíjelo i mimo evropský kontinent, ovšem rozbor tohoto vývoje by vydal na další studii, a proto se zaměřuji jen na Evropu (respektive na státy EU, v nichž hraje zahrádkaření významnou úlohu).

V empirické části jsem se pak věnovala výzkumu v konkrétní pražské zahrádkové osadě. Případová studie mi pomohla objasnit, jak reálně funguje tato vybraná osada, a aplikovat poznatky získané v teoretické části. Osadu Jenerálka jsem si vybrala proto, že jí, stejně jako mnoha dalším osadám, hrozil zánik, ale zároveň se podle dostupných informací jednalo o poměrně rozsáhlou osadu, vhodně umístěnou na okraji hlavního města Prahy, jejíž členové se proti zrušení důrazně bránili. V praktické části práce nejprve popisují výzkumy, které se zabývají podobnou tematikou, a následně metodologii, podle které jsem prováděla případovou studii v osadě. Další část pak popisuje vznik, vývoj a současné fungování osady. Analýza rozhovorů se zahrádkáři z Jenerálky se podrobněji zabývá některými důležitými aspekty zahrádkaření, především ve vztahu k trvale udržitelnému rozvoji a k současnému významu zahrádkaření v osadě Jenerálka.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. ZAHRÁDKAŘENÍ V EVROPĚ

V této kapitole se věnuji popisu zahrádkářského fenoménu v zahraničí. Rešerši jsem omezila jen na evropský prostor a zaměřila se především na situaci v prostředí velkých měst. Z evropských států vybírám ty nejvýznamnější, případně ty, kde je zahrádkaření silně rozvinuto.⁴ Výrazná tradice zahrádek existuje zejména ve Velké Británii, Německu, Francii, Nizozemí, Polsku, Dánsku či Švédsku (Generel ZO v Praze, 2009: 8). Jednotlivé země se liší v důvodech, pro které zde zahrádky vznikaly, vývojem v průběhu 20. století i současným přístupem tamní společnosti k zahrádkaření.

Velká Británie

Venkovská obdoba městských zahrádek se v Británii objevila v souvislosti s ohrazováním půdy, kdy obyvatelé venkova ztratili přístup k pozemkům. To začalo již v 11. století a nejvýrazněji se projevilo v 18. a 19. století. Průmyslová revoluce sice na jedné straně vedla ke zvýšení životní úrovně a růstu populace, na druhé však, spolu s ohrazováním, vytvořila závislost obyvatel na pracovním trhu. Docházelo tedy k rozevírání nůžek mezi životní úrovní vyšších a nižších vrstev. Mezi dělníky narůstala chudoba. Venkovské zahrádky se tak pro dělníky staly důležitým zdrojem příjmů (Burchardt, 2002: 231-236). Pozemky pro zahrádky poskytovali venkovským dělníkům sami šlechtičtí majitelé půdy, charitativní organizace či sami bohatí továrníci. Nejen aby jim ekonomicky ulevili, ale také aby zabránili protestům a povstáním (King, 2011). Byla zdůrazňována i sociální úloha zahrádek, která zahrádkářům umožňovala smysluplně trávit volný čas (Doyle, 1840: 111) a vyhýbat se takovým neřestem, jako je hazard či posedávání po hospodách. Dobový názor zdůrazňoval význam zahrádek i pro fyzické zdraví chudých a jejich stravu (Hardingová a Taigelová, 1996: 238).

Ve městech do 18. století existovaly spíše drobné zahrádky pro individuální potřebu a rozlehlejší ke komerčním účelům (sady, pěstební zahrady...). Proměna nastala v době expanze měst. Rozšiřování zástavby vedlo ke zvýšení cen pozemků. Zahrady se tak staly především pro chudší obyvatele měst, jimž sloužily k pěstování zeleniny, příliš drahé. Na konci 18. století už byl nedostatek půdy pro zahradničení velmi zřetelný (Hardingová a Taigelová, 1996: 239). Namísto zeleninových zahrádek proto v té době vznikaly spíše

⁴ Výběr byl částečně omezen i zdroji informací. U některých zemí se mi bohužel nepodařilo dohledat dostatek relevantních dat k historii či současnosti zahrádkaření.

okrasné zahrady pro bohatší příslušníky střední třídy, obchodníky a řemeslníky. Kolem roku 1720 vznikly v Birminghamu tzv. *Guinea Gardens* (podle nájmu v ceně 1 guiney). Zahrádky získávaly na popularitě a jejich počet během 18. století rostl. Jejich nájemci často pocházeli z venkova a jiný přístup k zeleni ve městě neměli. V mnohém se tyto zahrady podobaly dnešním zahrádkovým koloniím v Holandsku a Německu (King, 2011).

Obliba okrasného zahradničení mezi střední a vyšší třídou se stala součástí hnutí zahradních měst na konci 19. století. Hnutí reagovalo na neudržitelnou situaci podmínek života ve městě v 19. století, která byla důsledkem industrializace a přílivu obyvatel do měst. Chudoba, přelidňenost a nedostatečná hygiena vedly k rozvoji metod městského plánování, jež se životní podmínky pokoušelo zlepšit (Batchelor, 1969: 190). V rámci hnutí zahradních měst byly do urbanistického plánování zahrnuty plochy zeleně a brán ohled na ochranu životního prostředí a zdraví (Kingová, 2007). Autorem myšlenky zahradních měst byl Ebenezer Howard. Howard ve svých plánech dokázal propojit ideje urbanismu, které v té době již existovaly (inspiroval se např. Morem, Owenem či Kropotkinem), a věřil, že zahradní města představují lék na všechny neduhy tehdejších měst. Základními prvky ideálního zahradního města byla omezená populace (asi 30 000 obyvatel), vytvoření trvalého zemědělského pásu okolo města, který měl sloužit jako hranice rozšiřování města i jako zemědělské zázemí, či obecní vlastnictví pozemků (Batchelor, 1969: 191).

V roce 1901 vzniká národní zahrádkářská společnost *National Society of Allotment and Leisure Gardens* (NSALG) (Kingová, 2007). V roce 1908 byl vydán zákon podporující zřizování zahrádek ve městech. Další zákon z roku 1925 pak nařizoval, aby se v každém novém urbanistickém plánu se zahrádkami počítalo (Atkins, 2003: 138).

V roce 1913 již v Británii existovalo přes 600 000 zahrádek. Vrcholy zahrádkářského hnutí pak nastaly za první (1,5 milionu zahrádek) a druhé světové války (1,75 milionu). Zásadním důvodem zakládání zahrádek během válek a krizí bylo nedostatečné zásobování potravinami. Na začátku druhé světové války vláda spustila kampaň *Dig for Victory* s cílem založit půl milionu nových zahrádek. Zahrádky vznikaly podél železnic, v předzahrádkách, parcích či dokonce na letištích (King, 2011). Vlastnictví zahrádky se stalo vlasteneckým aktem a výrazem solidarity s válečným úsilím (Kingová, 2007). Po válce pak oněch půl milionu zahrádek rychle zmizelo a lidé o ně začali ztrácet zájem. Ve druhé polovině století úpadek pokračoval (King, 2011).

V roce 1969 nechala britská vláda provést výzkum, jehož výsledkem byla tzv. Thorpova zpráva. Ta navrhla změnit pěstitelské pojetí zahrádek na odpočinkové zahrady, podle příkladu velkých evropských měst, kde se osady stávaly stále důležitějšími

z hlediska rekreace a přínosů pro vzhled samotného města. Za ústupem oblíbenosti zahrádek podle zprávy stála právě zastaralá představa, že zahrádky jsou charitativním projektem pro chudé (Rogers, 1970).

Ve druhé polovině 20. století zahrádkové osady navíc neměly přílišné politické zastání proti stavební lobby. Situace se mění v posledních třiceti letech, kdy se objevuje zájem o otázky životního prostředí a lidé si uvědomují význam osad pro vytváření místních komunit (Crouch, 2000). Lidé se začínají zajímat o kvalitu produktů a o látky, které jsou při jejich výrobě používány. Především matky s malými dětmi začínají upřednostňovat samozásobitelství ze zahrádky (King, 2011). Poptávka po zahrádkách v posledních letech opět stoupá. Počet čekatelů se v Anglii mezi lety 1996 a 2009 zvýšil z přibližně 13 000 na 76 000. V roce 2007 bylo v Británii přibližně 300 000 zahrádek na ploše kolem 12 000 ha (Swanwicková, 2009). Podle výzkumu z ledna 2011 (Campbellová a Campbell, 2011) existují u 66 % obecních zahrádek v Anglii čekací seznamy s téměř 90 000 uchazeči, což znamená, že na každých 100 zahrádek připadá 57 čekatelů. Ačkoliv se čísla od předchozích let mírně snížila, stále zůstávají vysoká (tamtéž: 2).

Kingová uvádí, že v současné Británii jsou zahrádky buď ve vlastnictví soukromých majitelů anebo obcí (Kingová, 2007). Zahrádky na obecních pozemcích spravuje buď město anebo sami zahrádkáři. Osady jsou rozděleny na trvalé nebo dočasné. Soukromé osady jsou vedeny jen jako dočasné. Trvalé osady nelze zrušit anebo využít k jiným účelům bez vleklého soudního procesu. Dočasné osady tuto ochranu nemají.

Francie

I ve Francii vedla industrializace v 19. století k masivní imigraci obyvatel do měst, kde se z venkovanů stávali dělníci. Noví měšťané ztráceli své zvyky z venkova a zásobovací soběstačnost. Silně také klesala úroveň hygieny a stravy ve městech, což vedlo k nárůstu úmrtnosti. V roce 1891 byla průměrná délka života obyvatel měst o 6 let kratší než u venkovanů (Delwiche, 2006: 104). Někteří politici či veřejní činitelé si problémy uvědomovali a jedním z navrhovaných řešení bylo i zakládání parků, zahrad a zahrádkových osad pro chudé dělníky. Opat a křesťanský demokrat Jules Lemire prosazuje v roce 1894 návrh zákona, který by omezil odliv obyvatel z venkova a umožnil každé dělnické rodině vlastnit domek s malou zahrádkou (tamtéž).

V říjnu 1896 Lemire zakládá *Ligue Française du coin de terre et du Foyer*. V roce 1899 je členy Ligy 655 zahrádek, v dalších letech pak jejich počet stoupá až ke 250 000 v roce 1945 (tamtéž). Po válce ovšem význam zahrádek klesá a pozornost se soustředí na novou výstavbu. Prioritou je bydlení (Clavreul, 2006). Nový rozkvět nastává

až v sedmdesátých letech v důsledku krize. Název dělnické zahrádky se změnil na zahrádky rodinné, čímž se zdůraznily i proměny jejich funkcí (Rubinová, 2007: 67). V roce 1976 ve Francii vzniká zákon na ochranu zahrádkářských osad před urbanizací. Zákon ukládá obcím povinnost nahradit pozemky osad dotčených výstavbou (Consales, 2010). V roce 1993 podepisuje francouzské ministerstvo životního prostředí s Ligou tzv. *Charte des jardins ouvriers, familiaux et sociaux*. Charta připomíná, že zahrádky neztratily na významu. Zdůrazňuje, že „někdy až anarchický rozvoj velkých měst, vyprazdňování venkovských oblastí a nové formy sociálního vyloučení dávají zahrádkám významnější roli sociálního nástroje než kdy dříve“⁵ (Clavreul, 2006).

Tzv. sociální zahrádky, které ve Francii v poslední době vznikají, mají za cíl především boj proti novým formám sociálního vyčlenění (nezaměstnanost, imigrace, nízký příjem atp.). Daniel Cérézuelle (in: Delwiche, 2006: 108) podotýká, že právě schopnost postarat se o sebe (ať už v podobě domácího kutilství anebo zahrádkaření) by mohla hrát důležitou roli v životě těch nejhudších. Noví zahradníci neocení jen finanční přínos své aktivity, ale i lepší kvalitu výživy. Zároveň je zahradničení, jež přináší viditelné výsledky práce vlastními rukou, výborným nástrojem k ocenění sebe sama. Sociální zahrádky také zprostředkovávají kontakt mezi jinak izolovanými lidmi a umožňují vyměňování výpěstků. „Ti, kteří věřili, že mohou jen přijímat, si najednou mohou dovolit neslýchaný luxus něco nabídnout“ (Delwiche, 2006: 108).

Pařížskými zahrádkami současnosti se zabývá například Rubinová (Rubinová, 2007). Popisuje oblasti Paříže XIII a Plessis Robinson. V Paříži XIII existuje multifunkční rekreační plocha s parkovými lavičkami, hřišti pro děti a zahrádkami. Projekt intenzivně podporoval spolek *Coin de terre*. Úředníci z radnice argumentovali, že po něčem podobném neexistuje poptávka a že obyvatelé ho nepřijmou. Naopak, obyvatelé jej přijali s nadšením a poptávka po zahrádkách překročila nabídku (tamtéž: 69-70).

Plessis Robinson představuje spíše předměstskou oblast. Zahrádky zde byly založeny uprostřed obytné čtvrti pro lidi s nízkými příjmy. Vykazují vysokou estetickou hodnotu a jsou projevem tvořivosti zahrádkářů (tamtéž: 69-70). Autorka zdůrazňuje, že založení zahrádek je mnohem méně nákladné než zřízení jiných ploch zeleně. Navíc náklady na udržování jsou téměř nulové, jelikož se téměř o vše starají sami zahrádkáři. Rubinová ukazuje příklady dalších zahrádek, které tvoří přímou součást rozsáhlejších ploch zeleně. Obhospodařované parcely zahrádek jsou obklopeny skleníky, fontánami,

⁵ Citace z nepřeložené zahraniční literatury uvádím v celé práci ve vlastním překladu.

naučnými stezkami s aromatickými a léčivými rostlinami či hřišti (tamtéž: 71-72). Někdy jsou zahrádky přímo přizpůsobené pro určité skupiny lidí. Například jsou v nich pomůcky pro slepé, které jim pomáhají s orientací (aromatické rostliny, zvonečky na cestách atd.) (tamtéž).

V Marseille se první zahrádkové osady objevily na počátku 20. století (Consales, 2010). Průmyslová revoluce městu přinesla obrovský ekonomický rozmach, ale i stejné problémy dělnické třídy jako ve zbytku Francie. Do roku 1945 vzniklo téměř 7 000 parcel. Ve druhé polovině 20. století dochází k radikálnímu snížení počtu až na současných 775. Tlak na zastavění volných pozemků způsobil především masivní nárůst populace, který vznikl kombinací babyboomu, návratu Francouzů z Alžírsko a přílivu zahraničních dělníků (tamtéž, 2010: 23).

Belgie a Nizozemí

Již roku 1896 (tedy dříve než ve Francii) zakládá v Bruselu opat Gruel *Ligue belge du Coin de terre et du Foyer Insaisissable pour la Reconstitution de la Famille Ouvrière*. O tři roky později jsou zahrádky zakládány i v Namuru (Delwiche, 2006: 106).

V Nizozemí se první zahrádky objevily na konci 19. století. Zakládány byly z podobných pohnutek jako ve Francii. Dnes je v Nizozemí přibližně 2 000 zahrádkářských osad. Většinou se jedná o velké osady s několika sty zahrádek na ploše přes 20 ha, s chatičkami, které umožňují přespání a často i trvalé bydlení. V posledních letech došlo k významné změně ve struktuře zahrádkářů. Zatímco dříve převažovali muži důchodového věku, dnes je struktura rozmanitější (mladé rodiny, umělci, imigranti či environmentálně založení zahrádkáři). Z tohoto důvodu jsou dnešní holandské zahrádkové osady mnohem pestřejší (van den Bergová a van Winsum-Westrová, 2010: 179-180).

Podle jiné studie (Melserová, 2009) v posledních letech klesá celková rozloha zahrádek, počet osad i jejich návštěvnost. Téměř 300 ha zahrádek bylo za posledních 10 let přeměněno na obytné či administrativní budovy, a to především na předměstí velkých měst. Přitom právě obyvatelé měst si pořizují zahrádky častěji než obyvatelé venkova. Roste průměrná velikost osad: zatímco malé osady bývají často rušeny, nově zakládané jsou většinou rozlehlejší (tamtéž).

Německo

První zahrádky se v Německu objevily ze stejných důvodů jako na jiných místech Evropy: jednalo se o tzv. zahrádky pro chudé. Tristní životní podmínky mnohých obyvatel byly způsobeny zejména rychlým rozvojem industrializace, migrace venkovského

obyvatelstva do měst a s ním spojeného rozmachu měst (Drescher, 2001). První zahrádkářská osada v Německu vznikla v roce 1820 ve městě Kiel, kdy město pronajalo část svých pozemků pro pěstování ovoce a zeleniny dělníkům, řemeslníkům a úředníkům (Pletánek, 1922: 6). Významným představitelem zahrádkářského hnutí v 19. století byl lipský doktor Daniel Gottlieb Moritz Schreber, který doporučoval zřizování zahrádek pro tělesnou i duševní výchovu dětí. Neměl zkušenosti se zahrádkařením; jeho záměrem bylo dostat městské děti z ulic na čerstvý vzduch a poskytnout jim užitečnou zábavu (Drescher, 2001). Tím se německé zahrádkářské hnutí lišilo od jiných zemí, které prosazovaly spíše ekonomickou a sociální pomoc chudým. Schreberovy plány uskutečnil jeho zeť a ředitel školy dr. Hauschild, když v roce 1864 ustavil výchovný spolek s názvem *Schreberverein* (Pletánek, 1922: 6 a 24). Cílem spolku bylo zakládání dětských hřišť a v jejich okolí pak zahradních dílců, kde měly děti pěstovat květiny či zeleninu. Tzv. *Schrebervereine* se později rozšířily po celém Německu (Klouparová, 2009).

V roce 1901 vznikl *Bund sämtlicher Pflanzervereine Berlins u. Umgebung*. V roce 1907 tento svaz sdružoval 10 kolonií s 900 členy (Pletánek, 1922: 14). Jednotná organizace s názvem Říšský svaz zahrádkářských organizací v Německu pak vznikla v roce 1919 (Klouparová, 2009).

Významnou roli hrálo zahrádkářství, stejně jako v dalších zemích, během obou světových válek, kdy zajišťovalo zásobování. Krátce po druhé světové válce bylo jen v Berlíně na 200 000 zahrádek (Drescher, 2001). Od konce války ovšem rozloha zahrádkářských osad v Berlíně klesala až na dnešních 80 000, především kvůli rozvoji zástavby. Jen asi 15 % berlínských zahrádek je stabilizováno v územním plánu, a tedy chráněno (Drescher, 2001). Pokračuje také trend přesouvání zahrádek z center na předměstí. V roce 2008 existovalo v Německu asi 1,24 milionu zahrádek (Goderbauerová, 2008).

Od roku 1983 platí v Německu zahrádkářský zákon (tzv. *Bundesklingartengesetz*). Zahrádky podle něj například nesmějí rozlohou přesahovat 400 m² (a zastavěná plocha 24 m²), dále musí být při zahrádkaření dbáno na ochranu přírody a krajiny (Krejsová, 2004: 10, 17 a 38). Mnoho spolků v současnosti upouští od používání pesticidů a podporuje ekologické zemědělství. Samozřejmostí bývá kompostování a využití dešťové vody. Osady jsou ve většině případů zakládány na pozemcích, které město poskytne zahrádkářskému spolku. Spolek pak parcely pronajímá svým členům. Zahrádkáři platí nájemné, případně plní dané povinnosti v rámci spolku. Převážná většina osad je přístupná veřejnosti. Chov zvířat či trvalé bydlení v německých zahrádkářských osadách není povoleno (Drescher, 2001).

V poslední době se také mění úloha zahrádek: namísto pěstování hraje hlavní roli trávení volného času. Nemění se příliš věkové složení zahrádkářů (průměrný věk německého zahrádkáře je téměř 60 let), ale objevuje se mezi nimi stále více imigrantů (tamtéž).

Zahrádkářské spolky vyvíjejí aktivitu nejen v rámci osad, ale snaží se obracet i směrem k veřejnosti. Více než polovina spolků je v kontaktu se sociálními institucemi, které je zároveň sponzorují. Mezi tyto instituce patří školky, školy či instituce pro seniory. Budoucnost zahrádek podle Goderbauerové závisí na tom, zda se jim podaří zaujmout nové cílové skupiny, především rodiny s dětmi a imigranty (Goderbauerová, 2008).

Polsko

V roce 2005 přijal polský parlament novelu zahrádkářského zákona (první vznikl již v roce 1964). Zákon zachovává stávající funkci zahrádek jako službu obecnému blahu. Osady vznikají na pozemcích státu či obcí, které je pak poskytují polskému zahrádkářskému svazu. Ten je posléze připraví pro zahrádkářské využití. Až poté si mohou jednotlivci (již se musejí stát členy svazu) zahrádky od svazu pronajímat. V případě rušení osad zákon zaručuje náhradní pozemky a kompenzaci. Stejně tak stanoví postavení, práva a povinnosti svazu a zabývá se aktuálními problémy zahrádkářství: financováním osad, postupem při jejich zakládání či vlastnickými nároky týkajícími se pozemků (které jsou po pádu komunistického režimu stejně problematické jako v ČR). V roce 2005 působilo v Polsku asi 960 000 zahrádkářů ve více než 5 000 osadách na ploše přibližně 44 000 ha (Kondracki, 2006).

Dánsko

V Dánsku bylo zakládání zahrádek nařízeno královským výnosem v roce 1826 z podobných důvodů jako ve Francii (Procházka, 1926: 204). Rozsáhlá výstavba na konci 19. století pak přinesla další rozvoj zahrádek ve městech. Nové byty byly malé, noví obyvatelé uvyklí pobytu v přírodě a samozásobitelství. Mnoho městských pozemků ještě nebylo zastavěno. V roce 1908 vznikla federace zahrádkářských osad v Kodani a v roce 1916 pak národní federace pro celé Dánsko (Jensen, 1996). Zahrádky v Kodani byly už na počátku 20. století spíše okrasné a jen z malé části věnovány pěstování zeleniny (Pletánek, 1922: 13).

Význam pěstování na zahrádkách se zvýšil během první i druhé světové války: počet zahrádek dosáhl nejvyšších čísel, přibližně 100 000 zahrádek (Jensen, 1996). Další rozvoj měst pak odsouval zahrádkové osady na předměstí. Ve druhé polovině 20. století se

zvýšila životní úroveň a zkrátila pracovní doba, takže si mnozí zahrádkáři mohli dovolit na zahrádce pobývat téměř celé léto. Chatičky se proměňovaly na objekty druhého bydlení. Ovšem s rozvojem automobilového průmyslu si lidé pořizovali spíše letní chaty vzdálenější od města a osady se navíc často ocitaly v blízkosti dálnic a potýkaly se se znečištěním a hlukem z dopravy. Kvalita výpěstků se horšila. Ropná krize sice oblību zahrádek opět posílila, ty ovšem musely čelit stále silnější expanzi výstavby.

Zahrádkaření se stále vyvíjí. V poslední době začala opět stoupat oblība pěstování zeleniny a zahrádkáři stále častěji aplikují principy ekologického zemědělství (tamtéž). Zahrádkám se dnes věnuje vysoké procento Dánů. Federace zahrádkářských osad dnes zaštiťuje asi dvě třetiny z celkového počtu přibližně 60 000 dánských zahrádek (tamtéž).

V roce 2001 přijalo Dánsko nový zahrádkářský zákon. Jeho cílem bylo zajistit zahrádkářským osadám, že budou nadále hrát důležitou úlohu pro rekreaci a trávení volného času městské populace. Zákon zavádí pojem „trvalé zahrádkářské oblasti“, což znamená, že mohou být zrušeny jen po předchozím povolení, které může být uděleno jen v případě, že je danou oblast nutné využít z důvodu zásadní společenské potřeby. Taková potřeba neznamená výstavbu obytných či administrativních budov. Zrušení osady musí předcházet vybudování náhradní osady. Statut trvalé zahrádkářské osady mají všechny existující, nové a státem vlastněné osady (Hansenová, 2001).

Švédsko

Historii zahrádkaření ve Švédsku popisuje například Barthel (Barthel a kol., 2010). Situace ve Stockholmu byla na konci 19. století podobná jako v jiných evropských velkoměstech. Mezi jeho hlavní problémy patřilo masové přistěhovalectví z venkova, nezdravé životní podmínky, ztráta identity a hodnot venkovského života. Zahrádky byly zřizovány především z důvodu zvýšení životní úrovně dělnického obyvatelstva (tamtéž: 256). V roce 1921 chtělo město Stockholm většinu zahrádkových kolonií zrušit, aby uvolnilo prostor modernizaci a výstavbě. Jako reakci zahrádkáři vytvořili celostátní síť zahrádkářských spolků a zapojili se i do politiky. Založili jednotnou organizaci pod názvem *Svenska koloniträdgårdsförbundet* (Švédský zahrádkářský sraz), která od té doby zaštiťuje jednotlivé zahrádkářské spolky (tamtéž: 260).

V současnosti je ve Stockholmu asi 10 000 zahrádek na ploše kolem 210 ha. Pozemky většinou vlastní obec. Zahrádkáři se organizují ve spolcích; samotné osady pak mají svoje volené výbory. V rámci osad existují pravidla, která zahrádkáře vybízejí k pěstování ovoce, zeleniny či tradičních květin a k environmentálně šetrnému chování (tamtéž: 259). Zahrádkáři si také vytvářejí silný vztah k místu. Nájemní smlouvy

na parcely jsou totiž obvykle dlouhodobé, na 25 let, což zahrádkářům dává poměrnou volnost ve spravování zahrádky. Na takových zahrádkách má například smysl vysazovat ovocné stromy. Na zahrádkách v krátkodobém pronájmu se ovocné stromy nevyskytují (tamtéž: 262). Současní zahrádkáři jsou ochotni využít svých vlivů a známostí ve veřejné sféře, aby se postavili za své osady. Autoři uvádějí příklad, kdy chtěla švédská železnice vyvlastnit pozemky jedné stockholmské osady pro výstavbu dráhy. Železnice získala povolení, ačkoliv se jednalo o oblast uvnitř chráněného městského parku. Zahrádkáři pak využili svých kontaktů, zorganizovali kampaň na záchranu osady a nakonec vyhráli (tamtéž: 261).

Zahrádkářské osady podporují ekosystémové služby jako opylování, roznos semen či regulaci škůdců v městské krajině. Podle výzkumu, který autoři ve stockholmských osadách prováděli, přes 90 % zahrádkářů nepoužívá pesticidy, téměř třetina si zřídila krmítka pro ptactvo a téměř polovina pak přístřešky pro čmeláky (tamtéž: 256). Výsledky výzkumu ukazují, že zahrádkáři si často neuvědomují ekologický význam některých svých praktik. Příkladem může být právě umístování krmítek pro ptáky, které zvyšuje výskyt mnoha ptačích druhů a podporuje ekosystémové služby ve formě regulace škůdců (tamtéž: 263).

Španělsko a Itálie

Ve státech jižní Evropy je přístup k zahrádkaření poněkud odlišný. Španělským, respektive barcelonským zahrádkařením se zabývá další studie (Domene a Saurí, 2007). V metropolitní oblasti Barcelony popisuje konkrétní region Terassa. Podle autorů se zde zahrádkaření dnes věnují spíše lidé přes šedesát let věku, často penzisté z dělnické třídy, kteří se do Katalánska přistěhovali v šedesátých a sedmdesátých letech. Vrchol zahrádkaření v oblasti nastal právě v 70. letech, kdy v důsledku industrializace a masivního nárůstu populace poklesly životní podmínky některých vrstev obyvatelstva (tamtéž: 291).

Od zbytku Evropy se barcelonské zahrádky liší v tom, že téměř nejsou institucionalizované ani společensky uznávané. Vznikají na soukromých či obecních pozemcích, často na nevyužitých půdách nebo dokonce v korytech vysychajících řek. Mnohdy nelegálně a téměř squattersky. Lidé v nich pěstují ovoce a zeleninu, chovají drobné zvířectvo anebo jen tráví víkendy a dovolené. Zahrádky bývají oploceny a stojí na nich rozmanitě zkonstruované přístřešky, takže z estetického hlediska působí poměrně neatraktivně (tamtéž, 2007: 294). Neestetický vzhled a nekoordinovaný vznik vede k negativnímu přijetí zahrádek veřejností. Osady jsou proto dnes spíše rušeny; ocitají se pod stále silnějším tlakem urbanistického rozvoje.

Zahrádkové osady sice byly začleněny do akčního plánu pro udržitelnost místní Agendy 21, kde byly zdůrazněny jejich environmentální, kulturní a sociální přínosy, ovšem příliš zájmu mezi širokou veřejností nevzbudily (tamtéž: 296). V několika případech zřizuje osady sama obec. Nestačí ovšem pokrýt poptávku, takže zahrádkáři zůstávají na svých nelegálních zahrádkách. Městské plánování se tak ocitá na křižovatce mezi snahou vymítit ilegální osady a prosadit zahrádkaření jako přínosnou aktivitu.

V této souvislosti se autoři studie zabývají pojmem tzv. sociálních přírod. Člověk rozhoduje o tom, zda je krajina přírodní či přetvořená, na základě kulturních kódů, kontaktu s prostředím a dostupných informací. Různé společenské třídy si podle autorů vytvářejí různé přírody. Náзор na určitý typ krajiny je tedy daný sociálně a dále podporován obecným společenským diskursem (tamtéž: 288). Ty třídy, které mají v dané společnosti převahu, pak určují, které druhy přírody jsou upřednostňovány. Zahrádky jsou sociálními přírodami, jelikož v sobě propojují přírodu a sociální prostor. Jako typ sociální přírody jsou oblíbené nižšími společenskými třídami. Ovšem klasické přídomní zahrady budí u veřejnosti mnohem lepší dojem a získávají větší podporu než neestetické zahrádkové osady dělníků v důchodu (tamtéž: 278). Společensko-environmentální změny ani environmentální plánování tedy nejsou neutrální. Zahrádky se stávají místem střetu zájmů mezi developery, obcemi, zahrádkáři či environmentálními organizacemi.

Jiná práce (Consales, 2010) se věnuje zahrádkám v oblasti středozemního moře, konkrétněji velkým městům v pobřežních oblastech. Oproti západní Evropě nejsou zahrádky v této oblasti příliš známým ani rozvinutým fenoménem, právě s výjimkou významných průmyslových aglomerací (tamtéž: 3).

Autor ukazuje dva významné důvody, které dnešní zahrádkáře motivují k jejich činnosti. Prvním jsou dopady moderního zemědělství jako BSE či nedůvěra ke geneticky modifikovaným potravinám, které lidi vedou k podpoře zemědělství produkujícího zdravé a čisté potraviny. Rozvíjí se ekologické zemědělství, farmářské trhy, tzv. prodej ze dvora či právě samozásobitelství. Druhým důvodem jsou pak problémy velkých měst jako je nebezpečí, stres anebo znečištění, v jejichž důsledku si měšťané idylizují venkov a představují si ho jako kraj, kde je život příjemnější (tamtéž).

I z dalších důvodů jsou zahrádky v této oblasti čím dál tím více považovány za užitečný nástroj boje proti určitým problémům města. Sociální, environmentální a krajinářské výhody v současnosti převyšují pěstební úlohu. Sami zahrádkáři si cení kvality a chuti svých výpěstků, s čímž souvisí i upřednostňování šetrných pěstitelských metod (tamtéž: 37). Mezi zahrádkáři převažují muži důchodového či předdůchodového

věku, kteří na zahrádce chtějí užitečně strávit volný čas. Narůstá počet zahrádkářek a příslušníků středních tříd. Imigranti se zatím objevují jen málo.

Stejně jako v Barceloně vznikají zahrádky v italském Janově především v období 60. a 70. let 20. století. Vysvětlením může být pozdější nástup industrializace a přílivu obyvatel z venkova ve Španělsku a v Itálii (tamtéž: 24). Dnešní janovské zahrádky, které se rozkládají na ploše přibližně 36 ha, jsou většinou v soukromém vlastnictví a často dokonce ilegální. Vznikají na volných pozemcích nevhodných pro zástavbu či zemědělství, což jim zaručuje jistou trvalost. Od roku 1999 jsou součástí urbánního plánování. Město se totiž snaží nahradit legálními a organizovanými osadami původní zahrádky, které vznikaly nelegálně a bez kontroly. Tlak zástavby zde není tak silný jako v jiných městech (populace Janova klesá a navíc terén umožňuje jen omezenou zástavbu) (tamtéž: 25).

Evropská unie zahrádkářů

Office International du Coin de Terre et des Jardins Familiaux neboli Evropská unie zahrádkářů (EUZ) byla založena roku 1926 v Lucemburku (Klouparová, 2009). Zakládajícími členy bylo Německo, Rakousko, Belgie, Francie, Velká Británie, Lucembursko a Švýcarsko. O rok později se připojuje Finsko, Irsko, Itálie, Nizozemí, Polsko, Švédsko a Československo (Clavreul, 2006). V současnosti EUZ sdružuje přes 3 miliony členů ve 14 národních organizacích (kromě původních členů navíc ještě Dánsko, Norsko; namísto Československa jen Slovensko a chybí Irsko a Itálie). Unie podporuje jednotlivé národní svazy a jejich spolupráci (Klouparová, 2009). Snaží se o jednotný postup v rozvíjení a ochraně zahrádkových osad na mezinárodní úrovni (Generel ZO v Praze, 2009: 6).

Na konferenci pořádané v srpnu roku 2011 v Kodani se zástupci Unie shodli na následujícím: zásadními úlohami zahrádek je možnost rekreace a zásobárna zdravých výpěstků pro lidi bez jiného přístupu k půdě. V dnešní době jsou zahrádky v mnoha zemích jedním z mála míst, kde mladé generace z městského prostředí přicházejí do kontaktu s přírodou a mohou se naučit, jak se pěstuje ovoce a zelenina. Účast v organizaci života osady představuje cennou zkušenost s fungováním občanské společnosti. Zahrádky dále slouží v mnoha ohledech celé společnosti, a tyto ohledy do budoucna ještě nabudou na významu: veřejně přístupná zeleň, zelené plíce měst, sociální přínosy v podobě integrace imigrantů a aktivit pro děti, seniory či zdravotně postižené z okolí. Zahrádky, které skýtají útočiště mnoha druhům rostlin, jsou významné z hlediska ochrany biodiverzity i jako příklad využití šetrných metod zahradničení. „Naší prioritou je v tomto

ohledu dále posílit sociální a ekonomické aspekty zahrádkaření a zdůraznit důležitou roli zahrádek v urbánním plánování. Naše hnutí se také bude snažit o zapojení mladých rodin“ (Jacobsen a kol., 2011).

1.1. Shrnutí

Zahrádkové kolonie se v evropských městech začaly ve velké míře objevovat v 19. století v souvislosti s industrializací a jejími průvodními jevy (migrace venkovského obyvatelstva do měst a vznik městských výrobních periferií) (Generel ZO v Praze, 2009: 7). Přidělování zahrádek řešilo některé problémy, jež masivní rozvoj měst působil. Sociálně slabé rodiny si zpestřily jídelniček, zlepšily zdraví a zároveň dělníci trávili volný čas v dostatečné vzdálenosti od hospod. Dělníci byli připoutáni k půdě, a tedy i k továrně (Laffonová a Laffonová, 2004: 50). V jednotlivých zemích se hlavní důvody mírně lišily a stejně tak i typologie zahrádek. Zatímco ve Francii převažovaly sociální účely, v Německu byl kladen důraz na význam zahrádek pro zdraví. V severní Evropě pak vznikaly od počátku spíše okrasné zahrádky.

Největší rozvoj zahrádkových osad v Evropě byl spojen s oběma světovými válkami, kdy se staly významným zdrojem potravin. Ve druhé polovině 20. století ztrácí zahrádkaření ve většině zemí na síle (naopak často podléhá rozvoji zástavby ve městech). Ve státech jižní Evropy byl vývoj posunut o několik desetiletí, pravděpodobně z důvodu pozdějšího nástupu industrializace. Nový rozkvět nastává v posledních desetiletích, a to především s nárůstem zájmu obyvatel o zdravé životní prostředí a o kontakt s přírodou (kterého ve velkoměstském životě stále ubývá). Evropští zahrádkáři si zahrádek cení především jako přínosné volnočasové aktivity, která jim zároveň přináší kvalitní potraviny. V mnoha zemích (především v jejich hlavních městech) existují čekací seznamy na volné zahrádky. Studie ukazují, jak si jednotlivé státy a města začínají uvědomovat, že zahrádky mohou zastávat významnou funkci v životě města, a to nejen s ohledem na životní prostředí, ale také na příležitost k integraci rozmanitých skupin osob (ať už se jedná o sociálně slabé, tělesně postižené, imigranty či jinak znevýhodněné skupiny).

V některých zemích platí na ochranu zahrádkových osad legislativní opatření. Horší postavení mají zahrádky v jižních oblastech Evropy, kde tato opatření dosud neexistují, zahrádky jsou často ilegální a organizované zahrádky, jež by přinášely prospěch celému městu, se zatím zakládat příliš nedaří. V podstatě ve všech státech existují problémy s rozmachem zástavby a snahy využít pozemky osad k jiným účelům. Tam, kde jsou

zahrádky chráněny zákonem, mají osady postavení bezpečnější. Rušení osad se sice objevuje, ale je složité a osady mají jistotu náhradních pozemků.

2. ZAHRÁDKAŘENÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Vznik prvních osad na českém území

Během první světové války se v českých zemích začaly zakládat první zahrádkové osady, především podle německého vzoru Schreberových zahrádek. Již od roku 1914 existuje kolonie 63 zahrádek na Žižkově. V roce 1917 vzniká Svaz českých spolků pro zřizování a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chov drobného hospodářského zvířectva (Pletánek, 1922: 25). Prvních 18 zahrádek zakládá v Libeňské ulici spolek Jaro, ve Vysočanech pak další kolonii spolek Vesna. Další osady vznikají ve Vršovicích, v Bubenči či na Císařském ostrově. V roce 1923 vznikla osada na Libeňském ostrově, která dnes patří mezi nejstarší dosud fungující osady (Generel ZO v Praze, 2009). Již v roce 1920 jsou ovšem první kolonie rušeny z důvodu výstavby (Pletánek, 1922).

Mimo Prahu se objevují první kolonie v České Třebové, Mimoni, později v Plzni, Českých Budějovicích, Nymburce, Strakonících, Chocni a Hradci Králové. V roce 1920 vznikl první soupis zahrádkářských osad v republice, který uváděl, že před rokem 1914 bylo založeno 18 kolonií v Čechách, 8 na Moravě a 3 ve Slezsku, v letech 1915-20 pak vzniklo 47 kolonií v Čechách, 34 na Moravě a 31 ve Slezsku. Význam zahrádkaření zdůraznil i prezident Masaryk (Pletánek, 1922).

V tomto období vznikaly z důvodu zakládání zahrádek různé spolky, které ovšem nebyly nijak centrálně organizované. „Některé z nich byly zakládány profesionálními zahradníky, ovocnáři a vinaři a nahrazovaly bývalé cechovní organizace, jiné byly jakési výkonné orgány místních úřadů k zajišťování úkolů obcí při zakládání a údržbě zeleně (tzv. okrašlovací spolky)“ (Macl, 2007). V období okupace byla spolková činnost omezená a platil zákaz shromažďování. I z důvodu kontroly nad zahrádkářským hnutím tak vznikla jednotná organizace Svaz zahrádkářů (tamtéž).

Období socialismu

Po konci druhé světové války se svaz přejmenoval na Jednotu zahrádkářů, která byla ovšem v roce 1954 zrušena (nebyla vhod plánované kolektivizaci). Až v roce 1957 pak vzniká nová celostátní organizace Československý svaz zahrádkářů a ovocnářů (Macl, 2007). Svaz, stejně jako ostatní společenské organizace, byl začleněn

do tzv. Národní fronty, která měla vytvářet tehdejšímu režimu zdání společenské podpory. Organizace, které do NF nevstoupily, byly zrušeny (tamtéž). V roce 1969 se svaz rozdělil na českou a slovenskou část a začal vydávat měsíčník Zahrádkář. O deset let později pak změnil svůj název na Český zahrádkářský svaz (tamtéž).

V českém povědomí se často objevuje představa, že zahrádkové osady jsou typickým fenoménem socialistického Československa (Gibas, 2011). V období socialismu opravdu došlo k velkému nárůstu členské základny i počtu nově zakládaných osad,⁶ a to z několika hlavních důvodů. Zájem o pozemky v zahrádkových osadách souvisel s obecným nedostatkem ovoce a zeleniny. Svaz dokonce zajišťoval odprodej výpěstků, které sami zahrádkáři nespotebovali (Macl, 2007). Mnoho osad bylo založeno Útvarem hlavního architekta hl. m. Prahy z důvodu výstavby sídlišť a k uspokojení sílící poptávky obyvatelstva po zahradničení (Generel ZO v Praze, 2009). Od roku 1974 měly zahrádkářské osady také možnost získat pozemky, na nichž sídlily (nevhodné pro zemědělskou velkovýrobu), do tzv. trvalého nebo dočasného užívání (Macl, 2007).

Dalším důvodem zájmu o zahrádkářství byl nedostatek jiných možností seberealizace a společenského uplatnění (Macl, 2007). Za normalizace se silně rozšířily aktivity jako zahrádkaření, chataření či tramping. Všechny tyto trendy mají kořeny v době před nástupem komunismu. K jejich rozvoji za normalizace vedl požadavek „klidného života“ (snaha zamezit politické angažovanosti lidí, kteří s režimem nesouhlasili) (Brenová, 2002). Režim posiloval „rozpólenost života mezi veřejnou a soukromou sférou, (...) únik do intimního světa rodiny, zahrádek a kutění, později pak i intenzivního chataření a chalupaření“ (Večerník, 2010).⁷ Zároveň ovšem dochází i k silné politizaci samotného zahrádkářského svazu. Vstoupily do něj i zahrádkářské kroužky ROH a vinaři. Vedení muselo být politicky schváleno a i při přidělování zahradních parcel se bral ohled na „společenskou angažovanost“ čekatelů (Macl, 2007). Určitou volnost pak měli spíše jen sami členové základních organizací na svých zahrádkách.

V sedmdesátých letech navíc dochází k nárůstu porodnosti a zvyšuje se hustota populace. Většina obyvatel se musí smířit s nekvalitním bydlením na rozlehlých sídlišťích a není tedy divu, že hledá únik z přelidněného a znečištěného městského prostředí na zahrádce nebo na chalupě.

⁶ V roce 1957 má nově založený svaz 48 706 členů v 676 pobočkách, ale již o 4 roky později se rozrostl na 95 372 členů v Čechách a na Moravě a 6 363 členů na Slovensku. V roce 1979 má pak Český zahrádkářský svaz 332 513 členů ve 3 712 ZO (Macl, 2007).

⁷ „Politický režim, který lidem zabránil, aby se realizovali jako občané a profesionálové, nevědomky přispěl rozvoji jejich ‚postmoderních‘ vlastností – mnozí ‚vnitřní exulanti‘ se naučili oceňovat hodnotu půdy, krajiny, zemědělské práce a jejich plodů“ (Librová, 1994: 93).

Období po roce 1989 a současnost

ČZS má v současnosti téměř 170 000 členů a zaštiťuje 2 700 základních a 17 specializovaných organizací (Český zahrádkářský svaz, 2011). Na území hlavního města Prahy je v současnosti 409 zahrádkářských osad (ZO), z toho 128 je členem Českého zahrádkářského svazu. Celková rozloha funkčních ZO v Praze činí cca 700 ha (Arnika, 2011). ČZS dělí své základní organizace na zahrádkové osady, přídomní zahrádkáře a specializované organizace (zaměřené na pěstování například citrusů, kaktusů, chryzantém, gladiol, pelargonii aj.) (Generel ZO v Praze, 2009: 5). Zahrádkářské osady mimo ČZS jsou většinou organizovány a evidovány jako samostatná občanská sdružení. Zpravidla se řídí přijatým osadním řádem, stanovami a závaznými předpisy. Poměry v zahrádkových osadách dále upravuje Občanský zákoník a Stavební zákon (tamtéž).

Rok 1989 přinesl významné změny i pro zahrádkáře. ČZS prošel demokratizací a v roce 1996 vstoupil do Evropské unie zahrádkářů (v roce 2008 pak zase vystoupil). Ve stejném roce bylo zřízeno zahrádkářské muzeum v Hradci Králové. Ovšem zásadní změny proběhly především v majetkoprávních otázkách.

Zahrádkové osady totiž většinou sídlily na pozemcích ve vlastnictví státu (či jiné formě kolektivního vlastnictví), které byly ČZS svěřeny do trvalého nebo dočasného užívání. Po roce 1989 se tak snaha vrátit státem zabrané pozemky původním majitelům dotkla i osad, které se tudíž ocitly v pozici neoprávněného uživatele pozemků (Macl, 2007; Pauknerová a kol., 2010).

Právní komplikace zahrádkářských osad byly řešeny v několika zákonech:

- **Zákon 229/91 Sb.** o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku zrušil tzv. trvalé užívání půdy a nahradil ho nájemním vztahem. Zahrádkářům-nájemcům zajistil předkupní právo na pozemek, či prodloužení nájmu o 10 let až do roku 2001, nedohodnou-li se účastníci jinak. Nájemcem byl Pozemkový fond České republiky.
- **Zákon 95/1999 Sb.** (novelizovaný z. 253/2001 Sb.) stanovil podmínky pro úplatný převod pozemků na základě písemné žádosti oprávněného uživatele pozemku v zahrádkových nebo chatových osadách zřízených na základě územního rozhodnutí nebo existujících již před 1. říjnem 1976 (Pauknerová a kol., 2010).

Ve většině případů tedy zahrádky přešly do osobního vlastnictví či do vlastnictví obce (podle zákona č. 172/1991 Sb.), případně do vlastnictví jiné oprávněné osoby. V některých případech nejsou majetkoprávní otázky vyřešeny dodnes.

V souvislosti s těmito proměnami se objevily snahy prosadit tzv. zahrádkářský zákon, který by výše zmíněné problémy ošetřil a pevně definoval funkci a postavení zahrádkářských osad (Arnika, 2011). První návrh byl předložen v roce 2001 a další pak v roce 2009 (Generel ZO v Praze, 2009). První návrh zahrádkářského zákona se zabýval pouze těmi zahrádkáři, jejichž osady byly na pozemcích ve vlastnictví někoho jiného. Návrh zahrádkářského zákona z roku 2009 byl legislativně propracovanější, obsahoval několik deklaratorních ustanovení a definic a konkrétní úpravu některých otázek nájemní smlouvy (Pauknerová a kol., 2010). Ani jeden z návrhů neprošel úspěšně celým legislativním procesem.

Ožehavým tématem posledních let se pro zahrádkové osady na území Prahy stala příprava nového územního plánu, který vymezuje rozvoj hlavního města na 15 let. Koncept nového územního plánu předpokládá zachování celkem 112 osad (27 % z celkového počtu osad v Praze), z toho zcela nedotčených pouze 81 (20 %). „V některých případech je naopak zachován kód PZO (plochy zahrad a zahrádkových osad) i u osad, které jsou již degradované nebo naopak přeměněné na trvalé bydlení“ (Arnika, 2011). „Změna funkce může znamenat například zprůchodnění oblasti pro pěší a cyklisty, přeměna na park nebo na obytnou zástavbu, případně na jinou funkci. Většinou se však počítá se zachováním zeleně. To však může být pouze přechodné stadium. Existují obavy, že plochy veřejné zeleně, o kterou se město nebude chtít starat, mohou být v budoucnu postupně změněny na stavební pozemky“ (tamtéž).

V této souvislosti je třeba krátce zhodnotit pozici zahrádkových osad v městském prostoru. V Praze dochází v současnosti ke snižování počtu osad zejména v souvislosti s masivní výstavbou obytných celků a silícími tlaky developerů (Generel ZO v Praze, 2009). Mnoho zahrádek se také z důvodu výstavby ocitlo v širším centru města. Kolonie jsou často vybaveny domky, které slouží i k jiným rekreačním aktivitám, případně umožňují přespání a stávají se tak vlastně objekty druhého bydlení. Jejich významu napomáhá i dobrá dostupnost veřejnými prostředky a návaznost na jiné rekreační aktivity (Vágner, 2004). Převážně zahrádkářským činnostem sloužilo v Praze v roce 2004 méně než 50 % zahrádkových osad, evidovaných v roce 1997 (Generel ZO v Praze, 2009). Zhruba 15 % osad slouží spíše jednodenním i vícedenním rekreačním činnostem (druhé bydlení), v méně než 10 % osad došlo k přeměně na trvalé bydlení a téměř u třetiny osad došlo k faktickému zániku, a to z poloviny degradací, opuštěním, zarůstáním (též povodní) (Ouředníček a kol., 2007).

Generel vyjmenovává výhody, které zahrádkové osady současnému městu přinášejí: jsou součástí systému městské zeleně, případně zeleného pásu okolo města, a přispívají ke vzhledu města; představují prostor pro rekreaci a jednu z nejdostupnějších volnočasových aktivit (z hlediska ekonomického, prostorového či generačního); zajišťují údržbu a sociální kontrolu plochy zeleně (a šetří tak výdaje města) (Generel ZO v Praze, 2009: 10). Odpůrci je ovšem považují za tzv. „falešnou zeleň“ (Pauknerová a kol., 2010).

Následně Generel navrhuje zásady a doporučení pro utváření a fungování zahrádek ve vztahu k městu (tamtéž: 25-26). Základem je podle něj důsledné dodržování a kontrola osadního řádu (především kontrola stavebního rozvoje zahrádek). Důležitý je dále kontakt osady s městským prostředím (samosprávou i ostatními obyvateli) a určité zpřístupnění osady veřejnosti. Osada by se měla aktivně zapojit do kulturního a vzdělávacího dění, poradenství atd. a spolupracovat s nevládními organizacemi, se školami, zájmovými spolky pro děti a mládež i sociálními a léčebnými institucemi. Ve vztahu k životnímu prostředí by bylo dobré lépe využít mikroklimaticko-hygienických funkcí zahrádkových osad a osady samotné měly být „vzorem v přístupu k ekologii a ochraně životního prostředí a to ve všech oblastech svého působení. V hospodaření s vodou, odpady, ochraně přírody i zachování biodiverzity a v neposlední řadě v ochraně krajiny i krajinného rázu jako takovém“ (tamtéž).

Podle Generelu je právě úlohou územního plánování „zajistit takové vymezení ploch pro rekreaci a zahrádkářskou činnost, které by za minimálních finančních nákladů pro město znamenaly důležitou složku rekreačních aktivit a životního stylu Pražanů, ale zároveň by umožnilo koncipovat promyšlené zapojení specifické zeleně do prostorového a ekologického systému hlavního města“ (tamtéž). Vzhledem k současnému zájmu o zahrádky předpokládá, že dojde-li ke stabilizaci osad, vzniknou dokonce čekací listy zájemců o volné zahrádky (tamtéž).

2.1. Shrnutí

V českém prostředí vznikaly první zahrádkové osady z podobných důvodů a ve stejné době jako v jiných evropských zemích (především podle německého vzoru). Zatímco ve většině uvedených evropských států nastal po druhé světové válce úpadek zahrádkaření, komunistický režim a především období normalizace způsobily, že se zahrádkaření u nás vyvíjelo specifickým způsobem. Nedostatek ovoce a zeleniny, špatné bytové podmínky, nemožnost občanského života a snaha o útěk do soukromí přispěly k rozvoji osad. Snad právě proto je dodnes zahrádkaření u nás často považováno za jakýsi

relikt socialismu a právě toto stigma do jisté míry zabraňuje nahlédnout úlohu zahrádek v současné společnosti v novém světle. Oproti zahraničí hledá české zahrádkaření svoje aktuální místo ve společnosti pomaleji.

Dnes již není nutné zřizovat zahrádky pro chudé dělnické rodiny. Přesto v zahraničí nabývají zahrádky opět na popularitě a na významu (nejen z hlediska přínosů pro životní prostředí, kontaktu s přírodou či integrace znevýhodněných skupin). S výjimkou období socialismu české zahrádkaření do jisté míry kopíruje obecný vývoj v evropských zemích. Jistě se proto zahraniční zahrádkaření pro nás může stát inspirativním. Ve většině evropských zemí dosáhlo zahrádkaření vrcholu za druhé světové války, poté upadalo a zahrádky byly rušeny, načež v posledních desetiletích zažilo nový rozkvět a opětovné zakládání osad. Pokud bychom si dokázali ze zahraničí vzít příklad, mohli bychom se zbytečnému rušení zahrádek vyhnout. Mohli bychom se zamyslet, zda se současná obliba zahrádek v Evropě může objevit i u nás, jakou funkci by v našem prostředí mohly mít a jak jí zahrádkové osady přizpůsobit. Význam zahrádek jak pro město, tak pro jeho obyvatele popisuje podrobněji následující kapitola.

Na závěr bych ráda uvedla zajímavý poznatek: české texty si často stěžují, že v „západních zemích“ je zahrádkaření podporovanou aktivitou, zatímco u nás jsou protežované spíše developerské společnosti. Vztah města Prahy k osadám kritizoval již Pletánek na začátku 20. století.⁸ Tato krátká rešerše naznačuje, že ve všech popsanych zemích má zahrádkaření proti developerům těžké postavení, ovšem mnohé jim mohou čelit například s pomocí zákonů na ochranu osad. V zahraničí, stejně jako u nás, dochází k rozvoji měst a s ním spojené výstavby, která pravděpodobně jen tak neustane. Zahrádkové osady by jistě neměly stát v cestě uvážlivé výstavbě, ale měly by být součástí promyšleného plánování, které by jim věnovalo vhodný prostor.

⁸ „Rozhodující činitelé na pražské radnici jeví malé porozumění pro potřeby malého lidu. V cizině nejkrásnější místa věnují pro zahrady, kdežto u nás staré, krásné, zahrady byly vykáceny, aby spekulace rozesela hustě smutné činžáky. (...) Zahrádkáři této kolonie zažili na svých zahrádkách krásné chvíle dvou letních období, byli však o mnoho krásných chvil připraveni finančně silnými, kteří přeplatili pozemky, aby na nich postavili přepychové vily“ (Pletánek, 1922: 40).

3. ZAHRÁDKAŘENÍ V KONTEXTU TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

Trvale udržitelný rozvoj

Keller považuje zahrádky za alternativu globalizované konzumní moderní společnosti a v zahrádkaření vidí nenápadné řešení problémů současného světa (Keller, 2000). Jelikož za alternativu současného světového vývoje závislého na tržní ekonomice, kvantitativním růstu a vyčerpávání přírodních zdrojů bývá považován trvale udržitelný rozvoj (TUR), pokusím se v této kapitole podívat na současné zahrádkové osady z hlediska jejich významu pro společnost a zamyslet se nad tím, jaké výhody či nevýhody zahrádkaření přináší, právě v souvislosti s pojmem trvale udržitelného rozvoje.

Z množství různých pojetí TUR se v této práci budu držet pojetí Ryndova (Rynda, 2000). „Trvale udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických prostředků a technologií uspokojovat lidské potřeby, materiální, kulturní i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné nově redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich socio-politické instituce a procesy“ (tamtéž).

Podle tohoto pojetí se trvale udržitelný rozvoj opírá o čtyři základní pilíře. Jsou to pilíř ekonomický, environmentální, sociální a pilíř institucí a procesů. V následující kapitole se proto pokusím rozebrat zahrádkaření ve vztahu k těmto jednotlivým pilířům. Mnohé aspekty již byly uvedeny v předchozí části práce; nyní se je pokusím systematicky rozdělit (i když mnohé se v rámci pilířů jistě budou překrývat). Ačkoliv se v některých částech zamyslím nad zahrádkařením obecně, ve specifických případech se budu věnovat spíše českému prostředí, nejčastěji pak zahrádkaření v Praze.

Sociální aspekty zahrádkaření

Sociální aspekty zahrádkových osad jsou zmíněny i v Generelu ZO (Generel ZO v Praze, 2009: 15). Osady jsou podle něj nejintenzivněji využívané městské zelené plochy a představují významný prvek městské rekreace a aktivního trávení volného času.

Osady sdružují občany se společným zájmem a přispívají tak ke tvorbě místní komunity; zahrádkáři sdílejí své zkušenosti a znalosti z mnoha oborů. Navíc jsou místem pro spolupráci, pomoc a integraci hendikepovaných a sociálně znevýhodněných (tamtéž). Integrace znevýhodněných skupin obyvatelstva je v současnosti jedním z hlavních témat zahrádkaření například ve Francii (Delwiche, 2006 či Rubinová, 2007). Keller zase

zahrádky považuje za „malé a docela útulné oázy v širé pustině sociálně tržní ekonomiky“ (Keller, 2000). „Zatímco z jedné strany neúprosný diktát trhu a ze strany druhé úřední tlaky státní péče lidi navzájem dokonale izolují, na zahrádkách mohou být, pokud si to sami přejí – spolu a pohromadě“ (tamtéž).

Důležitá je i úloha zahrádkaření pro lidské zdraví: nejenže představuje ideální aktivitu pro seniory, ale i pro zbytek populace (jsou vhodné pro regeneraci fyzických sil a rekonvalescenci po onemocněních, podporují psychohygienu a regeneraci duševních sil a produkce kvalitních potravin přispívá ke správnému stravování) (Generel ZO v Praze, 2009). Přínosům zahrádek pro lidské zdraví se věnuje několik zahraničních studií. Milliganová poukazuje na to, jak zahrádkaření skrze pocity radosti, úspěchu a uspokojení přispívá ke zvyšování nejen fyzické, ale rovněž psychické kondice seniorů (Milligan a kol., 2004). Tým van den Bergové v Holandsku porovnával zdraví, kvalitu života a fyzickou aktivitu mezi zahrádkáři a jejich sousedy bez zahrádek (van den Bergová a kol., 2010). Zahrádkáři vykazovali vyšší fyzickou aktivitu a jejich starší generace pak i lepší zdraví a vyšší kvalitu života než jejich sousedé bez zahrádky. Výsledky studie ukazují, že zahrádkaření může přispívat k aktivnějšímu životnímu stylu a zdravému stárnutí (tamtéž).

Podle Generelu má dále zahrádkaření i naučné a výchovné předpoklady, zprostředkovává vztah k přírodě a ochraně prostředí, přičemž uspokojuje i archetypální lidskou potřebu kontaktu s přírodou a půdou (Generel ZO v Praze, 2009). Není v možnostech této práce rozebírat různé formy lidského vztahu k přírodě (podrobněji se tomuto tématu věnuje např. Lochmanová, 2009). Pro pochopení lidského vztahu k zahradě a zahrádkaření je ovšem důležité poznat, z čeho vychází. Dovolím si proto krátký exkurz do tématu vnímání zahrady (opět pouze v evropském kontextu), ačkoliv zasahuje spíše do oblasti filosofie, estetiky či psychologie, čímž se vymyká z disciplinárního zakotvení této práce.

Vnímání zahrady

V antickém Řecku představovala zahrada centrum kulturního a společenského života. V Aténách byla „zahrada filosofů“ umístěna v posvátném háji. Představu zahrad jako prostoru k přemýšlení převzali i Římané (Laffonová a Laffonová, 2004). Podle Finka

řeční epikurejci „pohlíželi na svět ze zahrady“ (Fink, 1992: 45). V zahradě se podle nich propojuje bytí přírodní, bytí člověkem vytvořené a bytí krásna (tamtéž: 40).⁹

Vnímání zahrad ovlivnily i středověké zahrady, a to především klášterní. Právě mniši se zasloužili o rozvoj zahradnických technik a šíření pěstovaných druhů. Práce na zahradě a pěstování léčivých rostlin představovaly velmi významnou činnost zejména některých řádů (Hřibová, 1992). Mnichem byl i patron zahradníků, svatý Fiakr. V 7. století zasvětil svůj život kultivaci neúrodné půdy a její přeměně na zahradu, kde pěstoval zeleninu a léčivé rostliny, kterými pak uzdravoval chudé (Delwiche, 2006: 42). Pro křesťanství byla typická vysoká míra symboliky, která se odrážela i v zahradnictví (sklizeň například symbolizuje poslední soud; symbolický význam mají i jednotlivé rostliny atp.) (tamtéž: 44). Dobové vnímání přírody silně ovlivnila představa ráje, který měl podobu uzavřené zahrady s ovocnými stromy a trávnikem, kde žil člověk v harmonii se zvířaty (Stibral, 2008: 201). V době renesance se pak pojetí zahrady vrací k antickému. Zahradničení je projevem kultury (Laffonová a Laffonová, 2004: 32).

Současnému vnímání zahrady se věnují například Bhatti a Church (Bhatti a Church, 2001). Zahrada je podle nich každodenním prostorem, jenž pro člověka představuje základ znalostí o přírodě a vztahu k ní. Nejčastěji je považována za „přírodu pod kontrolou“, ovšem existují i další koncepce, založené na vysoce osobním vztahu k přírodě, které zahradu naplňují řadou významů. Zahrady jsou zakoušeny jako soukromé útočiště, úkryt před veřejným světem, pole tvořivosti, místo sdílení, spojení s osobní historií, odraz vlastní identity, statusový symbol či svět přírody podávající se ve srozumitelné formě.

Podle jiného výzkumu van den Bergové upřednostňují lidé v zahrádkářských osadách různé typy zahrad, přičemž tyto preference jsou dány jejich demografickou charakteristikou (včetně pohlaví, vzdělání či věku), kulturními faktory a psychologickými potřebami (van den Bergová a van Winsum-Westrová, 2010). Autorky rozdělují zahrádky na pečlivě upravené, romantické a volně rostoucí.¹⁰ Výzkum ukázal, že například racionálněji zaměřeni lidé preferovali spíše upravené zahrady nebo že lidé s vysokoškolským vzděláním dávali přednost zahradám, do jejichž vzhledu méně zasahuje člověk (tamtéž).

⁹ „Rozdíl mezi přírodou původní a přírodou proměněnou člověkem zůstává v rámci přírody samé“ (tamtéž).

¹⁰ Formální, pečlivě upravená zahrada vyhlíží úhledně a je pečlivě pěstěná, s rovnými liniemi a pravidelně vysázenými rostlinami. Typickým příkladem jsou středověké klášterní zahrady. Neformální (romantická či volně rostoucí) zahrada má přírodnější vzhled. Zde je příkladem anglický park 18. století (tamtéž).

Vztah zahrádkářů k životnímu prostředí a ochraně přírody

Některé studie (např. Inglehardt, 1977) odvozují vztah lidí k přírodě a životnímu prostředí přímo z jejich hodnotových postojů. Vysušil ukazuje, že tento postup skrývá mnohá úskalí (Vysušil, 2005: 49). Mnoho výzkumů z oblasti sociální psychologie podle něj dokládá, že „vztah lidí k životnímu prostředí je velmi komplexní problém a jeho projevy často nabývají takových podob, které jsou prostřednictvím silně redukováných typologií nezachytitelné“ (Vysušil, 2005: 54). Nelze jednoznačně stanovit, jaký postoj zahrádkáři k ochraně životního prostředí zaujímají, ale některé studie ukazují, že právě zahrádkaření může napomoci vytvoření pro-environmentálních postojů. Podle van Koppena zakoušejí lidé přírodu ve svém každodenním jednání. Přírodu oceňují a důležitost její ochrany uznávají na základě každodenních praktik a zkušeností, ať už se jedná o zahrádkaření, chov domácích zvířátek, krmení ptáků či výlety do přírodních rezervací (van Koppen, 2000).

Macnaghten dokonce tvrdí, že neexistuje jednotný pojem přírody, ale několik různých „přírod“ a „životních prostředí“ (Macnaghten, 2003). Ty se vytvářejí v závislosti na historickém, geografickém a sociálním kontextu, ale i na procesu, kterým se pojetí přírody a přírodního v dané kultuře vytváří a udržuje. Také zdůrazňuje význam každodenního jednání a volnočasových aktivit (jako je zahradničení, rybaření, procházky či horolezectví), jejichž prostřednictvím lidé životní prostředí zakoušejí. Od toho se poté odvíjí i oceňování přírody. Autor rozeznává tři základní typy prostředí: původní příroda, do které člověk uniká před civilizací (ať už na lyžích, na horském kole či pěšky); příroda částečně pozměněná, která je předmětem hlubšího a interaktivnějšího vztahu člověka a opět místem, kde se odreagovává od svých každodenních starostí (jako rybář, zahrádkář či třeba včelař) a nakonec životní prostředí jako soubor problémů, které na člověka přímo dopadají (znečištění, ohrožení zdraví a kvality potravin atp.). Pojetí přírody a životního prostředí jako něčeho globálního je tedy podle autora příliš abstraktní. Lidé se věnují problémům jako je znečištění, globální změny klimatu nebo odlesňování jen v případě, že tyto hrozby působí na jejich každodenní život (tamtéž). Uvedené studie naznačují, že zahrádkaření jako volnočasová aktivita umožňující kontakt s přírodou může přispět k tomu, aby se zahrádkáři stali vůči problémům životního prostředí vnímavějšími.

Environmentální aspekty zahrádkaření

Propojení sociálních a environmentálních aspektů trvale udržitelného rozvoje se objevuje u environmentální výchovy,¹¹ kterou je v souvislosti se zahrádkařením také nutné zmínit. Jak ukazuje kupříkladu Barthel, řešení environmentálních problémů závisí do vysoké míry na podpoře veřejnosti (Barthel a kol., 2010: 263). Přitom studie environmentální psychologie ukázaly, že ekologicky chudé velkoměstské oblasti způsobují mezi obyvateli měst jakousi „generační environmentální amnézii.“ U obyvatel měst, kteří nejsou v kontaktu s přírodou, je jen málo pravděpodobné, že si vytvoří vztah k přírodě a ochraně životního prostředí (tamtéž). Zásadním cílem environmentální výchovy je vybudovat environmentální senzitivitu. Ta se vytváří nejlépe přímým kontaktem s přírodním prostředím, ideálně v dětství (Franěk, 2004). Přičemž právě zahrádkové osady, jak ukázala předchozí kapitola, ho mohou umožnit těm, kdo do styku s přírodou přijdou jen ve velmi omezené míře. Podle Kellera zahrádkaření umožňuje pochopit širší souvislosti a získat vztah k věcem, zatímco moderní konzum znamená spíše ztrátu tohoto vztahu a souvislostí (Keller, 2000).¹²

Librová poukazuje na environmentální význam zahrádkaření především v kontrastu s moderní konzumní společností.¹³ Generel ZO věnuje přínosům zahrádkových osad pro životní prostředí celou podkapitulu (Generel ZO v Praze, 2009: 12-14). Osady jsou z environmentálního hlediska záslužné zejména proto, že:

- zastávají mikroklimaticko-hygienické funkce (produkce kyslíku, pozitivní vlhkostní a tepelná regulace města, snižování prašnosti a hlučnosti), snižují koncentraci škodlivých látek v prostředí, podílejí se na zadržování vody v území a pozitivních vodohospodářských poměrech, zabraňují erozi půdy
- zvyšují biodiverzitu, tvoří specifickou ekologickou niku a pomáhají k naturalizaci městského prostředí, udržují ohrožené druhy ČR či genofond starých krajových odrůd ovocných dřevin a okrasných rostlin.

¹¹ „Výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především: zvyšovat spoluodpovědnost lidstva současný i příští stav přírody a životního prostředí“ (Máchal, 2006: 17).

¹² „Naprostě se vytrácí přehled o tom, jakými cestami a s jakými důsledky se zboží dostalo do regálu, ve kterém jsme je zatím vždy pohodlně našli. Všichni se tak přesunujeme do jakési virtuální reality, ve které příliš snadno nabýváme dojem, že potraviny, které si ze supermarketu odvážíme, snad rostou přímo někde v regálech“ (Keller, 2000).

¹³ „Zahrádkaření snižuje ekologickou stopu tím, že zásobuje domácnost, širší rodinu, případně i sousedy ovocem a zeleninou. Nepodporuje dálkovou dopravu potravin a industrializované zelinářství a ovocnářství. Kdo se věnuje zahrádce, nemá dost smyslu a času prodlévat v nákupních centrech. Každodenním kontaktem se svými rostlinami prolamuje městsky nevědomý, přehlíživý postoj k zemědělské práci. Vztah citlivého a poučeného zahrádkáře k přírodě má i bezprostřední efekt. Jeho ekologicky příznivé chování pocítí nepochybně a hned malý či větší kus země, malý či větší ekosystém. V tom je zahrádkář šťastnějším bratrem ochránců přírody“ (Librová, 2003, 199).

Podle La Greca neurbanizované plochy představují ve městském prostoru pozůstatky přírody, poskytují rozmanité ekosystémové služby¹⁴ a hrají důležitou roli při omezování znečištění a přizpůsobování se klimatickým změnám. Umožňují zachování biodiverzity, omezují znečištění a hluk, zachycují CO₂ a produkují O₂ či regulují mikroklima (La Greca a kol., 2011). Ohrožení vidí autoři, stejně jako mnoho jiných, v rozvoji výstavby, který často probíhá téměř živelně. Významnou roli proto hraje strategické územní plánování.¹⁵

Z ekologického pohledu hodnotí význam zahrádek např. Buček, který poukazuje na to, že zahrádkové osady jsou pravděpodobně jednou z podmínek udržení populací některých živočichů (např. ježka východního) ve městech (Buček, 2009). Vysoký podíl stromů a keřů spolu s druhovým bohatstvím rostlin (ať už pěstovaných či planě rostoucích) tvoří ekologickou niku pro mnoho živočišných druhů, především ptáků, ale také plazů či obojživelníků (tamtéž). Šturma dokonce ekosystém zahrádkářské osady přirovnává ke korálovému útesu. Tvořivost a schopnosti jednotlivých zahrádkářů podle něj přispívají k jedinečné kombinaci rostlinných druhů. Z hlediska ekologie si cenní i upadajících osad (Šturma, 2011).¹⁶

Míra environmentálních přínosů zahrádek závisí i na typu hospodaření, který zahrádkáři preferují. Jednotlivé typy popisuje podrobně ve své práci např. Hrazdírová (Hrazdírová, 2010: 14-17). Zmiňuje hospodaření podle planet a měsíce, biodynamické, permakulturní, založené na zeleném hnojení či na používání chemických prostředků. Nejšetrnější k životnímu prostředí jsou ty typy, které se snaží chemickým zásahům do prostředí vyhýbat a pěstovat v souladu s přirozenými přírodními procesy. Ovšem

¹⁴ „Procesy a podmínky přírodních ekosystémů, které jsou nezbytné pro existenci a život lidí na Zemi“ (Máchal, 2006: 19).

¹⁵ Autoři studie připravili model, podle kterého by v rámci plánování bylo možné navrhnout optimální využití neurbanizovaných ploch. Model využívá GIS a je založený na analýze zemského pokryvu (pro každý typ povrchu definuje míru evapotranspirace) a fragmentační analýze (ta se zabývá velikostí a hustotou jednotlivých plošek). Podle míry evapotranspirace a fragmentace dané lokality model doporučuje čtyři kategorie využití plochy podle strategického účelu: ochrana přírody, volný čas, veřejná zeleň a městské zemědělství. Pro zahrádkové osady (spadající v tomto případě do poslední kategorie) jsou podle studie nejvhodnější plochy se střední evapotranspirací, vysokou fragmentací (která omezuje habitat mnoha živočišných druhů a znemožňuje propojení ploch do širší ekosystémové sítě) a blízkostí zástavby (tamtéž).

¹⁶ „Velmi zajímavá jsou ovšem dekadentní stádia vývoje zahrádkářských kolonií: opuštěním několika buněk kolonie vznikají zárodečná oka úpadku; opuštěné ovocné zákrsky mizí pod hustým pokryvem akátů a ořešáků, škrálop merlíků a lebed likviduje hnilý brambořiště a jahodiště, hustá vlna chmelu a opletěk strhává k zemi postupně se rozpadající pařeniště a skleníky. Papundeklová obydlí zahrádkářů-poustevníků osidlují vosy, mravenci a potkani“ (Šturma, 2011).

ne vždy je takový typ hospodaření využíván.¹⁷ Například výsledky výzkumu Hrazdírové ukazují, že většina jejích respondentů na svých zahradách a zahrádkách používá chemické přípravky (tamtéž: 46). Z těch, kteří používají hnojiva, se více než polovina přiklání k umělým produktům. Někteří respondenti se jim snaží vyhýbat. Ti, kteří chemii nepoužívají, své jednání zdůvodňují právě snahou o šetrné chování k přírodě (případně ochranou včel). Podle autorky je vstřícný vztah k chemickým prostředkům do jisté míry zakotven ve smýšlení starších zahrádkářských generací, které lze jen těžko měnit (tamtéž: 79). Stejně tak obchody nabízejí nejčastěji chemické přípravky a jen v malé míře šetrné výrobky (tamtéž: 77). Autorka zaznamenala, že určitou pobídku ke změně přineslo odhalení negativních dopadů DDT a HCH na přírodu (tamtéž: 60). Podle Librové je právě nedostatek informací důvodem nešetrného hospodaření.¹⁸ V některých případech se alternativami k používání chemie zabývají i sami zahrádkáři. Plíšek například navrhuje při pěstování aplikovat tzv. „integrovanou produkci, která o dosažení optimálních výnosů usiluje cestou nezatěžující životní prostředí“ (Plíšek, 1996). Nežádoucí environmentální efekty zahradničení nespočívají jen v používání chemických prostředků. Jak podotýká Librová, zahrádkaření může mít podobné negativné dopady jako jakákoliv nedostatečně promyšlená lidská činnost (Librová, 2003: 201).¹⁹

Pozitivní environmentální dopad má naopak samotná produkce výpěstků. Samozásobitelstvím odpadají negativní aspekty potravinového průmyslu: není třeba obalový materiál, množství odpadu je dále sníženo kompostováním zbytků, eliminace dopravy potravin na dlouhé vzdálenosti pak šetří přírodní zdroje a omezuje znečištění ovzduší. Pro kultivaci půdy a sklizni úrody je spotřebováno v poměru mnohem méně fosilních paliv než při velkovýrobě (Jehlička a Smith, 2011: 364). Právě síla zahrádkářského hnutí ve střední a východní Evropě podle těchto autorů vytváří zdroj praktik udržitelné výroby a spotřeby (ačkoliv, jak podotýkají, toto udržitelné jednání je jen

¹⁷ „Někteří zahrádkáři využívají chemii dosti horlivě a často i relativně ve větší míře, než tomu bylo a je ve velkovýrobě. Svě děti, vnoučata i širší příbuzenstvo zásobují svými výpěstky v dobré víře, že jim podávají zdravé vitaminy“ (Plíšek, 1996: 14).

¹⁸ „Máme v ruce, případně jsou nám vnuceny, mocné nepřírozené technologie, které vyžadují učené použití, případně zdůvodněné odmítnutí. Stojí-li zemědělec nad kanystrem herbicidu, je mu dědova rada k ničemu. (...) Ekologicky příznivý život dnes není bez vzdělání možný“ (Librová, 2003: 86).

¹⁹ „Většinu souvislostí mezi technologickým zrychlením a přírodními procesy nedokážeme domyslet, protože jsou příliš komplikované a zprostředkované. (...) Rotační sekačka na trávu a zahradní traktor (...) nejen skosí a podrtí hmyz, plže, obojživelníky a jiné organismy žijící v trávě; odsaje nadto do sběracího koše všechno, co ještě živé zůstalo. Kolonie mladých skokanů a ropuch, slepýši, plži z rodu páskovek a suchomilek, a ovšem celá říše nápadného i nenápadného hmyzu vázaného na bylinné patro skončí ve spalovně komunálního odpadu, v lepším případě v kompostní hromadě, která je jejich důstojnějším hrobem. (...) A jaký bude dál osud ptáků a dalších organismů spjatých s nimi do jednoho ekosystému?“ (Librová, 2003: 125).

částečně motivováno snahou chránit životní prostředí) (tamtéž). Ekologicky perspektivního sklonu obyvatel ČR k samozásobitelství si všímá i Librová (Librová, 1994: 92).

Ekonomické aspekty zahrádkaření

Odborné studie se ekonomickým souvislostem zahrádkářské činnosti a zahrádkových osad příliš nevěnují. Navíc jsou tyto aspekty úzce propojeny s faktory spadajícími do ostatních pilířů trvale udržitelného rozvoje. Přesto je možné rozpoznat alespoň několik bodů, které lze v tomto kontextu zdůraznit. Generel ZO považuje za ekonomické přínosy zahrádkových osad například finanční dostupnost této aktivní rekreace ve městě, bezplatné zajištění odborné údržby zelených ploch města, návaznost na podnikatelskou sféru v odběru zboží a služeb či příspěvek k fyzickému a psychickému zdraví obyvatelstva i seberealizaci seniorů (čímž město ušetří náklady spojené s budováním speciálních zařízení) (Generel ZO v Praze, 2009: 21).

Od počátku zahrádkářského hnutí hrála ekonomická dostupnost zahrádek, respektive čerstvé zeleniny, významnou roli. Jak ukázal příklad Velké Británie, cena pozemků začala radikálně stoupat s rozvojem zástavby ve městech, a zeleninové zahrádky se tak staly pro chudší vrstvy obyvatelstva nedosažitelné. Ve Francii a Belgii pak byly zahrádky nejčastěji přidělovány chudým dělníkům za nevýznamný poplatek.

Od druhé poloviny 20. století přestává být nejdůležitějším motivačním faktorem zahrádkářů samozásobitelství. Důvody lze hledat v souvislosti se zvyšováním životní úrovně obyvatel, zintenzivňováním zemědělské produkce i rozvojem mezinárodního obchodu. Namísto požadavku čerstvé zeleniny tak nastupuje nejčastěji touha trávit volný čas „v přírodě“ mimo centrum města. Do jisté míry (i když je otázkou, do jaké) zůstává zahrádkaření doménou nižších a středních vrstev – ti movitější si mohou dovolit dům s vlastní zahradou. Ačkoliv finanční nároky zahrádkaření v ČR stoupají (zvyšují se ceny podnájmu a mnoho zahrádkářů mohlo / muselo odkoupit pozemek své zahrádky do osobního vlastnictví), stále zůstává aktivitou finančně dostupnou pro naprostou většinu populace.

Ačkoliv samozásobitelství tedy již nebývá hlavním motivem, lze z pohledu ekonomie na zahrádkáře pohlížet i jako na spotřebitele, kteří upřednostňují vlastní výpěstky před koupenými potravinami. Důvodů jejich preference může být mnoho, třeba cena, kvalita, ale i environmentální faktory spojené s výrobou a dopravou potravin.

V takovém případě by zahrádkáři představovali environmentálně uvědomělé spotřebitele. Některé výše uvedené zahraniční studie (např. Consales, 2010 nebo King, 2011) ukázaly, že se lidé v současnosti vracejí k zahrádkaření jako k možnosti získat zdravé a chemicky nezávadné potraviny. Odhad, o jakou část zákazníků tak obchody přicházejí, by mohl být zajímavým výzkumným tématem. Teoreticky je možné, že pokud by obchodníci zmíněné faktory zohlednily a změnily sortiment nabízeného ovoce a zeleniny, někteří zahrádkáři by je přestali pěstovat a začali nakupovat.

V této kapitole je jistě nutné zmínit pojem ekologického luxusu,²⁰ který zavádí Librová (Librová, 2003). Poukazuje na to, že v důsledku rostoucího rozvoje konzumní společnosti se některé statky, jež byly dříve považovány za samozřejmost, stanou omezenými či dokonce ohroženými. „Luxusem se staly samy fyzické podmínky naší existence“ (Librová, 2003: 54). Mezi tyto nové luxusní statky zařazuje (podle Enzensbergera) čas, pozornost, prostor, klid, přírodu a bezpečnost. Luxusně tedy žije ten, kdo má čas na to, aby se věnoval, čemu chce; kdo může rozhodovat o tom, čemu chce věnovat pozornost; kdo se dokáže vymanit z přeplněného sevření města; může se vyhnout hlučnému a stresujícímu prostředí; žít v čistém životním prostředí a v bezpečí (tamtéž: 54-55). Autorka popisuje dvě možnosti, jak takového luxusu dosáhnout: „predací“ anebo sebeomezením. Luxusní sebeomezení znamená vzdát se jiných statků (obvykle konzumních), aby člověk získal výše uvedené statky luxusní. Zdá se, že zahrádkaření splňuje všechny podmínky luxusního sebeomezení a má tedy předpoklady stát se (pro environmentálně uvědomělé zahrádkáře) ekologickým luxusem.

Nakonec je důležité uvést i ekonomické faktory, vztahující se k městskému prostoru. Generel jmenuje nízkonákladové udržování zelených ploch. O zahrádkářské osady se většinou na vlastní náklady starají sami zahrádkáři. Pokud je majitelem pozemku, město navíc získává peníze z pronájmu. Jiná využití pozemků (a nemusí se jednat jen o developerské projekty) anebo jejich prodej mohou jistě být pro město daleko finančně výhodnější než provozování zahrádkové osady. Je proto velmi důležité rozebrat význam zahrádek pro město a jeho občany i z ostatních hledisek a zohlednit celkovou (a nejen finanční) hodnotu osad.

²⁰ „Ekologický luxus je ekologicky příznivé chování, které uvědoměle zmenšuje ekologickou stopu, v různé míře je schopno sebeomezení a vztahuje se k nemateriálním, kulturou oceňovaným hodnotám“ (Librová, 2003: 61).

Instituce a procesy týkající se zahrádkaření

V České republice se k zahrádkářské činnosti, ať už přímo či nepřímo, vztahuje množství právních norem. Většina osad působí a organizuje svou činnost jako občanská sdružení s právní subjektivitou. Stejně tak je ustaven i Český zahrádkářský svaz. Práva a povinnosti občanských sdružení stanoví Občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb. ve znění pozdějších zákonů) a zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů.

Z hlediska životního prostředí se zahrádkaření dotýkají například: zákon o životním prostředí č. 17/1992 Sb., zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb., vodní zákon č. 254/2001 Sb., zákon o ochraně zemědělského půdního fondu č. 334/1992 Sb., zákon o ochraně ovzduší č. 86/1992 Sb. či zákon o odpadech č. 185/2001 Sb. (Labuta). Ze zákona o ochraně přírody a krajiny se k zahrádkám váží především opatření týkající se zeleně rostoucí mimo les. Vlastník pozemku, na němž rostou stromy nebo keře, o ně musí pečovat a kácet je může jen za určitých podmínek (bez povolení a oznámení lze kácet menší dřeviny na pozemcích ve vlastnictví fyzických osob; přičemž obvod kmene takové dřeviny nesmí ve výšce 130 cm přesáhnout 80 cm a plocha souvislých keřových porostů 40 m²) (Esterka a kol., 2009).

Jak už bylo zmíněno výše, komplikovanou záležitostí jsou především majetkoprávní spory, které se objevily po konci komunistického režimu ve snaze navrátit zestátněný majetek právoplatným majitelům. Zahrádkářských osad se dotýkají především spory o vlastnictví pozemků (Macl, 2007; Pauknerová a kol., 2010). Mnoho zahrádkářských osad, včetně vybudovaného zázemí a vystavěných chatek, se v devadesátých letech ocitlo na cizím pozemku. Situaci řeší především zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku. Jeho součástí je i několik paragrafů, které berou ohled na zahrádkářské osady. Např. podle § 11 nelze pozemky vydat původním majitelům, pokud byla na pozemku na základě územního rozhodnutí (s výjimkou osad dočasně umístěných) zřízena zahrádková nebo chatová osada, nebo se na něm nachází osada, která byla zřízena před 1. říjnem 1976. V těchto případech pak podle § 22 skončila výpovědní lhůta dnem, kdy mělo skončit právo dočasného užívání pozemku. V případě trvalého užívání pozemku a dočasného užívání na dobu neurčitou skončila výpovědní lhůta dnem 24. června 1991. Nájemce měl právo na prodloužení nájmu až do roku 2001, přičemž po dobu nájmu měl také předkupní právo k pozemku (Zákon č. 229/1991 Sb.). Zákon č. 95/1999 Sb. ve znění pozdějších zákonů, o převodu majetku ve vlastnictví státu na jiné osoby pak mimo jiné řeší právě převody pozemků na zahrádkáře, nájemní či restituční vztahy atp. (Labuta).

Všichni vlastníci pozemků jsou uvedeni v katastru nemovitostí podle tzv. katastrálního zákona (zákon č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitostí České republiky). Zápisem v katastru je dáno, komu náleží vlastnická práva a povinnosti, která se dané nemovitosti týkají.

Zahrádkové osady ve městech představují plochy městské zeleně a jejich možné využití je předmětem územního plánu. Územní plánování je ošetřeno Stavebním zákonem (zákonem č. 183/2006 Sb. v platném znění, o územním plánování a stavebním řádu), podle kterého „vytváří předpoklady pro výstavbu a pro udržitelný rozvoj území“ a „ve veřejném zájmu chrání a rozvíjí přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Přitom chrání krajinu jako podstatnou složku prostředí života obyvatel“ (§ 18 zákona č. 183/2006 Sb.).

Na závěr je třeba zmínit i tzv. zahrádkářský zákon,²¹ který ovšem v České republice zatím schválen nebyl. Oba návrhy tohoto zákona byly pokusem legislativně vymezit zahrádkaření a vypořádat se tak s některými obtížemi, s nimiž se zahrádkaření setkává v souvislosti s jinými zákony (především výše uvedenou legislativou řešící majetkoprávní záležitosti). Druhý z návrhů (2009) zahrádkaření považuje za „veřejně prospěšnou činnost přispívající významnou měrou k ochraně přírody, životního prostředí, podpoře zdravého životního stylu“ a „stanoví podmínky pro zřizování a provoz zahrádkových osad“ (tamtéž). Prezident zákon vrátil Poslanecké sněmovně, což zdůvodnil tím, že zákon obsahuje formální nedostatky a že není nutné tuto zájmovou činnost regulovat právní normou, jelikož se na ni vztahují jiné platné normy. Zahrádkaření považuje za naplňování zájmu soukromého, nikoliv veřejného (Ochvat, 2010).

Samotní zahrádkáři jistě naplňují především své soukromé zájmy. V této kapitole jsem se ovšem pokusila ukázat, že tato zájmová činnost jednotlivců, zaštitěná a regulovaná v rámci zahrádkářských osad, může sloužit veřejnému prospěchu. Právě k tomu je důležité vytvořit právní prostředí, které by pevně stanovilo účel a podmínky provozu zahrádkářských osad. Inspirovat se může právními normami platnými v zahraničí. Dostatečná legislativní úprava a začlenění zahrádkových osad do městského plánování může být přínosné pro všechny obyvatele měst, zahrádkáře i nezahrádkáře.

²¹ Návrh zákona o zahrádkářské činnosti a úpravě některých podmínek jejího provozování, 2010.

3.1. Shrnutí

Jak je patrné, zahrádkové osady mohou hrát v kontextu trvale udržitelného rozvoje významnou roli. S ohledem na jednotlivé pilíře TUR lze nalézt aspekty negativní i pozitivní. V případě lidských potřeb a hodnot představují zahrádky přínosy pro zdraví, využití volného času či integraci znevýhodněných skupin. Ukazuje se, že zahrádkaření může pomoci vytvořit si vztah k přírodě a uvědomit si environmentální souvislosti. Z hlediska životního prostředí jsou zahrádkové osady užitečné jako celek (poskytují důležité ekosystémové služby a významné jsou i z pohledu ekologie vzhledem k druhové rozmanitosti pěstovaných rostlin a volně se pohybujících živočichů) i s ohledem na jednotlivé zahrádkáře, jejichž samozásobitelství snižuje environmentální zátěž výroby potravin. Zda bude mít pozitivní environmentální dopady i samotná činnost zahrádkářů, už záleží na každém z nich. Ekonomický pohled na zahrádkářské osady ukazuje jejich přínosy pro město (údržba zeleně) i jeho občany (nenákladná volnočasová aktivita). Samozásobitelství lze také chápat jako spotřebitelskou volbu a zahrádkaření pak jako luxusní sebeomezení, jehož cílem je využívat statků (jako je klid, prostor či čisté prostředí), které se v současné společnosti stávají omezenými. Činnost zahrádkářů i osad je pak v ČR ošetřena právními normami z oblasti občanského práva, práva životního prostředí, územního plánování či majetkových vztahů, týkajících se nemovitostí. Zahrádkářský zákon, který by výslovně vymezil postavení, funkce, práva a povinnosti zahrádkářských osad, v České republice zatím schválen nebyl.

Následující empirická část práce se pokusí na konkrétním případě zahrádkářské osady ukázat, zda a jak se zmíněné aspekty projevují v praxi.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4. VÝZKUMY ZAHŘÁDKÁŘSKÝCH OSAD

V teoretické části zmiňuji některé výzkumy, jež se věnovaly buď konkrétním zahrádkářským osadám anebo určitému aspektu se zahrádkářstvím spojeným (např. Bhatti a Church, 2001; Goderbauerová, 2008; Rubinová, 2007; van den Bergová a van Winsum-Westrová, 2010 aj.; v českém prostředí se zahrádkářstvím dlouhodobě zabývá Vágner, částečně Librová, 2003; vzniklo také několik diplomových prací, např. Hrazdírová, 2010; Klouparová, 2009; Krejsová, 2004; Kupera, 2008). V této části se budu věnovat podrobněji některým dalším výzkumům provedeným v ČR, které se blíže dotýkají tématu této práce.

Například jeden z výzkumů se zabýval současným stavem českého samozásobitelství (Jehlička a Smith, 2011). Proběhl v letech 2005 a 2010 a ukázal, že samozásobitelství je v ČR stále poměrně rozšířeným fenoménem. Objevovalo se především ve finančně zabezpečených domácnostech (což ukazuje, že nevzniká z ekonomické nutnosti) a mezi staršími generacemi. Hlavní motivací byla dostupnost zdravých potravin (s minimálním použitím pesticidů či dalších chemických látek), dále se lidé věnovali zahrádkářství jako volnočasové aktivitě. Jako třetí důvod pak uváděli finanční úsporu. Autor si všímá, že zahrádkářství a podobné samozásobitelské aktivity do vysoké míry udržují vazby mezi městem a venkovem (tamtéž).

V roce 2006 byl pro organizaci Veronica proveden kvantitativní výzkum Zahrádkářské kolonie města Brna optikou brněnské veřejnosti (ZO ČSOP Veronica, 2006). Výzkum ukázal, že zahrádkářství se věnují spíše starší lidé (průměrný věk překračuje 50 let), a to denně či téměř denně. Představuje pro ně způsob odpočinku a možnost trávit čas v přírodě, aniž by opustili město. U výpěstků si cení jejich zdravotní nezávadnosti. Nepředpokládají, že jejich potomci by o zahrádku měli do budoucna zájem.

Ostatní občané Brna o zahrádkářství v kolonii většinou nestáli. Jejich názory na kolonie byly spíše rozporuplné. „Lidé na jednu stranu rozumí tomu, že zahrádky svým majitelům hodně přináší, avšak na druhou stranu uznávají, že pro ostatní občany představují jisté komplikace“ (ZO ČSOP Veronica, 2006: 5). Neměli ani příliš informací o tom, že město chtělo kolonie rušit, a tedy ani vyhraněný názor. Část byla pro zachování kolonií v tehdejší stavu, část by je více zpřístupnila veřejnosti, čtvrtina se pak přikláněla

ke zrušení. V případě zrušení by občané preferovali na místě zahrádkářských kolonií parky, dětská hřiště či sportoviště (tamtéž).

Nejvýznamnější výzkum proběhl v rámci přípravy již mnohokrát uvedeného Generelu zahrádkových osad na území hl. m. Prahy (Generel ZO v Praze, 2009). První komplexní průzkum 569 zahrádkových osad provedla v roce 1996 Ing. arch. Alena Vinterová (Generel ZO v Praze, 2009: 16). Osady byly hodnoceny podle několika základních kritérií (registrační číslo osady, vznik osady, způsob výstavby chatek, podíl stromů a pěstebních ploch, vztah k přírodním parkům) (tamtéž). V roce 2009 pak vznikla podkladová studie pro aktualizaci generelu, především z důvodu projednávání nového územního plánu.

Součástí generelu byl i návrh metodiky, pomocí které by měly být zahrádkářské osady zkoumány a hodnoceny (tamtéž: 20-22). Hodnocení by se mělo týkat environmentálních otázek (vodohospodářských poměrů, odpadového hospodářství, biodiverzity či vztahu k ekologii; mělo by také zjistit, zda specifické podmínky umístění osady nelimitují jiné než zahrádkářské využití), vztahu dané osady k městu (přínosy osady pro městskou část, jejich vzájemná komunikace, návaznost na další městské subsystémy, souvislosti s urbanistickým rozvojem atd.), sociálních aspektů (spolupráce s dalšími organizacemi, výchovná funkce zahrádek) i fungování a organizaci samotné osady.

Hodnocení osad by podle generelu mohlo nastínit i jejich budoucí vývoj a zabývat se aktuálními problémy. Jako hlavní problémy generel uvádí (tamtéž: 22):

- „samovolná přeměna osad v trvalé bydlení – sídelní haše
- uzavřenost v komunikaci s městským prostředím, městskými částmi, městskou societou
- ekologicky nešetrné hospodaření
- špatně fungující osada z hlediska kontroly osadního řádu (skládkování, neudržované zahrádky)
- výskyt osad v historickém centru
- rozpor s ochranou životního prostředí (volná migrace živočichů)
- zájmy malého počtu občanů vs. většina
- přidělování pouze malých parcel a povolení přístřešků v takové hustotě, působící zásahy do krajinných hodnot území
- oplocování, uzavírání veřejných cest před ostatními obyvateli
- nezájem o údržbu společných prostorů a společných zařízení.“

5. METODOLOGIE

Svůj výzkum jsem realizovala v pražské zahrádkové osadě Jenerálka. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak osada vznikla, vyvíjela se a funguje dnes, a také se zaměřit na její význam v rámci problematiky trvale udržitelného rozvoje. Samotný výzkum probíhal od dubna do listopadu 2011.

Vzhledem k danému tématu jsem zvolila kvalitativní přístup, který umožňuje porozumět podobně složitým sociálním jevům „v jejich dynamice a zejména v jejich podmíněnosti“ (Surynek a kol., 2001: 26). Jelikož bylo třeba „zachytit složitost případu a popsat dané vztahy v jejich celistvosti“ (Hendl, 2005: 104 a 105), využila jsem v zahrádkářské komunitě na Jenerálce přístup případové studie (Mioviský, 2006: 93-96 a Švaříček, 2007: 97). Výzkum zároveň obsahoval i prvky výzkumu akčního (Hendl, 2005: 138).

Výzkumné otázky

Zaměřila jsem se na čtyři základní okruhy výzkumných otázek (Švaříček, 2007: 69). Vycházejí především ze snahy porozumět zahrádkářské komunitě v osadě Jenerálka a zasadit tento konkrétní případ zahrádkářského fenoménu do kontextu trvale udržitelného rozvoje.

1. Jakou roli hrají v konání zahrádkářů environmentální aspekty (produkce biopotravin, minimalizace ekologické stopy, environmentálně šetrné trávení volného času apod.)?
2. Jakou roli hrají v konání zahrádkářů ekonomické aspekty (finanční nenáročnost aktivity, úspora / výdělek z produkce ovoce, zeleniny či květin pro vlastní spotřebu a případně i pro maloobchod)?
3. Jakou roli hrají v konání zahrádkářů sociální aspekty (zahrádka jako komunita – uspokojování potřeby sociálních kontaktů, spolupráce, sdílení zkušeností i nehmotných statků)?
4. Jaká jsou specifika českého zahrádkářského fenoménu ve srovnání se zahraničím?²²

Techniky sběru dat

V rámci výzkumu jsem využila technik obvyklých pro kvalitativní výzkum (Hendl, 2005: 50). Propojování poznatků získaných různými technikami pak přispělo k vytvoření

²² Tato otázka byla zodpovězena především v teoretické části práce, kde jsem se podrobněji zaměřila na velká evropská města. V této části se k ní vracím jen v souvislosti s některými údaji, které jsem získala přímo při výzkumu v osadě.

ucelenější představy obrazu. Hlavními technikami byla analýza dokumentů, (zúčastněné i nezúčastněné) pozorování (tamtéž: 91) a rozhovory (neformální a polostrukturované).

Díky vstřícnosti členů osady se mi podařilo získat přístup k množství dokumentů, které se osady týkají. Nejvýznamnějším zdrojem byla kronika, kde je zmapován vznik a vývoj osady až do roku 1994. Dále mi zahrádkáři poskytli spoustu dokumentů od úředních rozhodnutí, přes dopisy až po novinové články. Kromě toho jsem prozkoumala i internetové stránky osady a přímo v osadě pak například informace zveřejňované na nástěnkách.

Při nezúčastněném pozorování během návštěv osady jsem se zaměřila na celkový vzhled osady, její strukturu, rozdělení zahrádek, estetiku a funkčnost společných prostor. Co se týče samotných zahrádek, všímala jsem si především jejich vizuálního vzhledu, typu (užitkové, okrasné či rekreační), upravenosti či zanedbanosti, formy chatků či dalšího vybavení osady (přítomnost skleníků, dětského koutku, bazénů, grilů atp.).

Podstatnou součástí bylo samozřejmě i pozorování samotných zahrádkářů, a to jak z hlediska obecných charakteristik (jací lidé se v osadě vyskytují, v jaké době je v osadě „živo“, zda se tam zahrádkáři objevují spíše sami či s rodinou, zda na zahrádku přijeli autobusem či autem, jakým činnostem se na zahrádce věnují atd.), tak poté zúčastněné pozorování přímo během rozhovoru s jednotlivými respondenty či na schůzích zahrádkářů aktivně se angažujících v organizaci osady, jichž jsem se několikrát zúčastnila. Zúčastněné pozorování dokreslovalo odpovědi respondentů v průběhu rozhovoru a poskytlo informace, které mi rozhovory zprostředkovat nemohly.²³

Pozorování mi tak umožnilo ověřit údaje získané z rozhovorů. Nikdy jsem neměla pocit, že by některý z respondentů informace záměrně zkresloval,²⁴ ale v některých případech vztahovali své subjektivní pocity na celou osadu. Takové pozorování pak bylo ideálním doplňkem rozhovorů a spolu s údaji získanými analýzou dokumentů pak umožnilo triangulaci získaných dat (Hendl, 2005: 149 a Chenail, 1998: 29).

Rozhovory a prostředí výzkumu

Významnou součástí výzkumu byly rozhovory. Obecné informace o osadě, její historii a fungování jsem získala od současné předsedkyně i bývalých předsedů výboru osady, dalších členů výboru, tzv. úsekových důvěrníků, správce či údržbáře. Tyto

²³ Jedním z detailů, na které jsem se zaměřila při pozorování environmentálního jednání, bylo například sledování, jakou vodu mi zahrádkáři nabídnou k občerstvení: zda vodu z osady nebo dovezenou balenou.

²⁴ V úvahu ovšem musím vzít i to, že vzhledem k určité nejistotě v otázce budoucnosti osady a starosti o vlastní zahrádku respondenti přece jen mohli (vědomě či nevědomě) vykreslovat co nejpřívětivější obrázek osady a zahrádkářství.

neformální rozhovory (Hendl, 2005: 175) probíhaly nepravidelně, v některých případech opakovaně. Se zahrádkáři jsem komunikovala i emailem či telefonicky.

Hlavní základ výzkumu pak tvořily polostrukturované rozhovory s otevřenými otázkami (Miovský, 2006: 159-161; Švaříček, 2007: 170), které mi pomohly hlouběji pochopit celou problematiku a najít odpovědi na výše uvedené výzkumné otázky (Hendl, 2005: 174 tento typ definuje jako rozhovor pomocí návodu). Konkrétní dotazy, které se k těmto okruhům vztahovaly, jsem pak nekladla vždy ve stejném pořadí či znění, ale podle vývoje daného rozhovoru. Zatímco v počátcích výzkumu dotazy byly velmi volné, později jsem je doplňovala konkrétnějšími otázkami, které mi pomohly upřesnit domněnky vytvořené během prvních rozhovorů.

Rozhovory probíhaly v létě a na podzim 2011, nejčastěji na zahrádce respondentů (někdy doprovázené prohlídkou celé osady), v několika případech v domácnostech respondentů. Rozhovory trvaly v průměru hodinu a půl a zaznamenávala jsem je na diktafon (výjimkou byly dva rozhovory, kde nebylo vhodné diktafon použít).²⁵ Rozhovory často pokračovaly v neformální podobě i po ukončení nahrávání. Celkem jsem provedla 14 rozhovorů (v některých případech se jich účastnili manželé / manželky respondentů či někdo jiný z rodiny, takže celkový počet respondentů stoupl na 20). V některých případech jsem se s respondenty sešla i opakovaně.

Výběr respondentů

Výběr vzorku byl nepravděpodobnostní a jako hlavní typ jsem zvolila tzv. metodu sněhové koule. V jejím rámci jsem kombinovala účelový a příležitostný výběr, případně i samovýběr (Miovský, 2006: 131-135). Prvním kontaktem byla zahrádkářka, k níž jsem se dostala přes prostředníka mimo osadu. V průběhu rozhovoru s ní jsme v osadě potkali další zahrádkáře (přátele, sousedy či náhodné známé), s nimiž jsem se pokusila navázat kontakt a získat tak další respondenty. Od nich jsem pak stejným způsobem získala několik dalších respondentů.²⁶ Další informátorkou pak byla přímo předsedkyně osady, kterou jsem kontaktovala hned na začátku výzkumu. Díky ní jsem pak získávala respondenty podobně jako v prvním případě.²⁷

²⁵ V jednom případě mi na emailovou žádost o rozhovor respondentka poslala dokument s vlastním vyprávěním o svém působení v osadě a vztahu k zahrádkářství. Nakonec s touto respondentkou proběhl i osobní rozhovor.

²⁶ Složení takového vzorku by mohlo být ovlivněno tím, že přátelé mohou mít podobné názory, zkušenosti či hodnoty jako původní respondent, ovšem toto riziko odpadá u sousedů či náhodných známých.

²⁷ Zde se opět objevilo určité riziko validity výzkumu: získávala jsem často respondenty, kteří se (aktuálně či v minulosti) aktivně podíleli na chodu osady (ve výboru či v jednotlivých úsecích), a mohli se tedy

Vzorek respondentů²⁸ byl rozmanitý, co se týče vztahů k zahrádce, způsobů zahrádkaření či historie pobytu na Jenerálce; respondenti vlastnili svoje zahrádky v jiných částech osady rozdílný počet let, pocházeli z různých částí Prahy, věnovali se odlišným povoláním, měli různorodé rodinné zázemí a podařilo se mi získat vyrovnaný počet mužů i žen.

Jako nedostatek ve výběru hodnotím malý počet respondentů z mladší generace oproti respondentům důchodového věku (3 ku 17), ačkoliv zastoupení zahrádkářů v aktivním věku je v osadě silnější.²⁹ Dalším faktem je i to, že jsem pomocí metody sněhové koule neměla šanci setkat se se zahrádkáři, kteří v osadě neudržují příliš silné sociální kontakty anebo do osady příliš často nejezdí. I oni by jistě obrázek zahrádkaření na Jenerálce mohli dokreslit.

Tyto dva nedostatky jsem se snažila zmírnit přímým oslovením členů osady přes email. Náhodně jsem vybrala několik úsekových důvěrníků a poprosila je, zda by zahrádkářům ve svém úseku mohli přeposlat moji žádost o rozhovor. Takto se mi podařilo získat poslední dva respondenty. U této metody je třeba vzít na zřetel fakt, že se jedná o náhodný výběr jen částečně: nemohu kontrolovat, zda byla moje žádost přeposlána, ani kolika zahrádkářům, a následně se jedná spíše o samovýběr (zahrádkáři, kteří na žádost zareagují, mohou mít například intenzivnější vztah ke své zahrádce a k osadě než ostatní).

Ač se mi tedy nakonec nepodařilo zvýšit zastoupení mladší generace ve vzorku, celkově jej považuji za saturovaný (Disman, 2002: 304). Mnoho respondentů v osadě zahrádkařilo už ve svém mládí, a tak mi rozhovory s nimi pomohly alespoň částečně doplnit domněnky, které se k mladší generaci vztahovaly.

Příprava dat, metody jejich vyhodnocování a interpretace

Údaje získané pozorováním (které jsem průběžně zaznamenávala do terénního deníku), z dokumentů či neformálních rozhovorů jsem analyzovala průběžně. Z každého zaznamenaného rozhovoru jsem pak vytvořila shrnující protokol (Hendl, 2005: 209). Významné části jsem přepisovala doslovně.³⁰ Následně jsem provedla kódování a vybrané pasáže jsem se snažila uspořádat podle témat, jichž se týkaly, a poté je utřídit do kategorií, které mi je pomohly analyzovat a interpretovat.

odlišovat od ostatních zahrádkářů. Jako jediná odlišnost od ostatních se ovšem v rozhovorech vyskytla jen zvýšená angažovanost v činnosti osady. Výhodou byl naopak velmi dobrý přehled o osadě, současném fungování i její minulosti.

²⁸ Viz Příloha č. 1 (Informace o respondentech).

²⁹ Právě mezi mladšími generacemi se vyskytly jediné případy, kdy nakonec k rozhovoru nedošlo (respondent nedorazil na smlouvanou schůzku, nepodařilo se rozhovor domluvit atp.).

³⁰ Vybrané pasáže rozhovorů cituji v práci s redakčními úpravami.

Hodnocení kvality a validity výzkumu

V tomto popisu metodologického postupu jsem se pokusila prokázat pravdivost a platnost výzkumu. (Švaříček, 2007: 31). Jeho validitu mohly ohrozit například nedostatky výběrového vzorku – způsob, jakým jsem se jim snažila předejít, je uveden výše. Dalším nebezpečím pro validitu výzkumu může být seznámení respondentů s přesným obsahem výzkumu, pokud by nějakým způsobem mohlo ovlivnit jejich výpovědi. Všem respondentům jsem krátce popsala náplň své diplomové práce a průběh rozhovoru. Vyhnula jsem se pouze tomu, abych jmenovala svůj studijní obor Sociální a kulturní ekologie.³¹ Slovo ekologie je totiž v současné české společnosti často chápáno poněkud stereotypně. Respondenta, který ekology považuje za „nebezpečné aktivisty“, by tato informace jistě značně ovlivnila. U jiných respondentů by naopak mohla vést ke snaze své jednání prezentovat pro-environmentálněji, než jakým ve skutečnosti je.³²

Určitě je také třeba zdůraznit, že se jedná o případovou studii konkrétní osady a zjištěné závěry tak lze jen v omezené míře zobecnit na celou zahrádkářskou populaci či na fenomén zahrádkářství obecně. Objevilo se ovšem spousta témat, z nichž by bylo možné vytvořit zajímavé hypotézy a ty pak ověřovat v dalších výzkumech.

Akční stránka výzkumu se projeví především formou článku, který vyjde ze závěrů této práce a bude zveřejněn v monografii, jež bude výstupem celého zahrádkářského projektu.

Etická stránka výzkumu³³

Od všech účastníků výzkumu jsem získala informovaný souhlas. Při rozhovorech respondenti věděli o použití nahrávacího zařízení,³⁴ souhlasili s ním i s případnou citací jejich výpovědí v práci. Respondentům jsem se zaručila za anonymitu rozhovorů. Z toho důvodu v textu u citací rozhovorů uvádím pouze označení R1-R14. Vzhledem k tomu, že se někteří zahrádkáři mezi sebou dobře znají a podle odpovědí či stratifikačního označení respondenta by se mohli snadno identifikovat, nepřikládám k práci nahrávku

³¹ Představovala jsem se jako studentka FHS UK. To, že výzkumníci byla „slečna studentka z UK“, jistě přispělo i k tomu, že respondenti byli bez výjimky přívětiví a sdílní.

³² V jednom případě se respondentka na studijní program zeptala a její odpovědi pak naznačovaly její environmentální zaměření. Už bohužel nemohu plně odfiltrovat, do jaké míry to bylo způsobeno právě informací o studijním programu.

³³ Viz například Mioviský, 2006: 280-283.

³⁴ Neměla jsem pocit, že by nahrávání nějak ovlivňovalo odpovědi respondentů. Jen v jednom případě mě respondentka požádala, abych diktafon na chvíli vypnula, když mi chtěla sdělit informaci velmi osobního rázu.

ani přepis rozhovorů a v tabulce respondentů (viz Příloha č. 1) uvádím pouze stratifikační rozdělení bez přiřazení ke konkrétní osobě.

Dalším dilematem bývá zveřejnění některých výsledků výzkumu, pokud mohou respondenty nějakým způsobem poškodit (např. Jeřábek, 1992: 122). Tato situace by v případě zahrádkových osad, které se snaží přesvědčit veřejné mínění o svých kvalitách, mohla nastat snadno. Naštěstí jsem v případě zahrádkové osady Jenerálka nenarazila na žádnou skutečnost, která by její pověst mohla nějak ohrozit.

6. PŘÍPADOVÁ STUDIE ZAHRÁDKÁŘSKÉ OSADY JENERÁLKA

6.1. ZO Jenerálka

Zahrádkářská osada Jenerálka leží na severozápadním okraji Prahy na plošině nad Šáreckým údolím v místě zvaném Na Pučálce.³⁵ Nachází se v oblasti chráněného území přírodního parku Šárka – Lysolaje. S rozlohou přes 20 ha patří mezi největší pražské osady. Je v ní umístěno 394 zahrádek o výměře přibližně 400 m². Na každé parcele stojí chatička a je k ní přivedena elektřina a užitková voda. Pitná voda je po osadě rozvedena do 12 hydrantů. Kanalizace v osadě vybudována není, ovšem k dispozici mají zahrádkáři tři toalety v různých částech osady s odkanalizováním do žumpy.

Osada je dostupná z Dejvic po silnici do Horoměřic; přímo u brány je zastávka autobusových linek MHD. Od brány vede cesta (s cyklostezkou a zelenou turistickou značkou), která osadu rozděluje na severní a jižní část. Oba díly jsou oplocené. V severní části se kromě zahrádek nacházejí společná zařízení: kancelář, klubovna, dílna, sklad a moštárna. V jižní části jsou dvě parkoviště a rybníček, na němž se každoročně usazují kachny (na ostrůvku uprostřed rybníčku dokonce stojí malý přístřešek, aby kachny mohly vyvádět mladé). Romantické zákoutí u rybníčku si letos na jaře vybrala i jedna z českých televizních stanic pro natáčení svého seriálu.

Jednotlivé zahrádky jsou rozmanité:³⁶ od pečlivě udržovaných zeleninových záhonků, přes okrasné zahrádky se skalkami až po pozemky, kde převládají spíše stromy a trávnik. Často se objevují houpačky či trampolíny pro děti anebo nadzemní bazény. Některé zahrádky se zdají být opuštěné. Rozmanité jsou i typy chatek, ovšem jejich velikost, vzhled a umístění se řídí pevnými pravidly.

³⁵ Viz Příloha č. 2, Obr. 2 a 4.

³⁶ Viz Příloha č. 5.

Zahrádkářskou osadu na Jenerálce hodnotil i výše zmiňovaný Generel (Generel ZO v Praze, 2009: 38). Přístup osady k ochraně životního prostředí je podle něj „na poměrně dobré úrovni. Způsob fungování a racionální plánované založení zajišťuje správné hospodaření s vodou a odpadními vodami. Osada je obklopena lesním porostem a vzhledem k zastoupení vysokokmenných dřevin se vyznačuje dobrou biodiverzitou. (...) Postavení zahrádkové osady vzhledem k městským systémům odpovídá standardnímu rekreačnímu zázemí města a dopravní i turistická návaznost je na dobré úrovni. Osada je v současnosti nepřístupná, ale hlavní pěší tahy jsou zachovány rozdělením osady na dva celky. O regulované přístupnosti se uvažuje.³⁷ (...) Z hlediska sociálních aspektů a vlastního vybavení je osada na dobré úrovni.

Osada Jenerálka je na vysoké úrovni. Dojde-li ještě v budoucnosti ke zlepšení jejích sociálních přínosů a stabilizaci vztahů s městskou částí, bude se jednat o vzorovou osadu i v celorepublikovém kontextu.“

Založení a vývoj osady

Informace o vzniku a vývoji zahrádkářské osady Jenerálka pocházejí především z Kroniky Základní organizace Československého zahrádkářského a ovocnářského svazu Jenerálka, Praha 6 – Dejvice, dále z písemných materiálů, které mi byly zahrádkáři z Jenerálky poskytnuty, i z osobních sdělení bývalých i současných předsedů a dalších členů výboru ZO.

Jenerálka je jednou z mála pražských osad, které byly založeny a vybudovány přesně podle propozic pražských územně plánovacích orgánů. Záměrem bylo vytvořit vzorovou a vzornou osadu. Prvním dokumentem týkajícím se založení osady je spis ČsOZS hl. m. Prahy zn-23-3-62 ze září 1962. Jedná se o žádost na odbor pro výstavbu, v němž se ČsOZS pokouší získat náhradní pozemky pro své členy, kteří měli o své tehdejší zahrádky přijít z důvodu výstavby.³⁸ ČsOZS žádá o pozemky na okraji Prahy v katastrálním území Nebušice a Vokovice, u nichž se neuvažuje o zástavbě, a to ani do budoucna.³⁹

V lednu roku 1963 se koná ustavující schůze budoucí osady a začínají přípravy na její vybudování. V březnu se už o pozemky hlásí 440 uchazečů, ačkoliv předpokládaný

³⁷ Od roku 2009 již došlo k určitým změnám. Výbor osady uvažuje o zpřístupnění areálu veřejnosti formou Dnů otevřených dveří, mezikulturních programů či spolupráce se školami a školkami v Praze 6.

³⁸ Jednalo se především o stavbu nových sídlišť v oblasti Břevnova, Hanspaulky či Vokovic.

³⁹ Viz Příloha č. 2, Obr. 1.

počet zahrádek je jen 278 (ve 12 úsecích). Přednost mají dostat zahrádkáři, jejichž osady jsou rušeny, případně žadatelé, kteří na přidělení zahrádky čekají již několik let. Podle pamětníků byla osada založena především pro pracovníky ministerstva vnitra a československé armády. Pozemky, které nebyly rozděleny mezi ně, pak byly uvolněny pro ostatní uchazeče.

V červenci podává Svaz žádost o vyčlenění pozemků ze zemědělského půdního fondu⁴⁰ a je vydáno rozhodnutí o zřízení osady. Předpokládá se, že hlavní činností bude ovocnářství. Vypracování projektu osady bylo zadáno po dohodě s útvarem hlavního architekta. Umístění osady má tvořit součást zeleného rekreačního pásu na obvodu hl. m. Prahy. Kromě jednotlivých zahrádek měly na pozemcích osady vzniknout společná plantáž a společné komposty, klubovna s bufetem, dílna, moštárna, kabiny, skladiště a hygienická zařízení, dva vodojemy, parkoviště, hřiště a dětský koutek. Osada měla být oplocena kvůli zlodějům a zvěři (okolo osady byla dříve honitba – v oblasti se vyskytuje především černá zvěř, která pro zahrádkáře představuje stálou hrozbu).

Samotné budování nové osady začalo rozdělením pozemků, výstavbou oplocení a vodojemů, přípravou komunikací. Zahrádkáři zpracovávali ladem ležící ornici a připravovali půdu pro výsadbu. Celková výměra pozemků činila 20 ha 35 a a 54 m², přičemž jejich převážná většina byla v katastru vedena jako zemědělská, respektive orná půda (zbytek pak jako louky a pastviny). Pozemky pro novou osadu ovšem Státní statek Vokovice nechal pro neobdělavatelnost ležet ladem. Půdu tvořily převážně šterky a šterkopísky, ve spodních partiích jílovité hlíny s četnou příměsí valounků křemene. Zúrodnování tedy probíhalo mnohými způsoby: čištěním od kamení, rytím, hnojením. Kamením ze zahrádek se zpevňovaly cesty a jeho množství vydalo na navážku na zpevnění parkoviště o rozměrech několika desítek metrů čtverečních.⁴¹ Kronika uvádí, že tyto práce byly natolik náročné, že se několik uchazečů svých zahrádek zřeklo. Později byly na jednotlivé parcely naváženy skrývky úrodné černozemě z nové zástavby nebo z výstavby silnic. Zahrádkáři také vykopávali sklepy a základy pro altány. Následně byly vysázeny stromy a keře.

⁴⁰ Obor zemědělství NV hl. m. Prahy vyhověl a své rozhodnutí zdůvodnil mj. takto: „Zřízení přispěje do určité míry nejen k ozdravení ovzduší, ale i vzhledu hlavního města.“

⁴¹ „Když jsme tu začali, tak tu byl skutečně úhor,“ vzpomíná jeden ze zahrádkářů a dodává, že půda budila nedůvěru i u jeho tehána: „Tady ti nikdy nic neporooste.‘ Když jsem mu po tom za dva roky přivezl košík nádherný jahod, tak se ptal, kde jsem to koupil. Tak jsem mu říkal: táto, to není koupené, to je vypěstované na tom úhoru, co tam nikdy nic neporooste. (...) Dneska ta půda, to je nádhera.“ (R14) O krušných začátcích mluví pamětníci z řad prvních zahrádkářů i lidé z okolí. „S dětmi jsme chodili kolem v době, kdy to začínalo, a tam na naprosté pustině takoví mravenečci zoufalí něco kutali.“ (R13)

Asi třetinu nákladů na zřízení osady uhradil ONV Praha, takže na každého člena pak bylo rozpočítáno asi 700 Kčs. Tato výše byla ještě snížena tím, že se na části pozemků pěstoval česnek a heřmánek a ze zisku z jejich prodeje pak byla pokryta část nákladů. Práci na společných plantážích odváděli členové v rámci brigádnických hodin.⁴² Mezi základní povinnosti členů nové osady patřilo kromě brigád (případně uhrazení 15 Kčs za každou neodpracovanou hodinu) placení členských příspěvků a alikvotní části nákladů spojených s budováním; dodržování směrnic a pokynů při výstavbě a budování zahrádek (odrůdy si například mohli vybírat jen z doporučeného sortimentu anebo si je nechat schválit členy výboru).

Územní rozhodnutí o umístění zahrádkářské osady bylo vydáno 13. 10. 1965. Připomíná, že osada je v ochranném pásmu navržené CHKO Praha-sever. Musí tedy být zřízena skládka pro kompost, činnost osady se musí omezit na prostor uvnitř oplocení a vnější prostor nesmí znečišťovat. Trasy inženýrských sítí nesmí narušit hodnotnou zeleň a musí být odsouhlaseny střediskem státní památkové péče a ochrany přírody.

V roce 1967 byl v souladu s územním rozhodnutím potvrzen zastavovací plán osady a vydáno stavební povolení. Při zástavbě musely být dodrženy přísné podmínky: typové zahradní besídky o rozměrech 4x3 nebo 3x3 m dodaly Jihlavské dřevařské závody. Pokud si zahrádkáři stavěli vlastní altány, museli respektovat dané rozměry, barvu i povrchový materiál. Zděné stavby byly v této etapě zakázány.⁴³ Zajímavostí je, že většina chatek má podezdívku ze stavebních kostek, které byly odváženy při asfaltování tehdejší Leninovy třídy (dnes Evropská).

Podle původního plánu byly tři větší plochy v osadě vyhrazeny pro společné sady: u rybníčku byly vysázeny jahodníky, později jabloně. U XI. úseku broskvoně a podél hlavní cesty od rybníčku k jižní části osady meruňky.⁴⁴ Sady ovšem byly postupně zanedbávány a o ovoce přestal být zájem. Jabloňový sad byl zrušen v roce 1988 a na jeho ploše vzniklo 18 nových zahrádek XVI. úseku. Samotné úseky také prošly změnami: byly

⁴² „Tenkrát byl o zahrádky takový zájem, že se skutečně dělal pořadník a výbor rozhodoval o tom, kdo zahrádku dostane a kdo ne. Ale dřív než se člověk dostal do toho pořadníku, než mu zahrádku přidělili, tak musel odpracovat 50 brigádních hodin.“ (R4)

⁴³ Jak uvádí jedna ze zahrádkářek, „původní úmysl byl, že budeme tzv. vzorová kolonie a při pohledu z letadla by to mělo nějak esteticky působit.“ (R11)

⁴⁴ K 1. 9. 1980 vznikl soupis ovocných stromů z celé osady, který zahrnoval 5835 jabloní, 809 hrušní, 1 vlašský ořešák, 93 třešní, 254 višní, 494 broskvoní, 486 meruněk, 131 slív, mirabelek a renklód, 124 švestek, tedy celkem 8227 stromů. Před několika lety byl pak vytvořen soupis okrasných stromů, který čítal 111 druhů a celkem přes 3 500 exemplářů.

přerozděleny tak, aby počty zahrádek v jednotlivých úsecích byly přibližně stejné.⁴⁵ V roce 1988 tak Jenerálka dostává svou definitivní podobu: 394 zahrádek na 18 dílcích.

Komplikací v prvních letech byl nedostatečný zdroj vody. Původně se počítalo s vykopáním studní, ovšem rozbor podloží i podzemních vod ukázal, že by to nebylo vhodné. Zahrádkáři tedy vodu čerpali z rybníčku na pozemcích osady, případně pro ni chodili do rybníka do údolí pod osadou. Až v roce 1970 byl zajištěn nový zdroj: nad osadou byl vybudován vodojem (akumulační nádrž), do kterého byla výtlačným potrubím přečerpávána voda z rybníka u podniku Korek. V roce 1987 byla vybudována nová přípojka užitkové vody ze sběrné studny, kterou původně využívaly Pražské vodárny pro zásobování obce Nebušice. Po opuštění tohoto zdroje byl objekt čerpací stanice předán Pražskými vodárnami bezúplatně hospodářskou smlouvou ZO Jenerálka. V roce 1971 začaly práce na zajištění pitné vody. Ta je přivedena potrubím z tzv. Jehněčího dvora. Od roku 1989 je rozvedena do hydrantů rozmístěných po osadě tak, aby k nim neměli zahrádkáři z jednotlivých parcel daleko.

Na konci 80. let proběhla i rozsáhlá elektrifikace osady. Elektřina byla původně plánována pouze pro čerpadlo a klubovnu, nikoli pro jednotlivé chatky, kam byla nakonec zavedena.⁴⁶ Každý člen přispěl asi 3 000 Kčs a musel se podílet na výkopech.

Postavena byla dílna, kterou členové osady mohou sami za poplatek využívat anebo si půjčovat nářadí. V osmdesátých letech fungovala i provozovna, která zajišťovala drobné služby, nákup a prodej materiálů a potřeb pro zahrádkářskou činnost i technické služby a údržbu společných zařízení. V roce 1989 byla vybudována moštárna (která fungovala až do roku 2010).

Veškeré práce na společných zařízeních (včetně vybudování komunikací, výkopů pro elektřinu a vodovodní potrubí atd.) odvedli sami zahrádkáři formou brigádnických prací. Podle odhadu kronikáře osady Jenerálka odpracovali celkem 250 000 brigádnických hodin. Počet hodin, které měli členové za rok povinnost odpracovat, v průběhu let klesal (s ohledem na to, jaké práce byly v daném období třeba) a naopak stoupala výše částky, kterou museli uhradit za neodpracované hodiny.

S fungováním osady a především organizací téměř 400 členů a jejich rodin byly samozřejmě spojeny i problémy. Osadní řád byl od zřízení kolonie poměrně přísný

⁴⁵ Stav k roku 1980 viz Příloha č. 2, Obr. 3.

⁴⁶ „Vlastnoručně je tam vykopáno dvaadvacet kilometrů kabelů.“ (R8)

a pravidla se průběžně upravovala, neboť, jak uvádí jeden ze zahrádkářů, do osady přicházeli různí lidé.⁴⁷ Zatímco vedení se snažilo osadu udržovat jako vzorovou, ne všichni členové dodržovali dané předpisy či pravidla sousedského chování. Proto se pravidelně objevují stížnosti z různých stran a apely na zahrádkáře. Například lesní správa si stěžovala, že někteří vyvážejí odpad za plot osady (ačkoliv povinností zahrádkáře je zlikvidovat vlastní odpad podle daných předpisů). Mezi povinnosti členů patří i úprava poloviny cest před jejich dílci; na cestách nesmí být nic skladováno; předpisy obsahovaly i zákaz volného pobíhání psů v osadě. Čím dál častěji nastávaly problémy s vjezdem vozidel do osady, ačkoliv automobily mají správně zůstat na parkovišti. Neukázněné čerpání užitkové vody vedlo k tomu, že byl na každou přípojku k zahrádce instalován vodoměr. Od té doby celková spotřeba osady každoročně klesá.

Základním orgánem byla od počátku valná hromada a výkonným orgánem pak výbor s předsedou v čele. Mezičlánkem mezi výborem a členy osady jsou úsekoví důvěrníci, tzv. „úsekáři“. V dobách komunismu samozřejmě řízení osady fungovalo na základě dobových principů, ovšem zahrádkáři uvádějí, že s výjimkou předsedy se na politickou angažovanost příliš nehledělo. I tak se samozřejmě každý rok připravovaly plány, překračovaly závazky a hodnotili nejvýkonnější pracovníci. O chod osady se staraly také pracovní komise (v průběhu vývoje se měnily podle potřeb osady: právní, pěstitelská, stavební, údržby, kulturní a soutěžní, pořádková, revizní, osazovací, brigádní, matriční, organizační, pokladní, vodohospodářská-stavební, investiční a elektro). Konaly se společné akce; mezi nimi například soutěž o nejlepší výpěstky a nejhezčí zahrádky (z hlediska estetického uspořádání a celkového dojmu okrasných zahrádek; účelného uspořádání zahrádek užitkového charakteru; celkového vzhledu a sladění okrasných a užitkových zahrádek).

V minulosti osada spolupracovala nejen s jinými zahrádkářskými koloniemi v Praze a v celé republice, ale udržovala i styky se zahraničím. Nejvýznamnější je asi partnerství s osadou ve Straslundu (NDR; vznikla dokonce i smlouva o přátelství, kde si osady slibují výměnu zkušeností i delegací a navrhují třeba i výměnné prázdninové pobyty dětí). Osadu dále navštívily delegace např. z Budapešti, Rostocku, Krakova, Stockholmu, Rakouska nebo dokonce z Kuby.

⁴⁷ „Tak bylo potřeba tu zahrádkářskou kulturu nějak zavést.“ (R7)

Od založení osady do konce roku 1990 byly zaznamenány změny uživatelů asi u 40 % zahrádek,⁴⁸ přičemž před několika lety se zastavil proces stárnutí zahrádkářské populace (což by poukazovalo na generační výměnu). Graf 1 (viz Příloha č. 3) ukazuje rozložení věkových kategorií zahrádkářů.

ZO Jenerálka po roce 1989

Jak již bylo zmíněno výše, pro zahrádkářské osady byla sametová revoluce zásadní především vzhledem k majetkoprávním vztahům. V devadesátých letech začalo probíhat vydávání pozemků původním majitelům, kterým je komunistický režim odebral, což většině kolonií přineslo nejistotu a obavy, jak bude s jejich pozemky naloženo.

Významnou změnou pro Jenerálku bylo také vystoupení z Českého zahrádkářského svazu v roce 1991. Hlavním důvodem byly podle zahrádkářů změněné stanovy svazu, podle nichž při zrušení jakékoliv osady měl svazu připadnout veškerý její majetek.

Vzhledem ke stavu životního prostředí se počátkem devadesátých let cenila především příznivá poloha Jenerálky (umístění v dobře provětrané lokalitě na vyvýšeném místě v nadmořské výšce téměř 300 m n. m. mimo zástavbu a frekventované komunikace). Návštěvníci osady chválili umístění osady v krajině a její funkci v zeleném pásu Prahy.

V současné době je zahrádkářská osada Jenerálka organizována jako občanské sdružení, které si pozemky pronajímá od Pozemkového fondu ČR. Chatky na pozemcích jsou zkolaudované a jejich vlastníci jsou zapsáni v katastru nemovitostí. Činnost sdružení je definována ve Stanovách (Stanovy ZO Jenerálka, 2011). Jako hlavní body jsou v nich uvedeny: podpora a rozvoj zahrádkářské činnosti; vytváření podmínek pro aktivní odpočinek členů; zastupování a obhajování zájmů členů ve vztahu ke státním a jiným orgánům či účast na ochraně životního prostředí a krajinného vzhledu usilováním „o ochranu přírodních a urbanistických hodnot území s důrazem na otázku zachování Přírodního parku Šárka – Lysolaje a jeho ochranu před přehnanou urbanizací a jinými negativními vlivy“ (tamtéž).

Pravidla působení v osadě jsou určena tzv. Osadním řádem (Osadní řád ZO Jenerálka, 2011). Každý vlastník chaty uzavírá podnájemní smlouvu s Výborem ZO. Je

⁴⁸ Změny v přidělení zahrádek: 1966: 278; 1967: 22; 1968: 0; 1969: 14; 1972: 18; 1974: 30; 1976: 12; 197: 1; 1988: 16. (Kronika ZO Jenerálka)

povinen řádně hradit poplatky, které zahrnují nájemné,⁴⁹ účelový poplatek, poplatek za likvidaci odpadu, za spotřebovanou energii a vodu, případně poplatek za neodpracované brigádní hodiny.⁵⁰ Chatu lze využívat pouze k pěstitelským účelům a odpočinku. Z dalších činností je povolen jen chov včel. Každá chatka je řádně zkolaudovaná a zapsaná v katastru nemovitostí. Člen osady si kromě zahrádky může pronajmout i tzv. záhumenek (drobný pozemek mimo jednotlivé parcely) a využívat k pěstebním účelům.

Musejí být také dodržována pravidla sousedského soužití; chatu a pozemek je třeba udržovat v řádném stavu. Při použití prostředků na ochranu rostlin nesmí dojít k ohrožení živočichů nebo kontaminaci půdy a vody. Není dovoleno jakékoliv pálení na zahrádkách (kromě ohniček na opékání buřtů). Ošetřeno je i nakládání s odpadem: biologický odpad má být kompostován, separovatelný a komunální odpad odkládán do příslušných kontejnerů. Kovový, nebezpečný či velkoobjemový odpad se pak odkládá v danou dobu na předem určená místa. Je povoleno instalovat bazény či skleníky (pokud výbor udělí souhlas). S případnou stavbou zemního bazénu musí souhlasit i vlastník pozemku. Motorová vozidla mohou parkovat jen na parkovištích a jejich vjezd do areálu je omezen. Areál je hlídáný správcem.

„Členové ZO jsou povinni respektovat všechna ustanovení Občanského zákoníku i zákonů, které s činností ZO souvisejí (...), z nichž nejdůležitější je Vyhláška NVP č.8/1990, podle níž jsme součástí oblasti klidu přírodního parku Šárka Lysolaje a zákon číslo 114/1992 Sb. o ochraně přírody“ (tamtéž: 2 a 8).

Problémy s „neukázněnými“ zahrádkáři se objevují stále, ovšem významnější komplikací v současnosti je snad jen občasné využívání chatek k trvalému bydlení. Tomu se osada snaží předejít, nicméně jako občanské sdružení nemá příliš nástrojů. Řešení je jediné: na valné hromadě takového člena osady vyloučit a zbavit práva užívání pozemku (příčemž chatka zůstává v jeho vlastnictví).

Jak je patrné z hodnocení citovaného z Generelu ZO v Praze i z tohoto exkurzu do historie, Jenerálka je řádně fungující zahrádkářskou osadou, která plní svůj účel.⁵¹ Současný výbor, úsekáři i další aktivní členové ZO kladou silný důraz na dodržování daných předpisů a dobré vedení osady a snaží se řešit její vnitřní problémy. Důležitou

⁴⁹ Nájemné osada platí Pozemkovému fondu. Současná cena je 11 Kč / m² zastavěné plochy (pozemku pod chatkou), 5 Kč / m² nezastavěné plochy a 1 Kč / m² společné plochy.

⁵⁰ V roce 2011 měl každý člen povinnost odpracovat 4 hodiny, přičemž za každou neodpracovanou hodinu musel uhradit 250 Kč.

⁵¹ „Rekl bych, že tato osada je díky té historii a angažovanosti jedna z těch nejlépe vybavených.“ (R13)

motivací pro co nejlepší fungování osady je jistě to, že v posledních letech čelí několika závažným hrozbám.

Ohrožení osady

V souvislosti s přípravou nového územního plánu se začal projevovat tlak developerské lobby na uvolnění pozemků pro výstavbu a navržené změny začaly vážně ohrožovat existenci pražských zahrádek. Dle současného územního plánu města leží Jenerálka v zastavěném území a současně mimo zastavitelné území obce. Funkční užití je PZO – zahrádky a zahrádkové osady, ZN – přírodní, což se mělo změnit. K zásadnímu jednání došlo na konci října 2007 na mimořádném zasedání zastupitelstva MČ Praha 6.⁵² Tehdejší starosta Prahy 6 Tomáš Chalupa prezentoval osadu jako falešnou kolonii, naprosto neprostupné území bez jakéhokoliv řádu, kde stojí (téměř luxusní) stavby určené k trvalému bydlení. Presentace se setkala s upřímným rozhořčením přítomných zahrádkářů.⁵³ Tomáš Chalupa zareagoval na nesouhlas zahrádkářů a přijal jejich pozvání k návštěvě osady. Poté se jeho názory a plány týkající se Jenerálky začaly proměňovat.

Říjen 2007: „Považujeme za nadbytečné a z hlediska zeleně falešné zahrádkové kolonie na území naší čtvrti a požadujeme jejich návrat do zelených ploch. (...) Požadujeme na území MČ P6 nestabilizovat žádné plochy zahrádek a zahrádkových osad (PZO). Otázkou je zahrádkářská kolonie na Jenerálce, zabírající podstatné území přírodního parku Šárka - Lysolaje. Navrhujeme otevření diskuse o změně části území pro bydlení na nadstandardních parcelách (cca 10 % zástavby), požadujeme vysoké procento veřejně přístupných ploch zeleně“ (Podněty pro nový územní plán Prahy, 2007: 6).

Prosinec 2009: „Na začátku můj postoj k zahrádkám byl zásadně radikální, zastával jsem názor, že do vrostlého města nepatří, že patří na jeho hranice. (...) Při návštěvě – a teď moc prosím, abychom odlišovali – těchto kolonií zjistíte, že jsou zahrádkářské kolonie, které jsou skvěle vedené a skvěle udržované, a oba dva pánové, kteří zde

⁵² Viz Zápis z jednání v příloze č. 4. Vybrané části zápisu přidávám v příloze, protože je považuji za ilustrativní nejen vzhledem k tehdejšímu vztahu města k osadě či jako příklad komunální politiky, ale především proto, že podávají výmluvnou výpověď o osadě samotné.

⁵³ Zahrádkáři uvádějí, že jediným obrázkem z osady byl záběr na ceduli „Zahrádkářská osada Jenerálka.“ Poté prý následovaly fotografie luxusních bazénů anebo naopak opuštěných a zarostlých ploch, které rozhodně nebyly pořízeny v osadě. Dnes lze jen těžko hodnotit, zda se jednalo o pochybení nepřipravených úředníků anebo o záměrně klamavou prezentaci. Někteří zahrádkáři se přiklání ke druhé variantě a zmiňují plány na vybudování golfového hřiště či několika nadstandardních vil, s nimiž přišel už Chalupův předchůdce Pavel Bém. Od pana Chalupy jsem se nepokusila získat vyjádření, jelikož se jedná dnes již o starou záležitost, která byla překonána, a také vzhledem k tomu, že je v současnosti plně indisponován svou novou úlohou páte kolony na Ministerstvu životního prostředí ČR (viz např. Dlouhý, 2011).

vystupovali, jak z Jenerálky, tak z Ořečovky, mají být na co hrdí, to je pravda. (...) Co se týká například Jenerálky, a já jsem si tu Jenerálku opravdu velmi pečlivě prošel, mám pocit, že Jenerálka je klasickým příkladem zahrádkářské osady na hranici města“ (Zápis z 27. zasedání, 2009). Na zasedání byla potvrzena podpora zahrádkové kolonie a její návaznost na zástavbu údolím Tiché Šárky (Vyjádření MČ Praha 6 k Územnímu plánu hl. m. Prahy, 2009). Byl ovšem vznesen požadavek na zprůchodnění areálu a vytvoření pěších a cyklistických stezek.

V roce 2009 Zahrádkářská osada Jenerálka podala Námitku ke konceptu Územního plánu hl. m. Prahy (Propozice k semináři územního plánování, 2011), kde se obrací především proti tomu, že jsou plochy některých zahrádkářských osad v závazné části včleněny do systému zeleně PZ, Plochy zemědělské a pěstební a kde jsou zařazeny v bodě 3) do nepřípustného, popřípadě podmíněně přípustného využití (zatímco v současném plánu byly vymezeny pod přesně specifikovaným pojmem PZO – Zahrádky a zahrádkové osady). Ačkoliv tedy MČ Praha 6 vyslovila Jenerálce podporu, nejistota přetrvává. Praha 6 argumentovala, že jejím záměrem je zlikvidovat „falešnou zeleň“ a veškerou „zeleň“ zpřístupnit veřejnosti (viz např. Kottová, 2007). Nevyslovila sice přímo, že by došlo na bourání staveb na pozemcích osad, ovšem prohlásila, že to, co v osadách stojí nyní, „musí být v souladu s přáním vlastníka. Tedy nejen vlastníka domku, ale i pozemku, na kterém domek je.“ (tamtéž)

S tím souvisí další významné ohrožení osady, jímž jsou komplikované vlastnické vztahy týkající se pozemků, na nichž osada sídlí. V době komunismu pozemky náležely Státnímu statku Vokovice a Sadům, lesů, zahradnictvím Praha. Malá část pozemků připadala soukromým majitelům, kteří se svého vlastnictví „vzdali“ ve prospěch osady anebo byli vyvlastněni. Po revoluci se pak objevily problémy s převodem pozemků na původní majitele. Zatímco v několika případech restituce proběhla, u některých pozemků není v současné době převod do osobního vlastnictví zahrádkářů možný, protože u nich nejsou vlastnické vztahy dosud vyřešeny. Téměř dvě třetiny pozemků náležely před rokem 1948 Královské kanonii řádu Premonstrátů Strahov⁵⁴ jako součást panství Horoměřice.

⁵⁴ Královská kanonie premonstrátů na Strahově, založená roku 1143, patří mezi nejstarší kláštery premonstrátského řádu na světě. Řeholní řád založil v roce 1120 sv. Norbert ve snaze o reformu kanovníckého a kněžského života v rámci římsko-katolické církve. Premonstráti se snaží žít v duchu tzv. premonstrátského patera. Jde o intenzivní život liturgický, kající, eucharistický, mariánský a apoštolský. K 1. lednu 2008 měla strahovská kanonie 74 členů (Oficiální internetové stránky řádu).

Vzhledem k tomu, že si část pozemků nárokují premonstráti, ale nedošlo dosud k vyrovnání majetkových záležitostí mezi státem a církví, vztahují se na pozemky tzv. blokační paragraf, § 29 zákona č. 229/1991 Sb. o půdě, a zákon č. 92/1991 Sb., které zaručují, že majetek církví a náboženských společností dotčený komunistickým režimem nelze převádět do vlastnictví jiných osob až do přijetí zákona nového. Dřívější církevní majetek je tak blokován a nelze s ním volně nakládat. Pozemky jsou ve správě Pozemkového fondu ČR (který má s osadou uzavřenu smlouvu o pronájmu). V současné době je připravován návrh zákona, který by konečně majetkové vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi vyřešil.⁵⁵ Podle § 5 navrhovaného zákona by PF ČR vydal „nemovitou věc v majetku státu, která byla součástí původního majetku církví a náboženských společností a stala se předmětem majetkové křivdy, kterou utrpěla oprávněná osoba nebo její právní předchůdce v rozhodném období.“⁵⁶ Pokud zákon projde schvalovacím procesem, mohl by být vydán na začátku roku 2013.

O pozemky osady ovšem projevil zájem i magistrát hl. m. Prahy a MČ Praha 6. Nejprve v roce 2001 požádalo hl. m. Praha PF ČR o převod pozemků osady do svého vlastnictví (Bodový zápis č. 9, 2009). Převod schválila Rada hl. m. Prahy a následně Zastupitelstvo. Kromě toho vydal tehdejší starosta Pavel Bém prohlášení, že hl. m. Praha svěřílo městské části Praha 6 parcely osady Jenerálka podle § 1 odst. 1 zákona ČNR č. 172/1991 Sb.⁵⁷ a statutu města Prahy.⁵⁸ Na základě tohoto prohlášení si MČ Praha 6 požádala o zápis vlastnického práva k pozemkům osady na Katastru nemovitostí.

⁵⁵ Návrh zákona o zmírnění některých majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době nesvobody, o vypořádání majetkových vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů. „Tento zákon upravuje zmírnění některých majetkových křivd, které byly spáchány komunistickým režimem církvím a náboženským společenstvem, které jsou ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona státem registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi podle jiného právního předpisu (dále jen „registrované církve a náboženské společnosti“), v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 (dále jen „rozhodné období“) a vypořádání majetkových vztahů mezi státem a registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi“ (tamtéž).

⁵⁶ Podle § 7 ovšem nelze vydat v případě, že se jedná o „zastavěný pozemek; za zastavěný pozemek se považuje část pozemku, která byla poté, kdy se stala předmětem majetkové křivdy (...), zastavěna stavbou nebo částí stavby schopnou samostatného užívání (dále jen „stavba“), byla-li stavba zřízena a je užívána v souladu s jiným právním předpisem, a dále část pozemku s takovou stavbou bezprostředně související a nezbytně nutná k provozu stavby.“ (písmeno a). Za majetek, který podle tohoto zákona vydat nelze, přísluší oprávněné osobě finanční náhrada (§ 14).

⁵⁷ 172/1991 Sb., o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí, jak vyplývá ze změn provedených zákonem č. 485/1991 Sb., zákonem č. 10/1993 Sb. a zákonem č. 114/2000 Sb. § 1 odst. 1.

⁵⁸ Na konci dubna pak vedoucí ÚP PF ČR Praha zasílá dopis městské části Praha 6: „Podle našeho názoru bylo k pozemkům, které užívala ZO ČZS Jenerálka, zřízeno právo trvalého užívání a to v souladu s územním rozhodnutím z r. 1965, které v kopii přikládáme. Veškeré tyto pozemky, užívané zmíněnou organizací ČZS tedy nepřešly do vlastnictví obce hl. m. Praha a to ani podle § 1 a ani § 2 zák. č. 172/1991 Sb. V této souvislosti si Vás dovoluji oslovit s žádostí, abyste zastavili Vámi učiněné svévolné přepisování majetku na LV 1 v k. ú. Dejvice, protože podle našeho názoru Vám vlastnické právo nespovídá (dle Statutu hl. m.

Vzhledem k tomu, že obec Nebušice, ani město Praha zde nikdy neměla historický majetek a nikdy zde nehosподаřila, požádala o vydání pozemků ve smyslu zákona o půdě i ZO Jenerálka.

10. 12. 2009 proběhlo jednání ZO Jenerálka s PF ČR (Bodový zápis č. 9, 2009). Zástupci osady prohlásili, že žádosti hl. města nemusí být vyhověno, jelikož se na pozemku nenachází historický majetek obce ani zde hl. m. či městská část Praha 6 nikdy nehosподаřili.

Katastrální úřad zapisuje vlastnictví z předložených listin, které nezkoumá podrobně, takže může poměrně snadno dojít ke vzniku duplicity. Vlastníka pak určuje soud na základě žaloby, kterou podává jeden ze zapsaných vlastníků. Žalobu o určení vlastnictví tedy podal PF ČR a Jenerálka se připojila jako vedlejší účastník řízení.

Zároveň i sami premonstráti podali žalobu na určení vlastnictví z důvodu duplicitního zápisu. Soud žalobu zamítl s odůvodněním, že vlastnictví premonstrátů nikdy fakticky nezaniklo a řád nemůže žádat o vrácení pozemků, které mu nebyly odebrány. Rozhodnutí ovšem není pravomocné, jelikož se jedna ze stran odvolala. Soudní projednání žaloby PF ČR proti Magistrátu hl. m. Prahy ve věci zapsané duplicity pozemků je nyní pozastaveno až do doby pravomocného rozhodnutí v kauze premonstrátů.

Pravděpodobně tedy ještě bude několik let trvat, než se definitivně vyřeší majetkové spory týkající se pozemků osady.⁵⁹ Buď nakonec případnou premonstrátskému řádu, nebo je získají sami zahrádkáři úplatným převodem do osobního vlastnictví anebo je dostane Praha 6. To je výsledek, který si přeje nejméně zahrádkářů. Pokud se totiž v budoucnu objeví další developerská lobby, zahrádkáři se obávají, že nejsou dostatečně silnou zájmovou skupinou, aby se jejímu tlaku dokázali ubránit.

Se současným vedením městské části Praha 6 se osada snaží udržovat dobré vztahy. Aktuální stanovisko městské části k osadě a jejím pozemkům vyjádřil zástupce starostky JUDr. Štěpán Stupčuk v odpovědi na interpelaci zastupitelky Petry Kolínské: MČ Praha 6

Prahy ani nemůže), obci hl. m. Praha však vlastnické právo rovněž nenáleží a to ze shora uvedených důvodů. Dále k Vašemu dotazu. ZO ČZS Jenerálka užívá i nadále dotčené pozemky podle našeho názoru v souladu se smlouvou uzavřenou v r. 1994 s Pozemkovým fondem ČR. Zastavěná plocha pod chatkami jednotlivých zahrádkářů a i pozemky, nyní vedené v katastru nemovitostí jako ostatní plocha sloužily k zemědělské výrobě tak, jak ji má na mysli § 1 zákona č. 229/1991 Sb. Titul užívání, příp. práva hospodaření, k pozemkům v režimu zákona č. 229/1991 Sb. byl zrušen ke dni 24. 6. 1991.“

⁵⁹ Dalším legislativním opatřením, které by se osady mohlo dotknout, je i připravovaný občanský zákoník. Ten například zavádí předkupní právo v případě, že se vlastník nemovitosti liší od vlastníka pozemku, na němž nemovitost stojí, a jeden z nich chce majetek převádět.

stále jeví o pozemky zájem, prohlašuje, že jí byly svěřeny hl. m. Prahou a duplicitní zápis je důsledkem chyby Pozemkového úřadu. Pokud by se MČ Praha 6 stala výlučným vlastníkem pozemků, „bude funkci zahrádkářské osady samozřejmě respektovat“ (Stupčuk, 2011).

6.2. Analýza rozhovorů

V této části analyzuji rozhovory s respondenty ze zahrádkářské osady Jenerálka. Základní struktura analýzy vychází ze čtyř pilířů trvale udržitelného rozvoje (a tedy i z výzkumných otázek, které se k němu vztahují). Jednotlivé podkapitoly se postupně věnují sociálním, environmentálním, ekonomickým a institucionálním aspektům zahrádkaření v osadě.

Sociální aspekty zahrádkaření v ZO Jenerálka

Důvody k zahrádkaření

Někteří respondenti si pořídili zahrádku na Jenerálce jako náhradu za jinou zahrádku, kterou museli opustit.⁶⁰ Další si pak zahrádku v osadě koupili namísto zahrady u chalupy či u domu, které prodali.⁶¹ Nejčastěji se ovšem k zahrádkaření dostali přes známé, kteří jim o zahrádkaření vyprávěli anebo ke kterým na zahrádku jezdili, a tak si ji oblíbili. „K zahrádkaření jsem se dostal úplně náhodou.“ odpověděl R8, jemuž o zahrádce vyprávěla kolegyně z práce, „která horovala, jak je to pěkný.“ (R8) Jinému respondentovi pak poradila známá: „Bude se tam zakládat zahrádkářská osada. Pojd', vezmi si tam nějakou parcelu, nebo z té vědy zblbneš.“ (R14)

Několik z respondentů již mělo zkušenosti se zahrádkařením od rodičů.⁶² Ostatní (především ti, kteří začali zahrádkařit již v počátcích osady) se učili pěstebním zásadám až na zahrádce. „Koupili jsme si Naši zahrádku, tenkrát nic jiného nebylo. Takováhle bichle silná. A listovali jsme. A pak jsme měli souseda (...), ten zase rozuměl stromům. (...) To byl odborník. Od toho jsem se hodně naučil. Třeba obyčejné sázení, přesazování kytek... (...) Člověk v pětadvaceti letech je hloupej, co si budeme povídat. Ale nás to bavilo. Manželka je také z vesnice, takže jsme k tomu měli oba dva blízko.“ (R4) „Když

⁶⁰ „Bohužel kvůli Blance to všechno zničili, rozbourali. Ty staré krásné stromy, které tam byly, to všechno přišlo pryč. Právě že jsme tu zahrádku měli tak rádi, (...) tak dcera, když viděla, že to všechno zabrali, tak začala shánět jinou.“ (R5b)

⁶¹ „Tam jsme měli zahrádku, a tak jsme zase něco chtěli. Stýskalo se nám po tom. Tak jsme chtěli koupit něco malého.“ (R9)

⁶² „Ten, kdo k tomu není vedený od dětství, se k tomu už pak těžko dostane.“ (R1)

jsme sem přišli, tak jsme si koupili knížku Naše zahrádka. Večer jsme leželi v posteli a místo manželských radovánek jsme studovali, co se sází a co se seje.“ (R14)

Již v teoretické části bylo popsáno, jak se zahrádkaření rozvinulo během dob socialismu. Nejinak tomu bylo i na Jenerálce. Významným důvodem pro pořízení zahrádky byl pro respondenty nedostatek ovoce a zeleniny. *„V době, kdy se začínalo, opravdu byl hlad po tom vypěstovat si vlastní jablka, vlastní ovoce, vlastní zeleninu. Udělat si šťávy sám a nemuset je kupovat. Pro ty mámy to bylo lacinější.“ (R11)* Respondenti dále neměli mnoho jiných možností, jak naložit s volným časem. *„To bylo dřív, když nebylo tolik možností vyjet ven. Dřív, když máme dovolenou, tak kam půjdeme. Když nepojedeme někam do NDR, no tak buď na zahrádku, nebo na chatu.“ (R2)* *„To byla víc taková euforie, nadšení pro tu zahrádku, poněvadž nic jiného nebylo. Nemohlo se jezdit do ciziny. No tak se spíš každý vyžíval na zahrádce.“ (R1)* A zároveň uvádějí, že osada bylo místo, kam příliš nedoléhala tíže politického režimu. *„První zahrádkáři o zahrádkaření moc nevěděli, ale byli do toho většinou brzy zažraní, už proto, že si tady odpočinuli. Za totality to byla oáza klidu, kam nechodili takoví ti partajní úsekáři.“ (R7)* *„Byla to seberealizace lidí, kteří se za bolševika jinak angažovat nemohli. (...) Taková občanská společnost za bolševika fungující. Dokonce bych řekl, že i tak nějak podporovaná, protože kdo si hraje, nezlobí.“ (R13)* Hlavní důvody rozmachu zahrádkaření za socialismu, které byly popsány v teoretické části, se tedy potvrzují i na Jenerálce.

Respondenti, kteří na Jenerálce zahradničí již několik desítek let, popisují, že osada tehdy fungovala jinak než dnes. *„V tu dobu se tady scházelo o sobotách a nedělích takových 30-40 lidí úplně běžně. A nekoukalo se na to, jestli už mám těch 50 hodin hotových nebo ne. (...) Chodilo se na brigády do té doby, dokud byla práce, dokud bylo potřeba něco udělat. To dneska lidé nechtějí chápat.“ (R4)* Jak bude patrné ještě později, rozdíl souvisí nejen s proměnou osadního života, ale i s obecným společenským posunem od kolektivismu k individualizaci. *„Užitková voda na zalévání také nebyla – na to stačil ten malý rybníček, co je v osadě, konev, kýbl, sud, dát do kolečka a opět na zahrádku. Nebylo to zatěžko – byli jsme o zhruba 45 let mladší.“ (R11)* Jiné ale byly i zvyky zahrádkářů. *„Zajímavé je, že jsme to považovali za úplně normální. Z Petřín jsme seběhli dolů na Veleslavín. Z Veleslavína (...) z kopce přes sad (...). Vyběhli jsme dole na Jenerálce, no a z Jenerálky nahoru a byli jsme tady. Z Petřín až sem, krásnou hodinu. Procházka jak víno.“ (R2)* Komfort, který nabízí současný městský život, na zahrádce neexistoval – a zahrádkářům nechyběl.

Zahrádkaření jako pozůstatek socialismu

Důvody, které podporovaly zahrádkaření za socialismu, už dnes neplatí. „*Takže zahrádky už nejsou tak aktuální, jako byly tenkrát*“ (R1) Generace tehdejších zahrádkářů je dnes již v důchodovém věku. „*Ti lidé, kteří si to kupovali v produktivním věku, jsou už dnes důchodci. (...) Pak to přechází dědictvím na děti a už málokdo z těch dětí (bud' bydlí daleko anebo mají svoje) má o to takový zájem. Takže tam spousta zahrádek už je opuštěných, zpustlých, zarostlých... Nebo se třeba to dědické řízení táhne dlouho a po tu dobu se [se zahrádkou] nedá nic dělat.*“ (R1) Respondenti opravdu většinou uvádějí, že jejich potomci po nich zahrádku nepřevzou. Ať už proto, že mají možnost věnovat se vlastní zahradě,⁶³ anebo jednoduše proto, že koníčku svých rodičů nepřišli na chuť. „*[Syn] měl tu zahradu asi dva měsíce a nechal toho, vzdal to.*“ (R8) „*Dneska je taková tendence, že mladí lidé už nemají k té půdě vztah. Aby tam šel někdo si sázet mrkev... Já to vidím na vnucích, ti pořád jen sedí u počítače a u mobilu, a aby šel někdo pěstovat stromy a keře, to už ne.*“ (R1) V jednom případě se dokonce respondentka nepohodla s dcerou, která jí vyčítala, že tráví příliš času na zahradce a nevěnuje se rodině. I ostatní zahrádky v osadě přecházejí spíše na nové podnájemníky než na potomky předchozích zahrádkářů. Výjimky samozřejmě existují (někde už zahrádkaří čtvrtá generace jedné rodiny) a to i mezi mými respondenty. Na otázku, zda jeho děti zahrádkaření zaujalo, odpověděl R6: „*To vám můžu říct už teď: jo. Pořád se tady hrabou v zemi. Od sousedky dostávají semínka, tak hned poděkují a hledají, kde to zasadí. Zalévají... Vidím v tom budoucnost. To, co tady vybuduju a vylepším, tak v tom budou pokračovat.*“ (R6) V jiném případě respondentova dcera vystudovala zahradnictví. „*Řekla: ,táto, já jsem vyrostla na zahradě, to je to, čemu rozumím. Trochu. Tak já to vezmu od píky.‘ Tak udělala školu a dělá v oboru.*“ (R7)

Tito dva ovšem byli spíše výjimkou a nabízí se tedy otázka, zda obliba zahrádkaření nebyla jen záležitostí generace, která žila v dobách socialismu, a nyní tato obliba pomalu zaniká, protože mizí důvody, pro které se rozšířila. Některé odpovědi tuto teorii naznačují. „*Mladí o to dnes nemají zájem, ale ono se není co divit. V práci od nevidím do nevidím (neříkám, že všichni, ale kdo chce být na úrovni, třeba odborné, tak musí), tak nezbyvá čas v tom zapřažení, ale ani chuť.*“ (R2) „*Mladí jsou dneska vytížení jinde.*“ (R13) „*To máte jako tyhle naše domy. Když se tady v roce šedesát čtyři*

⁶³ A to spíše okrasné: „*Aby to nebylo moc práce. Posekat trávu a to je všechno.*“ (R4)

začínalo, byly všude rodiny s dětmi a dnes jsme tu skoro samé vdovy. (...) Taková generační výměna nastává jak v tom bydlení, tak v těch zahrádkách.“ (R1)⁶⁴

Jiné aspekty ovšem hovoří proti této hypotéze. Jedním z nich je domněnka, že zahrádkaření ve smyslu pěstební činnosti oslovuje častěji jedince až od určitého věku. To by naznačoval i vývoj věkového rozložení zahrádkářů v osadě, uvedený v předchozí kapitole. Potvrzují to i někteří respondenti. „*Oni i ti starší, kteří tady jsou, tak říkali, že si pamatují, že když oni byli mladí, tak taky neměli zájem. Že ten zájem přijde až s věkem, snad.*“ (R2) „*Já jsem nesla jako strašný ústrk, že musím chodit plít, když ostatní nemuseli. Já jsem tu zahrádku přímo nenáviděla.*“ (Jako dospělá se odstěhovala do Prahy.) „*Později jsem začala jezdit domů a začala mi ta zahrádka chybět. Tak jsme koupili chalupu, která lehla popelem a zbyl jen výminek a všude okolo rumiště. A já jsem říkala: tak fajn, tak z toho udělám zahradu. A udělala jsem z toho docela slušnou zahrádku a v tu ránu mě to začalo bavit a bez té zahrádky si to nedovedu představit.*“ (R10) *Když jsem byla malá, tak jsem tam chodila, ale tam jsem si hrála – měla jsem tam kamarády, měla jsem tam hračky. Pracovala jsem, když bylo potřeba. Tady najednou mě to chytlo.*“ (R5) K oblíbě zahrádkaření tedy člověk možná dospívá až s věkem.

Dalším faktem je i to, že mezi zahrádkáři přeci jen dochází ke generační výměně (což naznačuje i zmíněný Graf 1). „*V poslední době tu potkáváme i spoustu mladých rodin s dětmi.*“ (R10) Či dokonce: „*Poslední dobou je daleko více mladších lidí, než starších.*“ (R4) Zároveň si respondenti všimají, že mezi mladšími lidmi ubývá těch, kteří se věnují především pěstování. Podle jednoho z respondentů došlo k určitému zlomu před několika lety, kdy průměrný věk zahrádkářů přestal stoupat. Zlom mohl nastat jak v důsledku příchodu nových zahrádkářů všech generací (takže již jen nestárla původní populace) či přílivem generací mladších. Zmapovat, v jakém věku zahrádkáři do osady nejčastěji přicházejí, se mi bohužel nepodařilo. Ačkoliv tedy mnoho z dřívějších důvodů oblíbenosti zahrádkaření zmizelo, příliv nových zahrádkářů do osady by mohl nasvědčovat tomu, že se dnes objevují nové důvody, které k zahrádkaření lákají.

Motivace současných zahrádkářů

Co tedy vede respondenty k zahrádkaření dnes? Zahrádkáři o něm mluví nejčastěji jako o volnočasové aktivitě. „*My nejsme tak intenzivní zahrádkáři. My to bereme spíše jako hobby než jako nějaký festovní železný úvazek.*“ (R8) „*Po dvou letech jsme zjistili,*

⁶⁴ Vnučka jednoho z respondentů prý dokonce postřehla: „*Ono to mladé nebaví, že jsou tady jen babičky a dědečkové?*“ (R13)

že sedět v baráku není nic zdravého a pro život to nic nedává. (...) Když jsou děti, tak to ještě jde, ale když děti odejdou, tak ta zahrádka člověka naplňuje. Má radost, že tam zpívají ptáci, má radost, že tam něco roste, ať už je to zelenina nebo kytky. Má k zahrádce povinnost starat se o ni.“ (R9)

Zahrádkaření považují respondenti za důležité pro odpočinek, a to především aktivní odpočinek od zaměstnání. *„Toto bylo velmi výborné odreagování. Člověk skutečně odhodil veškeré starosti, pustil se do hlíny, zahrabal se v tom, vyčistil se mozek, znova to myslelo a bylo to v pořádku.“ (R14) „Hlavně ten relax. (...) Protože jsem seděl pořád u počítače, tak je nějaký ten pohyb užitečný.“ (R13) „Pro mě to byl relax. K náročné práci. Ne že by mně působilo zrovna dvakrát potěšení, rýpat se a hrabat plevel, ale je to prostě relax, člověk slyší ptáčky...“ (R8b)*

Dalším důležitým faktorem je naplnění vztahu k přírodě, půdě a pěstování. *„Mít kousek svého, o co se člověk stará a ono se mu to odvděčuje.“ (R2) „Záleží, jaký kdo má vztah k té půdě a koho to baví. Jestliže se někdo rád hrabe v hlíně, tak pro něj je to ideální.“ (R1) „Když manžel zemřel, tak se to v synovi všechno probudilo, taková ta láska k půdě, k pěstování. Tak se toho ujal a velice často pracoval. Přitom sám ty rajčata nejí.“ (R1)*

Pobyt v přírodě a na čerstvém vzduchu jsou pro respondenty důležité i s ohledem na zdraví, a to fyzické i psychické. *„Člověk je v přírodě, je na čerstvém vzduchu, přijde na jiné myšlenky. Když je zavřený ve čtyřech zdech, tak to působí depresivně. Ale i kvůli pohybu. (...) Tam člověk musí jít, shýbat se. (...) Pobyt na vzduchu je zdravější. Někdy je zima, fouká vítr, člověk se musí obrnit.“ (R1) „My jsme tady hlavně proto, že jsme venku na vzduchu, že se hýbeme, to je všechno kvůli zdraví. A ty produkty, to je něco navíc. My jsme tady hlavně kvůli pohybu. Kdybychom byli doma na sídlišti, tak co? Budeme koukat na televizi a sem tam se zvedneme a půjdeme na procházku.“ (R4)*

Význam čistého prostředí stoupá právě s ohledem na to, že respondenti jinak tráví většinu času ve městě.⁶⁵ Právě v tomto bodě vidí někteří respondenti perspektivu pobytu na zahrádce do budoucna. *„Já myslím, že si lidi musí přijít na to, že si toho začnou vážit – jako bylo nedostatkové zboží a začali ho pěstovat – tak za chvíli tím nedostatkovým zbožím bude utéct z nějakého hlukového prostředí. Aniž si třeba člověk uvědomí, že je to nezdravé. Ale nějak mu to bude vadit a bude hledat něco, co by mu nevadilo. To by mohlo být tady.“ (R8)* Tato výpověď se velice podobá pojetí ekologického luxusu, který popisuje Librová (Librová, 2003: 54). To, co bylo dříve považováno za samozřejmé, se stává

⁶⁵ *„Je to útěk z ruchu města. A navíc velmi záslužná činnost.“ (R10)*

luxusním statkem. Část zahrádkářů se na Jenerálce snaží trávit co nejvíce času a chatička se tak vlastně stává jejich druhým bydlením (někteří uvádějí, že přes léto zůstávají v osadě i tři nebo čtyři dny a do města jezdí jen za neodkladnými záležitostmi; v několika případech jezdí respondenti z osady i do práce).

Velmi často se mezi respondenty objevuje označení Jenerálky jako oázy klidu. Označení je to jistě, jak je vidět výše, odpovídající, ale bylo by zajímavé prozkoumat, kdy se objevilo. Často se totiž vyskytuje v současných diskusích o problematice zahrádek, ale možná lze jeho kořeny vystopovat i hlouběji, snad až v symbolickém pojetí zahrady antické či křesťanské, kdy zahrada byla obrazem ráje (viz Stibral, 2008 a příslušná kapitola teoretické části).

Zahrádka na důchod i pro děti

Jak už bylo zmíněno výše, téměř polovina zahrádkářů je v důchodovém věku a někteří si zahrádku pořídili právě při odchodu ze zaměstnání. „*Do důchodu jsem si opatřil zahrádku a fotoaparát. (...) Když jde člověk do důchodu, tak je potřeba se na něj připravit. Jinak by to bylo jen čekání na krematorium.*“ (R13) „*Ted, když jsem v důchodu, to pro mě znamená mít kam jít. Prostě nemuset v parku krmit vrabce. Aspoň obden nebo každý den mě to donutí, vstanu a jdu sem, něco dělat. Jsem tu mezi lidmi, které znám a je mi mezi nimi dobře; je tady nádherně, klid. Mám radost, když se mi něco povede, když to roste.*“ (R11) Hledali tedy smysluplné využití nového objemu volného času. Respondenti si zároveň uvědomují, že starší věk mění jejich možnosti trávení volného času. „*Já si myslím, že zahrádkaření je záležitost závislá na věku člověka. V určité fázi člověk života člověk přestane mít aktivitu na to, aby lezl po kopcích.*“ (R8) „*Hledali jsme zahrádku, kde se dostaneme městskou hromadnou dopravou. Protože je jasné, že jak člověk stárne, nastávají problémy. Nemusí dostat řidičský průkaz a tím pádem bude odkázaný jen na městskou dopravu. Protože jsme oba činorodí a nedovedeme si představit, jako asi spousta starých lidí, že skončí v zaměstnání a bude sedět doma v bytě. Já hodně chodím za kulturou, ale neumím si představit, že bych seděla v parku a koukala po lidech. Člověk potřebuje něco dělat. A zvláště když skončí aktivní činnost, je to pro něj hrozný zlom, a když nemá co dělat, tak to má strašně špatný vliv na psychiku. Každý lékař vám řekne, že se dostává do depresí a začínají se na něm projevovat choroby stáří.*“ (R10) Zdravotní význam zahrádek, který jsem zmínila v předchozí podkapitole, v případě

starších generací stoupá.⁶⁶ „Už znám několik případů, kdy ty babičky přestaly na zahrádku jezdit, tak onemocněly a do roka umřely. Celý život je ta babička zvyklá vzít si krajíc chleba s máslem a jeden kefír a být tam celý den. Jí nevadí nejíst, ona nikam nespíchá, dělá všechno pomalu. Třeba si přes poledne i lehne.“ (R9) Ať už je to tedy samotným pohybem a pobytem ve zdravém prostředí anebo z psychických důvodů, zahrádkaření ve stáří může pomáhat.

Současná mladší generace zahrádkářů i ti, kteří si zahrádku jako mladí pořídili, zdůrazňují její význam pro děti. „Pak jsme také uvažovali o tom, že ty děti se tady vyřádí. Proč s nimi chodit někam do parku a držet je u lavičky, když tady mohou běhat.“ (R4) „Nebyl čas s nimi jít na dětské hřiště a tam jenom sedět a koukat, jak si hrajou. Kdežto tady ty děti i člověk zapojil, že vám třeba pomáhaly hrabat listí.“ (R1) „V létě tu vidíte - mně to připomíná vesnickou - bandu dětí, větší na kolech, mladší na koloběžce, běhají tady... Tím, že je to uzavřené, tak je to výborné pro rodiče, že děti nemůžou někam utéct, tady je vždycky někde najdou.“ (R10) „Tady si děti můžou třeba zajezdit na kole a nemusejí mít strach, že je někdo přejede. (...) Nemusíme mít strach, že je tady někdo ukradne, protože se tady zamyká. U paneláku, když je nevidíte, tak hned trnete hrůzou, kde je máte. Tady je to úplně jiné.“ (R6)

Sociální vazby

Respondenti také zdůrazňují přínos sousedských vztahů. „Mám příjemné sousedy po všech stranách. A to je strašně důležité. Samé nesmírně příjemné a solidní lidi. Tak si i navzájem pomůžeme.“ (R2) „Ty vztahy jsou fakt suprové. Tady paní sousedka přijde, tak žena jí nalije burčák. Nebo nám dá ona něco ze zahrádky nebo ženě nějaký recept.“ (R6) „Existují tady takové ty sousedské vztahy, které byly na vesnici. Potřebuješ pomoci – já ti pomůžu – ty mi pak taky pomůžeš.“ (R10) Sousedské vztahy opět nabývají na významu v kontrastu s odcizeným prostředím velkoměsta. Většina respondentů bydlí na sídlištích, kde se většinou se sousedy ani neznají, natož aby udržovali intenzivní vztahy. Potřeba sociálního kontaktu je tak naplňována v zahrádkářské osadě.

⁶⁶ Jedna z respondentek komentuje význam zahrádek pro seniory v souvislosti s debatou o rušení osad se špetkou ironie: „To oni nechtějí, aby bylo důchodců hodně, tak zahrádky zruší, aby důchodci mohli být deprimovaní a rychle umřeli.“ (R5)

I zde se ovšem objevují rozdíly oproti minulosti. Dříve se konalo mnohem více celoosadních akcí.⁶⁷ Dnes už se takové akce nepořádají. Zahrádkáři udržují kontakty spíše s několika sousedy či známými v jiných částech osady. „*Dnes jsou lidé více pro sebe.*“ (R7) Vysvětlení se nabízí dvojí: do jisté míry tato změna může souviset s obecným individualizačním posunem ve společnosti.⁶⁸ Na druhé straně je pak pravděpodobně výsledkem postupného vývoje osady. V době budování osady si všichni zahrádkáři museli sami postavit chatičky a založit zahrádky, přičemž se podíleli i na společných pracích.⁶⁹ Radost z vytvořeného díla jistě utužovala i sociální vazby.⁷⁰ Dnes už jen stačí osadu udržovat při chodu, takže noví zahrádkáři se spíše identifikují s vlastní zahrádkou a seznámí s několika sousedy než s celou osadou.

Aktivity současných zahrádkářů

Ačkoliv tedy i dnešní zahrádkáři mají dostatek důvodů k pobytu v osadě, je zajímavé se podívat také na činnosti, kterým se věnují. V některých případech hraje stále významnou roli samozásobitelství.⁷¹ Úroda, kterou zahrádkáři vypěstují, často poslouží nejbližším příbuzným. „*Máme odbyt. Ty produkty, zásobujeme s tím celou rodinu.*“ (R4) Přebytky se ukládají do sklepa (často přímo na zahrádce) anebo zpracovávají (i když už v menší míře než dříve) tradičními metodami – kompotují, nakládají či zavařují.

Většinou už ovšem pěstování ovoce a zeleniny není na prvním místě. „*Mě to pořád bere. Já bych tady pořád něco pěstoval. (...) Ale musím se věnovat i jiným věcem. Mám tady děti, dílnu. (...) Je to vlastně takové víceúčelové, že to neslouží jenom jako zahrádka k pěstování. (...) Uděláte si bazén, navíc tady pěstujete, hrabete se v zemi, brambory, rajčata, papriky... Co každého napadne.*“ (R6) „*Já teda moc nepoznám plevel od neplevele, takže jsem pro tu zahradu svým způsobem nebezpečný. Ale zase mě baví něco udělat. Mám tam takovou dílničku.*“ (R8) „*Já se tam chodím spíš rekreovat. (...) Jdu tam daleko radši než si lehnout někde na koupaliště. Člověk nemusí jenom ležet, pořád tam může něco kutit.*“ (R13)

V některých případech je také omezení pěstitelské činnosti způsobeno přibývajícím věkem. „*Protože už stárnu, tak těžký práce dělat nemůžu. Syn občas ořeže stromy, přehází kompost, já jen to lehčí.*“ (R1) „*Já jsem měla záhumenku a na té jsem měla úplně všechno.*

⁶⁷ „*Aby bylo trochu radosti, dělaly se výstavy. (...) A večer se pak třeba udělal táborák a u toho zas něco pro děti.*“ (R8)

⁶⁸ K individualizaci (a jejímu vztahu k environmentálním problémům) blíže např. Librová, 2010.

⁶⁹ „*To bylo ta doba takového prvního „pionýrského“ budování.*“ (R1)

⁷⁰ „*Když se dodělala elektrika, tak jsme měli rozsvícenskou.*“ (R8)

⁷¹ „*To byla až taková nesmyslná touha tam mít všechno, od všeho něco. Kytičky, bylinky, zeleninu.*“ (R2)

Brambory, cibuli, česnek... Vloni na podzim jsem ji pustila. (...) Už jsem to nezvládala. (...) Zahrádku mám spíše okrasnou.“ (R9)

Hlavní proměna ale souvisí opět spíše s posunem, který následoval po změně režimu. Zanikla silná poptávka po čerstvém ovoci a zelenině a zahrádkáři se začali věnovat ve větší míře i jiným činnostem. *„Přirozený vývoj vede ke změnám ve složení zahrádkářů i v činnostech.“ (R7)* *„Po roce 89 se to změnilo. Hodně lidí chtělo nejen zahrádku, kde si vypěstují zeleninu, ale chtělo, aby také byla hezká. Vysazovaly se okrasné keře, okrasné stromy, kytičky.“ (R10)* *„Většina zatím pořád ještě zahrádkáři. Ale přece jenom (...) už je tady víc nafukovacích bazénů...“ (R5)* *„Myslím, že charakter je tak v poměru 10 % plochy na zeleninu, 10 % na kytičky, a zbytek na trávník, odpočinkové kouty a stromy, co mnohdy ještě přežívají z původní výsadby.“ (R11)* Charakter zahrádek je tedy mnohem rozmanitější než dříve, ale dnes už není důvodu, aby si striktně zachovával pouze pěstební ráz. Každý se může na zahrádce realizovat podle svého založení. *„Když tam chodím, tak si říkám, jaká je asi povaha toho člověka, protože každá zahrádka je jiná, jinak udržovaná.“ (R13)* Výmluvná je skutečnost, že nenarůstá počet opuštěných a zanedbaných zahrádek. Mnohé zahrádky našly nové majitele, kteří si je přetvořili podle svého. *„Jak tak chodím po té osadě, tak vidím spoustu zahrádek, které byly jako prales a dnes jsou úplně jiné.“ (R6)*

Výstižně rozmanitost současného zahrádkaření popisuje jeden z respondentů: *„Zahrádky se prodávají a ti co přicházejí, málokdo je zahrádkář a chodí sem z různých důvodů. (...) Někteří sem chtějí uložit peníze. To je ta část zahrad, které nejsou zrovna upravené, a není na nich vidět, že tam někdo chodí. (...) Další jsou lidé, kteří nemají jinou aktivitu. (...) Ti si toho hledí a jsou rádi, že sem mohou po práci zajet. (...) Jsou tu stále lidé, kteří to dělají jako koníček. Je jich podstatně méně než na konci totáče. Je tady větší podíl chalupářů. Ta rekreační část převažuje nad tou zahrádkářů. A taky jak by ne, když je to na takovém místě. A přece jenom je to určitá organizace, je tu určitý řád, je to uzavřené, takže se tu dá vegetovat.“ (R7)*

„Bohužel ale, když tam přijde nějaký ten šmudla z národního výboru, tak si řekne: ‚No tohle do města ne snad. Jaképak zahrádkaření.‘ (...) A myslím si, že o tom je ten současný boj všech zahrádkářských osad.“ (R8) Úředníci podle respondentů změnu ve významu zahrádkářských osad zatím nepostřehli. Žijí *„v přesvědčení, že tady jsou jenom záhony, mrkev, celer, petržel, a že tak to má být.“ (R10)* Je proto důležité si uvědomit, že v současnosti nemá smysl považovat zahrádkáře pouze za pěstitele ovoce a zeleniny. Jedná se o lidi různého založení, kteří na zahrádku jezdí aktivně odpočívat, trávit volný čas činnostmi, jež je naplňuje, a pobývat v příznivém prostředí mimo město.

Poměrně široké možnosti, jak upravit vzhled vlastní zahrádky, umožňují naplňovat vlastní psychologické potřeby tak, jak ukázal výše uvedený výzkum preferencí upravených, romantických či volně rostoucích zahrad (van den Bergová a Winsum-Westrová, 2010).

Negativní aspekty

Samozřejmě v osadě existují i problémy či nedostatky, na které si zahrádkáři stěžují. Z velké části jsou způsobeny tím, že v osadě přece jen působí přes čtyři sta zahrádkářů a jejich rodin na omezeném prostoru. Blízkost jednotlivých zahrádek přináší nepříjemné důsledky například ve snadném šíření chorob a škůdců mezi rostlinami. Vzhledem k počtu osob také není možné vyhnout se sporům na osobní úrovni mezi sousedy či problémům se zahrádkáři, kteří nedodržují osadní řád a další předpisy. Respondenti nejčastěji zmiňují neukázněné vyhazování odpadu. Komplikace jim ovšem působí i jedinci, kteří s osadou nemají nic společného. Mnoho respondentů zmínilo řidiče motorek, kteří se projíždějí serpentinami po silnici, jež vede kolem osady. Nejenže působí hlukové znečištění, ale hlavně představují nebezpečí pro pěší, kteří silnici přecházejí (především pokud se jedná o seniory se zhoršenou pohyblivostí).⁷²

Zatímco motorčky alespoň zůstávají mimo osadu, několik respondentů si stěžuje na vysoký provoz aut v osadě. Ten je sice omezen osadním řádem, ale ne vždy jsou předpisy respektovány. Neomezený vjezd mají do areálu osady povolen například invalidé. „*Jenže ty babičky právě chodí od autobusu pěšky a za těmi babičkami tam jezdí v noučata – autem.*“ (R9) Ti, kteří auto pro cestu po osadě používají, mají názor opačný. „*Lidé, hlavně ti staří, tady hodně nadávají na auta. Jenže je to nějakých tři sta, čtyři sta metrů, a když vezu plný kufr: dětem vezu hračky, oblečení, je to spousta věcí. A abych si vzal káru a jel dvakrát třikrát...*“ (R6) Jádrem problému zde ovšem nebudou ani tak sousedské spory, ale spíše masivní rozvoj automobilového průmyslu, který se promítá i do života osady.

Posledním bodem, na který narazili téměř všichni respondenti, je bezpečnost osady. Přestože je areál oplocený a střeží ho správce s hlídacím psem, jen těžko lze zabezpečit celou osadu. V posledních letech se sice situace lepší, ale zahrádkáři si raději zvykli nenechávat v chatce drahé věci, případně ani nezamykat (aby zloději nezpůsobili další

⁷² Ačkoliv jezdí kolem osady nepovolenou rychlostí, zahrádkářům se nepodařilo proti motorkáři, který je obtěžuje nejčastěji, nijak zakročit. Mezi zahrádkáři se říká, že je synem starosty z blízkých Horoměřic, což mu podle nich zaručuje imunitu před policií.

škodu zničením dveří). S vykradením chatky se osobně či u známých setkala převážná většina respondentů.⁷³

Shrnutí

V analýze se ukazuje, že v prvních letech přicházeli zahrádkáři do osady z důvodů, které obecně přispívaly k oblibě zahrádkaření za socialismu. Tito zahrádkáři se dodnes drží svých zvyklostí a převažuje u nich pěstování ovoce a zeleniny (pokud pěstovat přestávají, je to z důvodu ubývání sil se stoupajícím věkem). Naproti tomu v posledních letech přicházejí noví zahrádkáři, z nichž mnohé by ti původní za zahrádkáře možná ani neoznámili. Ačkoliv pěstování u většiny přetrvává, nejdůležitější roli hraje na zahradce trávení volného času v příjemném prostředí, a to jak pro rodiny s dětmi, tak pro seniory. I proto jsou dnes zahrádky rozmanitější – některé pěstební, jiné okrasné a další jen rekreační.

Je zajímavé, že zahrádkaření ve smyslu pěstování si lidé často oblíbí až v určitém věku, mnohdy bez ohledu na to, zda zahradničení znají od rodičů. I proto zahrádky přecházejí spíše na nové majitele než na potomky zahrádkářů.

Environmentální aspekty zahrádkaření v ZO Jenerálka

Environmentální přínosy zahrádkových osad a zahrádkaření obecně jsou uvedeny již v příslušné kapitole teoretické části práce. V této analýze jsem se pokusila zaměřit přímo na zahrádkáře, jejich vztah k životnímu prostředí a předpoklady environmentálně šetrného jednání.

Zahrádkáři a příroda

Vztah k přírodě propojuje sociální i environmentální pilíř trvalé udržitelnosti. Možnost pobytu v přírodě patří mezi nejčastěji zmiňované hodnoty zahrádkaření, s čímž souvisí i to, že podle respondentů zahrádkáři musejí k přírodě „mít vztah.“⁷⁴ Ovšem zajímavé je, jak vlastně zahrádkáři přírodu pojmají. Objevuje se silný kontrast mezi samotnou zahrádkou, kde je vše upraveno k obrazu zahrádkáře, jenž o ni pečuje,⁷⁵ a okolní přírodou, která je nechtěná až invazivní (od listí ze stromů mimo osadu, které padá do zahrádek, až po prasata divoká, která čas od času vniknou do osady a poničí

⁷³ Několik krádeží v osadě bylo dokonce prokázáno i nechvalně proslulému Otakaru Tomkovi.

⁷⁴ „Smysl to má a bude mít pro ty, kteří mají vztah k přírodě.“ (R8)

⁷⁵ „Ony ty kytičky vycítí, že je člověk má rád. A pak se jim daří opravdu dobře.“ (R5b)

záhony).⁷⁶ Rozpor je patrný i na zahrádce samotné, kam proniká příroda na člověku nezávislá: na jedné straně ji ohrožují choroby a škůdci, s nimiž je třeba bojovat, a na druhé pak zahrádkáři vysoce oceňují přítomnost dalších zvířat či ptáků. „Příroda se tam nějak vrací. Jsou tam ptáci, kteří tam dříve nebyli. Plži, ježci, co jich tam je. To dříve, před dvaceti lety, nebylo.“ (R8)

Příroda se tedy na zahrádce objevuje v mnoha podobách: chtěná a nechtěná, závislá i nezávislá na působení člověka... V jednom případě jsem se setkala až s animistickým pojetím přírody, kdy respondentka pojmenovávala stromy v zahrádce podle svých dětí či domácích mazlíčků. Stromy pro ni dodnes symbolizují přítomnost jejích blízkých.

Ještě bych se krátce pozastavila nad tím, jak překvapivě silně si respondenti cení právě té „přírody“, která na nich nezávisí a zároveň nepředstavuje hrozbu. Respondenti pozorují netopýry a světlušky, ježky a zajíce, poslouchají kuňkání žab... „Ještěrka tam je, žabka, slepýš, krtek. (...) Krčátka jsme jednou zachraňovali.“ (R5) Ze všeho nejdůležitější je ovšem přítomnost ptactva. „To je až s podivem, kolik je tady různých drobných zvířat a druhů ptactva. (...) Když ráno člověk vstane a vidí, co tady létá různých ptáčků, a zpívají... Tak jsme si hned opatřili atlas.“ (R10) Respondenti mluví o ptáčcích, kteří je za letních rán probouzejí, vyprávějí o tom, jak pozorují mladé, případně vracejí vypadlá ptáčátka do hnízd. V zimě jezdí na zahrádku nasypat ptáčkům do krmítek. „Když se podívám na celou Jenerálku, spíš to beru jako kus hezkého koutu přírody, kde je to, co jinde nevidíte: létají tam sýkory (...). To je nejnádhernější televize, když se to tam motá kolem budek a hádají se. Když tam člověk přijde a oni se rozčilují, že jim ještě nenasypal.“ (R8)

Významnou hodnotou snad pro všechny respondenty bylo příznivé životní prostředí a z tohoto důvodu tedy i zahrádka na Jenerálce, především ve srovnání s velkoměstským prostředím vnitřní Prahy. „To je právě ta výhoda, že jste v Praze a jste vlastně venku.“ (R4) Jedna respondentka mluvila o známých, kteří bydlí v hlučné a znečištěné čtvrti, a na zahrádce proto zůstávají tak často, jak jen mohou. Nejvíce respondenti oceňovali čistý vzduch. „Už když člověk vystoupí z autobusu, v tu ránu jinak dýchá.“ (R5) „Tady ani člověk neví, že dýchá.“ (R3) Jeden z respondentů měl pro kvalitní ovzduší na Jenerálce dokonce vysvětlení. „Tady je jedna výhoda, o které mnoho zahrádkářů přesně neví, a to se zjistilo, když už jsme tu byli (když se mapovalo proudění vzduchu), že z neznámých důvodů

⁷⁶ Absence zpětného toku v zahrádkářských osadách, tj. vlivu vnější přírody na zahrádku, si všimá i Šturma (In: Šturma, 2011).

– a ono se to nezměnilo i přes ten letový provoz – sem pořád fouká čerstvý vzduch z Křivoklátu.“ (R7)

Postoj k obecným environmentálním problémům

Jen v několika případech se respondenti pozastavili nad obecnými či komplexními problémy životního prostředí, a i tyto případy se většinou nějakým způsobem dotýkaly zahrádky. „Řekla bych, že dřív vztah k půdě všeobecně byl, protože to byla určitá životní nutnost, živobytí. (...) Nebyl žádný mezinárodní obchod. Nejezdili TIRáci a nevozili z Francie jídlo a z Číny česnek, jako je to dneska. Co si kdo vypěstoval, to měl. Globalizace spěje k tomu, že vztah k půdě je čím dál tím horší.“ (R1) „Dneska už je příroda tak zničená, že je všechno něčím napadené. Dneska pěstitelé bez postřiku nemohou vypěstovat nic.“ (R9) „Dříve na rostlinách nebylo tolik chorob. (...) Já bych řekla, že je to tím škodlivějším ovzduším a takovými výkyvy počasí. (...) Je to takový jev, ta civilizace není příznivá pro pěstování rostlin.“ (R1) „Ta příroda nám teď vrací to, jak jsme se k ní chovali.“ (R9) To by podporovalo Macnaghtenovu teorii, že lidé zakoušejí životní prostředí skrze své každodenní jednání a že obecné environmentální problémy vnímají právě jen v případě, že nějakým způsobem dopadají na tyto jejich aktivity (Macnaghten, 2003).

Jednání, které by bylo záměrně šetrné k životnímu prostředí, jsem objevila jen výjimečně: „Chováme se, pokud možno, ekologicky. (...) My, zasloužilí zahrádkáři, i z domu nosíme organický odpad sem do kompostu.“ (R14) Ovšem často respondenti jednali environmentálně, aniž by to bylo jejich primárním účelem. Mnohdy se jednalo o pozůstatky zvyků z před-konzumních dob, které neznaly plýtvání. „Tak jsem to spravil, než to kupovat.“ (R6) „Má se to vyhodit? Tak se to zasadilo.“ (R5) „Jezdit dnes na chalupu, někam sto kilometrů, to stojí dost peněz. Tady ani auto člověk nepotřebuje. Sedne na metro a na autobus.“ (R8)

Mnozí respondenti zmiňovali, že pěstují „bio.“ Potraviny označené „bio“ považují za kvalitnější, ovšem nejednou zapochybovali, zda si výrobky, které tuto značku nesou, ji opravdu zaslouží.⁷⁷

⁷⁷ „Když jdou koupit nějaký eko brambory, že to může být taky i podvod.“ (R4)

Chemické hnojení a postřik

Typickou ukázkou environmentálního povědomí a jednání příznivého k životnímu prostředí je ne/používání syntetických hnojiv a chemických postřiků. Základním hnojivem je na Jenerálce kompost; mnoho zahrádkářů používá i koňský hnůj, který jim dovážejí z nedalekého statku. V případě použití umělých přípravků mezi respondenty z Jenerálky jsem dospěla k podobným závěrům, jako Hrazdírová ve své diplomové práci (Hrazdírová, 2010). Někteří se sice použití těchto prostředků vyhýbají,⁷⁸ velká část zahrádkářů ale tyto produkty používá. Někdo ale jen ve velmi omezené míře.⁷⁹ Respondenti často uvádějí, že chemické prostředky používají jen z nutnosti. „*Praha je taková lokalita, kde je velký průmysl, a i ty deště a to všechno, to tady má vliv na choroby. Takže to prostě musíte postříkat.*“ (R4) „*Byla tu jedna ekoložka, která říkala, že stříkat nebude. A dnes už stříká taky. Ona si nakoupila drahé odrůdy a neměla z toho nic.*“ (R12) A často se k chemii staví s jistou nedůvěrou. „*Je to takové dvojsečné. Třeba ty plody jsou lepší, ale zase je to chemicky ošetřené.*“ (R1) Pochybnosti plynou jednoznačně z toho, co chemie způsobí výpěstku, který pak člověk konzumuje. „*Přece jen ty postřiky, které se dnes prodávají, jsou šetrnější. (...) Ale stejně tam část chemie je. (...) Něco tam musí být, aby to zabralo. To je jako antibiotika – zánět zastaví, ale zůstane to v těle. A s tím stromem je to podobné.*“ (R9) Vedle kvality potravin pak jako negativní důsledky používání chemie respondenti v malé míře uvádějí i dopady na půdu či živočichy. „*Unie se tím začala dost zabývat, takže ty postřiky, které byly škodlivé vůči včeličkám a tak, se zakázaly.*“ (R9)

S nejkładnějším přijetím hnojení jsem se setkala asi u respondenta s nejpečlivěji upravenou zahrádkou. „*Hnůj, to je jen takové základní hnojivo. To vám doktor řekne: ‚Hnůj, to je ten chleba, který jíte,‘ ale ty vitamíny, který stromy i člověk potřebují, to je v tom umělém hnojivu. Tam jsou stopové prvky, dusík, draslík, fosfor v tom správném poměru, který rostlina potřebuje. To je ten dodatek.*“ (R4) V jiném případě pak respondentka odmítala umělé prostředky: „*Ač chemikářka, tak jsem zásadně proti.*“ (R2), ale ve skutečnosti pak popisovala, že tyto prostředky používá také.

Ačkoliv to neplatí pro všechny respondenty, pozitivnější vztah k chemickým prostředkům se objevuje spíše u těch, kteří začínali zahrádkářit před několika desítkami let. Je možné, že používání hnojiv mezi zahrádkáři starších generací nesouvisí jenom s tím, že dříve nebylo známo tolik negativních účinků chemických prostředků, ale i s tím, že půda na Jenerálce byla při zakládání osady velmi neúrodná. Hnojení tedy bylo nutné.

⁷⁸ „*My jsme spíše bio. My to nemáme rádi, ten chemický postřik.*“ (R6)

⁷⁹ „*[My používáme] skořápky z vajíček a kompost, hnojiva jen taková klasická.*“ (R5)

Někteří využívali zelené hnojení, kompost či hnůj, další pak chemikálie. V dnešní době jsou problémy spíše s chorobami a škůdci. „*Co je teď pro nás zahrádkáře nejhorší vůbec ze všeho, je španělský slimák. Nemá predátora, který by ho zlikvidoval. (...) To zlikviduje úplně všechno. Já mám kolikrát strach, jestli to nesežere chatu. (...) Proti tomu existuje zase chemie. Jenže přijde déšť, vsákne se to a dostane se to do země. (...) Nikde jich není tolik, jako v takovýchto koloniích. Protože já to sbírám, ale vedle to nesbírají. Proti tomu je člověk bezmocný.*“ (R9)

Na používání chemických prostředků na zahrádce navazuje i další téma, jedno z nejdiskutovanějších během rozhovorů: rozdíl mezi zeleninou a ovocem v obchodech a ze zahrádky. Jedna respondentka preferuje produkty z obchodu. „*Když si dnes koupíte ovoce v supermarketu, tam je pořád jablek – španělská jablka a portugalská jablka, je to nablýskané... Kdežto na zahrádce než vám to vyroste, je to strupovité, červavé... Musíte stromy řezat, okopávat, starat se o ně, a pak ty výpěstky nejsou ani tak kvalitní, aby to stálo za to.*“ (R1) V jiném případě pak respondentka jako nevýhodu vlastních výpěstků uvádí problémy s uskladněním. „*Sama léta bydlím v paneláku a opravdu – když není lodžie – tak vše se do lednice nacpat nedá a dlouho to v teple pokoje nevydrží.*“ (R11) Až na tyto výjimky však zahrádkáři považují kvalitu vlastních výpěstků (především rajčat a brambor) za nesrovnatelně vyšší. „*Když si člověk vytáhne mrkev ze zahrádky nebo koupí v Kauflandu... Jednak má radost, že mu to vyrostlo, a na druhou stranu, když to ochutná, tak je to nebetyčný rozdíl.*“ (R10) Důvodem je tedy na jedné straně hodnota vlastní práce, kterou zahrádkáři pěstování věnují. „*On si to možná člověk i trochu vsugeruje, protože do toho dal svoji práci, svoji sílu, tak k tomu má jiný poměr, než když to koupíte na krámě.*“ (R4) Druhým pak nedůvěra ke kupovaným potravinám. „*Raději si vypěstuju svůj česnek, i když bude menší nebo já nevím co, než abych si ho koupila v obchodě, protože nevím, co v něm je.*“ (R10)

Nedůvěra se týká především kvality produktů v obchodech a toho, do jaké míry jsou chemicky ošetřeny.⁸⁰ „*Může přijít doba, kdy zase lidé uznají za vhodné si tu zeleninu vypěstovat sami. A až si uvědomí to, že v tom marketu je ta krásná zelenina každých čtrnáct dní stříkaná proti všem možným chorobám a tady že si to mohou vypěstovat třeba i bez toho postříku. (...) Všechna ta krásná jablka, to ovoce, (...), víno, to se každých*

⁸⁰ „*[Brambory], co prodávají v obchodech, to vozí z Polska a je to určené spíš na krmení dobytka. Nechápu, jak si můžou dovolit tohleto prodávat. (...) Před dvěma lety jsem koupil v Globusu asi čtyři pytle. Říkal jsem si, jak jsem udělal dobře. Byly levné, asi za 4 za 5 korun. Hodil jsem je do sklepa, a za týden jsem to musel vyhodit. To bylo něco neskutečného. To zvodnatělo, udělala se z toho taková kaše, změklo to. To se nedalo jíst. Dneska si ty supermarketky dovolují takové věci...*“ (R6)

čtrnáct dní stříká, jinak by nebylo tak krásné. (...) Až si toto lidi uvědomí a nebudou třeba tolik koukat, že si umažou ruce, tak zase začnou zahrádkařit. “ (R4)⁸¹

Shrnutí

Tato kapitola ukázala, že pro zahrádkáře je velmi důležitý vztah k přírodě a že si přírody výrazně cení. Přírodou chápou obecněji zahrádku a její okolí, ovšem při bližším zkoumání se těchto „přírod“ objevuje několik. Konkrétněji si cení především ptactva a živočichů, kteří se na zahrádce objevují, tedy přírody na člověku nezávislé. Dále většinou hodnotí lepší kvalitu výpěstků oproti ovoci a zelenině z obchodů. Mimo to se v jejich názorech či jednání výrazné environmentální zaměření neobjevuje. Míra šetrného chování k životnímu prostředí se u jednotlivých zahrádkářů liší. Od těch, kteří nepoužívají chemické prostředky a kompostují dokonce i odpad z domova, po ty, kteří na zahrádku jezdí autem, používají množství chemických přípravků anebo vyhazují odpad mimo určená místa. Zahrádkaření samo o sobě tedy není environmentálně šetrnou činností, ale přinejmenším podporuje vnímavý vztah vůči přírodě a životnímu prostředí.

Ekonomické aspekty zahrádkaření v ZO Jenerálka

Jak už bylo uvedeno, k rozvoji zahrádkaření v dobách socialismu významně přispěl nedostatek ovoce a zeleniny v obchodech. I respondenti z Jenerálky, kteří si zahrádku pořídili v té době, ho uvádějí jako jeden z důvodů. *„Všechny ty zahrádky vznikly v době, kdy byl v této zemi problém dostat čerstvou kedlubnu. Anebo s frontou. Anebo za úplatek. Takže kdekdo začal pěstovat.“ (R8)* Samozásobitelství se tak stalo téměř nutností a přinášelo i ekonomické výhody. Lidé investovali do zahrádky i do práce na ní a výsledky se jim vyplatily. Dokonce měli možnost nadbytečné výpěstky odprodávat.

Od těch dob se situace změnila. S tím, že by někdo výpěstky odprodával dnes, jsem se nesečkala. Potravin v obchodech už je dostatek a za ceny mnohem dostupnější.⁸² Naproti tomu se zvýšily poplatky spojené s užíváním zahrádky. *„Takže když to člověk spočítá, tak už se to ani nevyplatí. Za ty čtyři tisíce tam rozhodně nic nevypestuje.“ (R1)* Výpěstky by vyšly ještě draž, pokud bychom započítali i práci, kterou jim zahrádkáři věnují. Tak ovšem zahrádkáři neuvažují. *„Práce na zahrádce, to ani není práce.“ (R3)* Neinvestují tedy do zahrádky, protože pro ně znamená jediný zdroj ovoce a zeleniny,

⁸¹ Je zajímavé, že rozdíly mezi vlastními a kupovanými výpěstky zdůrazňují i ti, kteří sami chemické prostředky používají. Podle nich kvalita vlastních výpěstků spočívá v mnohem menším objemu použitých chemických látek, než u kupovaného ovoce a zeleniny

⁸² *„A teď na jednou přišla doba, kdy člověk zjistil, že dá 12 korun za semínka mrkve, tu mrkev zaseje, pak ji musí jednotit, pak ji musí hnojit a pečovat o ni. A v samočce dostane omytou mrkev za 3 kačky.“ (R8)*

ale často proto, že si cení kvality doma vyprodukovaných potravin.⁸³ Navíc je čím dál tím zřejmější, že nejde jen o investice do potravin, ale spíše o financování volnočasové aktivity. A jako koníček není zahrádkaření oproti množství jiných aktivit příliš drahý.⁸⁴

Respondenti tedy zahrádkaření berou spíše jako volnočasovou aktivitu a až v druhé řadě si uvědomují její finanční výhody.⁸⁵ Je zajímavé, že tvrzení, že se pěstování ovoce a zeleniny finančně vyplatí i dnes, se u respondentů objevovalo často, ovšem vztahovali jej vždy na ostatní (především pro zahrádkáře důchodového věku) a nikoli na sebe.

Finanční výhody přináší i samotný pobyt na zahrádce oproti pobytu v městském bytě. „Člověk nesmí být tak zhýčkaný. Já vždycky říkám, že tady ušetříme i vodu.“ (R10) V chatičkách zahrádkáři nemají teplou sprchu či splachovací záchody, takže několikadenní pobyt znamená nižší spotřebu energií, tedy nižší náklady a zároveň šetření přírodními zdroji. V tomto ohledu jsou tedy zahrádkáři jistě dobrovolně skromní (viz Librová, 2003: 28) – jejich primárním zájmem sice není nutně šetření přírodních zdrojů, ale jejich zájmová aktivita k takovému environmentálně příhodnému jednání může vést.

Dalším ekonomickým aspektem, který se v případě zahrádkářské komunity nabízí ke zkoumání, je sdílení nástrojů a techniky, které by pomohlo ušetřit další výdaje. Sdílení na Jenerálce ovšem funguje spíše u méně využívaných či dražších nástrojů (zahrádkáři mohou například využívat dílnu a společný štěpkovač), ale třeba sekačku na trávu má převážná většina zahrádkářů vlastní.

Institucionální a procesní aspekty zahrádkaření v ZO Jenerálka

Problémy s městskými úřady

Hrozby, jimž osada v poslední době čelí, byly analyzovány v předchozí části na základě úředních dokumentů. Zmínili se o nich i všichni respondenti. Jednání, která zhruba do roku 2010 probíhala, sledovali zahrádkáři s rozhořčením a s obavami. „Největším nepřítelem Jenerálky a vůbec zahrádkářských osad, který prohlásil, že to je vřed na krásném těle Prahy 6: pan Bém a jeho nohsled Chalupa. Tím to všechno začalo.“ (R8) „Já politikům nevěřím, a Chalupovi už vůbec ne.“ (R4) Místním politikům tehdejší

⁸³ „Tady to vzniklo z toho, že toho nebylo dost v obchodech. Dnes to žije také z toho, že se nedá zaručit, co se v obchodech prodává.“ (R7)

⁸⁴ „Zahrádkaření je finančně nenáročné, takže mi zbude i na dovolenou venku.“ (R13)

⁸⁵ „Když už platíte tolik poplatků, tak každý kouká, aby z toho aspoň nějaký užitek byl.“ (R1) „Máte to do zásoby za pár korun a spoustu peněz ušetříte.“ (R6)

aktivity nepřidaly ani na popularitě, ani na důvěryhodnosti. „Bylo by prostě škoda, kdyby tady tu osadu zrušili. (...) To by byl úplný hřích.“ (R5b) „To je právě ta největší nespravedlnost, že tu lidi doslova dřinou, mravenčí prací, z toho udělali kulturní zeleň. A pak někdo přijde, a já nevím co, golfové hřiště. (...) Člověk je strašně malinkej u toho, cítí, že s tím nic nesvede. Je to smutný.“ (R2)

Zahrádkáři vyjmenovávají výhody, které existence osady městské části přináší. „Je třeba si uvědomit, že do téhle osady nedalo město ani halíř. To všechno bylo za naše peníze. Vše, co tam vidíte, od posledního zámečku po poslední oko na plotě.“ (R8) „Kdyby se o to měla starat městská část, co by do toho dala financí. Tady těch čtyři sta zahrádkářů a jejich rodiny vlastně zadarmo ošetřují takový velký prostor a vyrábí kyslík. (...) Kontrast je vidět hlavně v tom lese přes silnici. Tam nejde projít. Ten je neudržovaný, samé křoví. Je vidět, že město by asi nemělo tolik financí, aby to tady mohlo udržovat.“ (R10)

Nejistá situace s sebou nese konkrétní dopady přímo na osadu a do jisté míry může paralyzovat její rozvoj. „Tohle strašně negativně působí na psychiku zahrádkářů a někteří i tak trochu rezignují. Už nemají chuť investovat. Ta zahrádka je sice levná záležitost, ale když chce člověk něco pěstovat, musí nakupovat rostliny, stroje od motyčky po sekačku. (...) Stává se, že některé zahrádky začínají chátrat. Ale je to jenom z tohoto důvodu. Když s tím člověkem mluvíte, tak vám řekne: ‚No, já jsem si myslel, že udělám tohleto a že tohleto zvelebím, ale mám to dělat, když nás třeba tady odtud vyženou?‘ (...) Je tady velká většina zahrádkářů, kteří těmi zahrádkami žijí. (...) Každou chvíli jde nějaká babička nebo dědeček a řekne: ‚Jestli mi to vezmou, tak já nevím, co budu dělat.‘“ (R10) Problémy pak někdy vytvářejí rozkol mezi samotnými zahrádkáři. Někteří zahrádkáři jsou přesvědčeni, že za záchranu osady je třeba neúnavně bojovat, jiní se snaží hledat smírná řešení. Objevují se i tací, kteří se situaci snaží využít k vlastnímu prospěchu.⁸⁶

Respondenti komentovali i panem Chalupou navrhované otevření osady. Úplné zpřístupnění osady zavrhuje. „Dovedete si představit, že byste tady něco kutal na záhoně a lidi by chodili okolo vás jako v zoologické zahradě a koukali se na vás?“ (R4) Důvodem je nejčastěji strach o vlastní bezpečnost (nemožnost kontrolovat, kdo se v osadě pohybuje, by pravděpodobně vedla k nárůstu kriminality). Respondenti zmiňují, že určité akce pro školy se organizovaly už dříve, například výlety, které vedly i osadou.

Požadované zpřístupnění ze severu na jih tedy dnes již opravdu nemá smysl. Na severu jsou soukromé zastavěné pozemky a na jihu skála, takže vlastně není odkud kam

⁸⁶ Zahrádkáři zmiňují příklady spekulantů, kteří si drží zahrádku s chatičkou jen kvůli vidině budoucího zisku (v naději, že by ji mohli odkoupit a následně výhodně prodat).

jít. Z východu na západ osada přístupná je. Navíc je poměrně vzdálená od zástavby a nesnadno dostupná na to, aby se stala cílem procházek například maminek s dětmi anebo pejskařů. Zpřístupnění osady by tedy bylo opravdu vhodnější řešit formou dnů otevřených dveří či aktivit pro školy a školky, jak navrhuje vedení osady. Ohrazení osady plotem jistě působí neesteticky, ale je to pravděpodobně jediná možnost, jak zabránit vstupu zlodějů i divoké zvěře.

Někteří respondenti v souvislosti s problémy, kterým zahrádkaření čelí, zmiňovali i svoje povědomí o zahrádkaření v zahraničí.⁸⁷ Většinou naráželi na to, že zahrádkaření je v zahraničí, na rozdíl od ČR, podporované. „*A proč my, místo abychom to podporovali, to všechno rušíme?*“ (R10)

Budoucnost osady

Názory na to, jak to nakonec s osadou dopadne, se mezi jednotlivými respondenty liší. Někteří vidí budoucnost černě. „*Já myslím, že se jim to podaří [zlikvidovat].*“ (R8) „*Myslím, že v takovém vzdálenějším horizontu to stejně zanikne.*“ (R1) Jiní zůstávají v nejistotě. „*Kdyby to bylo podle práva, tak je to bez problému. Jenže bohužel v tomto státě víme, jak to vypadá. Takže nevíme: zvítězí právo, nezvítězí právo...*“ (R5) Ostatní doufají, že vše dobře dopadne, anebo situaci raději neřeší. „*Dnes už by nebylo tak jednoduché to bourat. Polovina těch chatiček je nějak vylepšená, často zděná. A všechny ty stromy zlikvidovat. To stojí peníze. To už vyhrožují deset let.*“ (R8b)

Pokud by se spory vyřešily a osada zůstala zachována, otázkou zůstává, zda by si ji zahrádkáři mohli koupit do osobního vlastnictví anebo pronajmout. Někteří si šetří na koupi a plánují, jak si zahrádku vylepší, jiní s případnou koupí nepočítají (většinou v případě, že ji nemají komu předat).

Někteří respondenti preferují podnájem zahrádky (samozřejmě za podmínky, že majitel pozemků zahrádkovou osadu zachová). I z hlediska provozu osady samotné by byl podnájem pravděpodobně přínosnější. Vlastník či správce pozemků by měl lepší kontrolu nad jednotlivými zahrádkáři, aby své chatičky neměnili na objekty trvalého bydlení, zamezilo by se spekulacím s pozemky, bylo by snazší vymáhat dodržování řádu a pravidel atd.

⁸⁷ „*Já si myslím, že svět, Holanďané zejména, Němci... jsou trošku dál než my, ale toto podporují. (...)* Například v Hamburku je to tak, že máte území velké asi jako Jenerálka. Majitelé ho pronajímají a musí se postarat o odvoz odpadu, o přístupové cesty, osvětlení, skládky... a lidé platí nájem jako za kvartýr. A je to taková zahrada, jako máme my tady. Já si myslím, že je to jedna z možností, že je tam někdo, kdo dohlídí na to, aby tam nebyl binec, aby tam bylo hezké prostředí. Může se tam zajet s autem na určité parkoviště. To všechno můžete, ale nesmíte tam dělat binec.“ (R8)

6.3. Souhrn aneb Zahrádka jako recept na štěstí

Z analýzy rozhovorů je patrné, že se zahrádkaření na Jenerálce vyvíjelo v přímé souvislosti s obecnými proměnami zahrádek i celé společnosti za socialismu i v období demokracie. Ačkoliv už dnes neexistují mnohé příčiny, pro něž zahrádkové osady vznikaly, zahrádkaření samotné – přinejmenším na Jenerálce – význam neztratilo. Pouze se pozměnila jeho úloha v současné společnosti. Důvody k tomu, aby se člověk libovolného vzdělání, založení či věku dnes stal zahrádkářem, rozhodně nechybí.⁸⁸ Ačkoliv si pojem zahrádkáře stále spojujeme s pěstitelskou činností, současní zahrádkáři spíše hledají smysluplnou náplň volného času, jejíž význam nemusí být hodnocen jen kvantitou či krásou výpěstků.

Mezi negativní aspekty zahrádkaření na Jenerálce v současnosti patří nejistota a obavy z budoucnosti osady, související s majetkoprávními spory a vztahem Prahy k zahrádkovým osadám. V této souvislosti bylo zajímavé si povšimnout, že se na obou stranách sporu, tedy mezi zahrádkáři (a organizacemi či sdruženími, kteří se je snaží podpořit) a některými zástupci města a městské části, objevily argumenty, které daná skupina používá, aniž by vždy reflektovala, zda jsou opravdu platné.⁸⁹ I proto bylo cílem této případové studie prozkoumat fenomén zahrádkaření na příkladu osady Jenerálka, jeho pozitivní i negativní aspekty v kontextu trvale udržitelného rozvoje a náplň současného zahrádkaření, aby bylo možné osadu přiblížit i jejím nečlenům a další diskuse o osudu Jenerálky i jiných osad tak mohla být vedena konstruktivně a s konkrétními podklady.⁹⁰

Abychom se vrátili k výzkumným otázkám, jež stály na začátku práce, ve většině případů se potvrzují skutečnosti, které odhalily už předchozí výzkumy. Pro zahrádkáře z Jenerálky je dnes zahrádkaření důležité jako užitečný koníček, smysluplná náplň volného

⁸⁸ A že jsou nadčasové, popisuje hezky Karel Čapek ve své knize *Zahrádkářův rok*: „Proti všemu zdání zahradník se nerodí ze semene, výhonku, cibule, hlízy ani štopru, nýbrž vzniká zkušeností, okolím a přírodními podmínkami. (...) Je potřeba jisté zralosti, řekl bych, jistého věku paternity, aby se člověk mohl stát zahradníkem amatérem. (...) Jednoho dne se mu stane, že sám vlastní rukou zasadí jednu kytičku; mně se to stalo s netěskem. Přitom mu nějakou záděrou či jak vnikne do těla trochu půdy a způsobí jakousi otravu nebo zánět; zkrátka z člověka se stane zanícený zahradník. Jen drápek uvíz, a chycen je celý ptáček. Jindy vzniká zahradník nákazou od sousedů.“ (Čapek, 1983: 4-5)

⁸⁹ Ze strany města se rozhodně jedná například o prohlášení, že zahrádky představují falešnou zeleň a naopak na straně zahrádkářů jsem se často setkávala s tvrzením, že samozásobitelství představuje velkou finanční výhodu pro seniory, což se při porovnání dnešních cen poplatků za zahrádku a cen ovoce a zeleniny nezdá příliš významné.

⁹⁰ Platnost některých typických argumentů se během výzkumu potvrdila a vytvářejí dokonce určitou společnou identitu mezi členy osady: respondenti Jenerálku právem považují za „vzorovou osadu“ a za „oázu klidu.“

času, která umožňuje odreagování od starostí všedního dne, pobyt ve zdravém prostředí, naplnění a posílení vztahu k přírodě a k půdě. Považují ho za aktivitu vhodnou pro pracující, pro rodiny s dětmi i pro seniory. Cení si sociálních vazeb, které v osadě vznikají. Ukazuje se, že i z ekonomického hlediska může být zahrádkaření přínosem pro členy osady i pro městskou část. Není sice výrazně finančně výhodné z hlediska produkce potravin, ale rozhodně představuje poměrně levný koníček. Co se týče environmentálních aspektů, nemohu říci, že by je mnoho mých respondentů bralo vědomě v úvahu. S výjimkou produkce kvalitních potravin jejich konání nijak zásadně neovlivňují. Kromě pozitivního „vztahu k přírodě“ se životním prostředím obvykle příliš nezabývají. Ovšem i přesto se zahrádkáři chovají příznivě k životnímu prostředí a to ve smyslu dobrovolné skromnosti Hany Librové. Oceňují totiž hodnoty, které k takovému chování následně vedou. Raději se zakousnou do rajčete, které s láskou a péčí vypěstovali, než aby si koupili zeleninu v obchodě a podporovali tak produkt, jehož výroba, obal a doprava mají na životní prostředí negativní dopad. Zahrádkáři rádi stráví letní večer pozorováním a poslechem ptáků v zahradce a ke spokojenosti jim stačí skromně vybavená chatka bez komfortu městského bytu; nepotřebují ani klimatizaci, ani koupel v plné vaně horké vody.

Zahrádkaření v osadě Jenerálka má tedy vysoký potenciál být environmentálně šetrnou a ekonomicky dostupnou volnočasovou aktivitou, která naplňuje mnohé potřeby jednotlivých zahrádkářů. Základní podmínkou je ovšem spolehlivé právní prostředí a ochrana, které osadě zajistí stabilní existenci do budoucna.

Úlohu a význam zahrádek krásně shrnuje jedna z respondentek citátem: „*Chceš-li být šťasten jeden den, opij se. Chceš-li být šťasten jeden týden, ožeň se. Chceš-li být šťasten celý život, poříd' si zahrádku.*“ (R1)⁹¹

⁹¹ Původ citátu se mi nepodařilo dohledat. Některé zdroje ho označují za české, jiné za čínské, východní či dokonce staroanglické přísloví. I recept na štěstí se liší: je doporučeno stát se myslivcem, rybářem, knězem, dělat svou práci s láskou a nadšením anebo si pořídít psa.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo podívat se na úlohu zahrádkových osad v současném městském prostředí a pokusit se o vymezení jejich přínosů pro město, zejména v kontextu trvale udržitelného rozvoje.

V první části jsem se věnovala vývoji a současnému stavu zahrádkaření u nás a v zahraničí. Ukazuje se, že ve velkých evropských městech dochází v posledních letech k novému rozvoji zahrádkaření. Lidé zde zahrádky oceňují jako zdroj kvalitních potravin a prostor, kde mohou trávit volný čas. V některých zemích se zahrádky stávají centrem pro integraci znevýhodněných skupin obyvatelstva. V českém prostředí se ovšem zahrádky v současnosti spíše potýkají s problémy a nejsou dostatečně doceněny. To je pravděpodobně způsobeno tím, že se zahrádkaření u nás nejvýrazněji rozvíjelo za dob socialismu (a nejširší skupinu zahrádkářů stále tvoří lidé, kteří se zahrádkaření věnují právě od těchto dob) a v současnosti dokážeme porozumět jeho měnící se úloze jen s obtížemi. Právě proto by pro nás mohlo být zahraniční zahrádkaření inspirací.

Ve druhé polovině teoretické části jsem se zaměřila na konkrétní přínosy, které mohou zahrádkové osady pro město i jeho občany znamenat. Kapitulu jsem strukturovala podle jednotlivých pilířů trvale udržitelného rozvoje. Ze sociálních přínosů je nejdůležitější již zmíněná integrace znevýhodněných a volnočasová aktivita prospívající fyzickému i psychickému zdraví, a to zvláště pro seniory. Na rozhraní environmentálního a sociálního pilíře stojí vztah k přírodě a životnímu prostředí, který je pobytem na zahrádce posílen, a samotný kontakt s přírodou. Z hlediska životního prostředí pak zahrádkářské osady poskytují důležité ekosystémové služby a samozásobitelství snižuje environmentální nároky spojené s výrobou potravin. Z pohledu ekonomického jsou osady pro město výhodnou formou údržby veřejné zeleně a pro zahrádkaře pak nenákladnou volnočasovou aktivitou. Ohledně právních aspektů je pak důležité, aby měly osady dostatečnou legislativní ochranu proti případnému rušení.

V empirické části jsem získané poznatky aplikovala na případ zahrádkaření v osadě Jenerálka. V metodologické části jsem popsala případovou studii, kterou jsem v osadě provedla. Následně jsem se pokusila zodpovědět položené výzkumné otázky. Poznatky do velké míry odpovídaly zjištěním teoretické části. Pro zahrádkaře je pobyt na Jenerálce důležitý především jako smysluplné trávení volného času mimo rušné prostředí vnitřního města. Uvědomují si i přínosy pro zdraví. Oproti minulosti poněkud upadá pěstování ovoce a zeleniny a je nahrazováno okrasným zahrádkařením nebo jen rekreací. Zahrádkáři popisují svůj silný vztah k přírodě, i když jen málokdy to v jejich případech znamená také

environmentální uvědomělost. Z ekonomického hlediska zahrádkáři oceňují, že pobyt v osadě není finančně nákladný. Jako spotřebitelé dávají přednost vlastním produktům před koupenými potravinami. Současné právní prostředí je pro osadu spíše problémem. Dokud nebudou vyřešeny majetkoprávní záležitosti, bude omezen její rozvoj a do jisté míry i motivace zahrádkářů.

Závěrem lze říci, že se v případě zahrádkářské osady Jenerálka ukázalo, že její poloha, zázemí i organizace tvoří předpoklady pro to, aby výše uvedené výhody pro město i jeho obyvatele v rámci trvale udržitelného rozvoje do budoucna přinášela, pokud bude zajištěna její dostatečná právní ochrana a zabezpečeno její postavení v kontextu města. Podle zprávy OSN žije již nyní ve městech více než polovina světové populace a nárůst bude nadále pokračovat (OSN, 2010). I proto bude pravděpodobně v budoucnu stoupat význam zahrádek, které obyvatelům měst umožní alespoň na chvíli uniknout tlaku městského života a městům samotným mohou přinést mnohé výhody.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

- Arnika. 2011. *Likvidace Zahrádkových osad* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://arnika.org/likvidace-zahradkovych-osad>>.
- ATKINS, Peter J. 2003. *Is it urban? The relationship between food production and urban space in Britain, 1800-1950*. In Hietala, Marjatta. *The Landscape of Food. The Food Relationship of Town and Country in Modern Times*. Helsinki: Finnish Literature Society. s. 133-144. ISBN 951-746-577-7.
- BARTHEL, Stephan; FOLKE, Carl; COLDING, Johan. 2010. *Social-ecological memory in urban gardens – Retaining the capacity for management of ecosystem services*. *Global Environmental Change* 20 (2): 255–265. ISSN 0959-3780.
- BATCHELOR, Peter. 1969. *The Origin of the Garden City Concept of Urban Form*. *Journal of the Society of Architectural Historians* 28 (3): 184-200.
- BHATTI, Mark; CHURCH, Andrew. 2004. *Cultivating Natures: Homes and Gardens in Late Modernity* [online]. *Sociology* 35 (2): 365-383. ISSN 0038-0385 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://soc.sagepub.com/content/35/2/365>>.
- BREN, Paulina 2002. *Weekend Getaways: The Chata, the Tramp and the Politics of Private Life in post-1968 Czechoslovakia* [online]. In Crowley, D.; Reid, S. E. (Eds.). *Socialist spaces: Sites of everyday life in the Eastern Bloc*. Oxford: Berg. s. 123-140 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://books.google.cz/books?id=hy_GoB8osQsC&lpq=PA123&ots=Yj5ySpBwRX&dq=%22Weekend%20Getaways%3A%20The%20Chata%2C%20the%20Tramp%22&pg=PA123#v=onepage&q&f=true>.
- BUČEK, Antonín. 2009. *Zahrady, zahrádkářské kolonie a město Brno* [online]. *Literární noviny* 18 (34) [cit. 6. 1. 2012]. Dostupný z <http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=4145>.
- BURCHARDT, Jeremy 2002: *The Allotment Movement in England, 1793–1873*. A Royal Historical Society. Suffolk: The Boydell Press.
- CAMPBELL, Margaret; CAMPBELL, Ian. 2011. *Allotment waiting lists in England 2011* [online]. Transition Town West Kirby in conjunction with the National Society of Allotment and Leisure Gardeners [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.transitiontownwestkirby.org.uk/files/ttwk_nsalg_survey_2011.pdf>.
- CLAVREUL, Denis. 2006. *Les jardins ouvriers*. Paříž: Gallimard. ISBN 2 74 241677 3
- CONSALES, Jean-Noël. 2003. *Les jardins familiaux de Marseille, Gênes et Barcelone* [online]. *Rives méditerranéennes* 15 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://rives.revues.org/449>>.

- CROUCH, David. 2000. *Reinventing allotments for the twenty-first century: the UK experience*. Acta Horticulturae (ISHS) 523: 135-142.
- ČAPEK, Karel. 1983. *Zahradníkův rok*. Praha: Československý spisovatel.
- DELWICHE, Philippe. 2006. *Du potager de survie au jardin solidaire. Approche sociologique et historique*. Namur: Les Éditions namuroises. ISBN 2930378360.
- DLOUHÝ, Jiří. 2011. *Stanovisko předsednictva Společnosti pro trvale udržitelný život č. 120 ke změnám v organizační struktuře a obsazení Ministerstva životního prostředí České republiky* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: http://stuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=975:stanovisko-predsednictva-spolecnosti-pro-trvale-udrzitelny-zivot-c-120-ke-zmenam-v-organizacni-strukture-a-obsazeni-ministerstva-zivotniho-prostredi-ceske-republiky&catid=50&Itemid=94.
- DOMENE, Elena; SAURÍ, David. 2007. *Urbanization and class-produced natures: Vegetable gardens in the Barcelona Metropolitan Region*. Geoforum 38: 287–298.
- DOYLE, Martin. 1840. *Gardens for the Labouring Classes* [online]. The Irish Penny Journal 1 (14): 111-112 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/30001121>.
- DRESCHER, Axel W. 2001. *The German Allotment Gardens - a Model For Poverty Alleviation and Food Security in Southern African Cities?* [online]. Stellenbosch: FAO / University of Stellenbosch [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.cityfarmer.org/germanAllot.html>.
- ESTERKA, Jakub; MATĚJKA, Lukáš; BEJČKOVÁ, Pavla; SKALSKÝ, Martin; ZÍTEK, David; HRADILKOVÁ, Anežka. 2009. *Stav a vývoj zeleně v Praze*. Praha: Arnika [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://arnika.org/zelen-v-praze-pravni-ramec>.
- FINK, Eugen. 1992. *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta.
- FRANĚK, Marek. (2004): *Psychosociální faktory ovlivňující úspěšnost environmentální výchovy* [on-line]. Praha: Český ekologický ústav, oddělení environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty. Dostupné z: http://www.volny.cz/evans01/sisyfos/fr_studie.rtf.
- GIBAS, Petr. 2011. *Falešná zeleň a rajské zahrady*. A2. 19/2011. s. 12-13.
- GODERBAUER, Evi. 2008. *Urban development-related, ecological and social significance of allotment gardening* [online]. In Städtebauliche, ökologische und soziale Bedeutung des Kleingartenwesens. Forschungen 133. Bonn: BMVBS/BBR. ISBN 978-3-87994-465-1 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: http://www.bbr.bund.de/nn_147036/BBSR/EN/Publications/BMVBS/Forschungen/2008/133abstract.html.
- HANSEN, Kirsten Flemming: *Allotment gardens: Denmark passes its first Allotment Gardens Act* [online]. Danish Environment & Energy Newsletter 9. ISSN 1600-6909

[cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z:

<http://www.mex.dk/uk/vis_nyhed_uk.asp?id=2533&nyhedsbrev_id=288>.

- HARDING, Jane; TAIGEL, Anthea. 1996. *An Air of Detachment: Town Gardens in the Eighteenth and Nineteenth Centuries* [online]. *The Garden History* 24 (2): 237-254 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/1587139>>.
- HŘIBOVÁ, Martina. 1992. *Středověká zahrada*. In Mareček, J. *Zahrada*. Praha: Noris.
- INGLEHARDT, Ronald. 1977. *The Silent Revolution*, Princeton: Princeton University Press.
- JACOBSEN, Preben; WOHATSCHEK, Wilhelm; WEIRICH, Malou. 2011. *The allotment gardens of the future* [online]. *Hyphen* 48 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.jardins-familiaux.org/pdf/Bindestrich48_E.pdf>.
- JEHLIČKA, Petr; SMITH, Joe. 2011. *An unsustainable state: Contrasting food practices and state policies in the Czech Republic*. *Geoforum* 42: 362–372.
- JENSEN, Niels 1996: *Allotment Guide - Copenhagen & Surroundings* [online]. Kodaň: De Frie Fugle Forlag. ISBN 87-89835-29-8 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.cityfarmer.org/DenmarkHistory.html>>.
- KELLER, Jan. 2000. *Chvála zahrádkářům*, Právo. Příloha Salon.
- KING, Brian 2011: *A Brief History of Allotments in England* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.bkthisandthat.org.uk/ShortHistoryOfAllotmentshtml.html>>.
- KING, Heather. 2007. *Allotments As Cultural Artifacts* [online]. *Memorial University of Newfoundland* 65 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://journals.hil.unb.ca/index.php/MCR/article/view/18086/19410>>.
- KONDRACKI, Eugeniusz. 2006. *The Polish allotment holders and the law governing them* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.jardins-familiaux.org/frames/text/office/englisch/archiv/polgesetz.htm>>.
- KOTTOVÁ, Alice. 2007. *Rozhovor s T. Chalupou* [online]. *MF Dnes*. 3. 11. 2007 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupný z: <<http://www.tomaschalupa.cz/content/article/detail/id/43>>.
- LA GRECA, Paolo; LA ROSA, Daniele; MARTINICO, Francesco; PRIVITERA, Riccardo. 2011. *Agricultural and green infrastructures: The role of non-urbanised areas for eco-sustainable planning in a metropolitan region*. *Environmental Pollution* 159: 2193-2202 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupný z: <http://unict.academia.edu/DanieleLaRosa/Papers/418204/Agricultural_and_Green_Infrastructures_The_Role_of_Non-Urbanised_Areas_for_Eco-Sustainable_Planning_In_a_Metropolitan_Region>.
- LABUTA, Ladislav. s.d. *Platné právní předpisy v činnosti ČZS* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.zahradkari.cz/dokumenty/zakony.php>>.
- LAFFON, Caroline; LAFFON, Martine. 2004. *Les hommes jardiniers*. Paříž: Seuil.

- LIBROVÁ, Hana. 1994. *Pestří a zelení (Kapitoly o dobrovolné skromnosti)*. Brno: Veronica a Duha. ISBN 80-85368-18-8.
- LIBROVÁ, Hana. 2003. *Vlažní a váhaví (Kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Doplněk. ISBN 80-7239-149-6.
- LIBROVÁ, Hana. 2010. *Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky*. Sociologický časopis 46 (1): 125–152.
- MACL, Otto. 2007. *50 let ČSZ* [datový soubor]. Nepublikovaný rukopis.
- MACNAGHTEN, Phil. 2003. *Embodying the environment in everyday life practices*. The Sociology Review 51(1): 63-84.
- MÁCHAL, Aleš (ed.). 2006. *Malý ekologický a environmentální slovníček*. Brno: Rezekvítek.
- MELSER, Chantal. 2009. *Over 200 hectares of allotment garden liquidations within a decade* [online]. Web magazine [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/dossiers/nederland-regionaal/publicaties/artikelen/archief/2009/2009-2889-wm.htm>>.
- MILLIGAN, Christine; GATRELL, Anthony; BINGLEY, Amanda. 2004. 'Cultivating health': therapeutic landscapes and older people in northern England. Soc Sci Med 58 (9): 1781-93 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://eprints.lancs.ac.uk/490/1/milligan_et_al_2004.pdf>.
- OCHVAT, Radim. 2010. *Prezident vetoval zákon o zahrádkářské činnosti* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/rozhodnuti-prezidenta/vracene-zakony-parlamentu/11.shtml>>.
- OUŘEDNÍČEK, Martin; BIČÍK, Ivan; VÁGNER, Jiří. *Suburbanizace v zázemí Prahy*. 2007 Životné prostredie XLI (6): 303-306. ISSN 0044-4863.
- PAUKNEROVÁ, Karolína; GIBAS, Petr; ČÍŽEK Bedřich. 2010. *Oáza klidu nebo ráj golfistů? Zahrádkáři a postsocialistická transformace (nejen) v Praze*. In Blanka Soukupová (ed.). *Neklidná krajina vzpomínání. Konkurenční společenství paměti ve městě*. Praha. s. 175-186, 193-194. ISBN 978-80-88997-47-4.
- PLETÁNEK, Josef. 1922. *Zahrádkové kolonie v cizině a u nás*. Praha: s.n.
- PLÍŠEK, Bedřich. 1996. *Ekologické zahrádkaření*. Sborník z celostátního semináře ČZS. Hradec Králové.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk. 1926. *Ochrana přírody a přírodních památek - díl I*. Praha: Český čtenář.
- ROGERS, Alan W. 1970. *Report of the Departmental Committee of Inquiry into Allotments*. The Geographical Journal 136 (2): 258-259. Londýn: Blackwell Publishing.

- RUBINO, Adalgisa. 2007. *The allotment gardens of the Ile de France: a tool for social development* [online]. *Journal of Mediterranean Ecology* 8: 67-75. Firma Effe Publisher, Reggio Emilia. [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.jmecology.com/%5Cpdf%5C2007%5C67-75%20Rubino.pdf>.
- RYNDA, Ivan. 2000. *Trvale udržitelný rozvoj a vzdělávání*. In: Dlouhá, Jana. Hledání odpovědí na výzvy současného světa. Praha: UK ČŽP Společnost pro trvale udržitelný život. s. 10–16.
- STIBRAL, Karel. 2008. *Estetické hodnoty v krajině*. In Foltýn, Dušan. Prameny paměti. Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovy a praxe. Praha: Katedra dějin a pedagogiky PF UK.
- SWANWICK, Carys. 2009. *Society's attitudes to and preferences for land and landscape* [online]. *Land Use Policy* 26 (1): S62-S75. ISSN 0264-8377 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264837709001112>.
- ŠTURMA, Jan. 2011 [online]. In Houser, Pavel. *Prales ve velkoměstě* [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://scienceworld.cz/biologie/prales-ve-velkomeste-1-1281>.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs. 2010. *World Urbanization Prospects, the 2009 Revision* [online]. New York [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: http://esa.un.org/unpd/wup/Documents/WUP2009_Press-Release_Final_Rev1.pdf.
- VÁGNER, J. 2003: *Druhé bydlení a příbuzné formy rekreace na území Prahy*. In Cestovní ruch v ČR – Problémy a možnosti jejich řešení. Tábor: Jihočeská univerzita.
- VAN DEN BERG, Agnes E.; van Winsum-Westra, Marijke. 2010. *Manicured, romantic, or wild? The relation between need for structure and preferences for garden styles* [online]. *Urban Forestry & Urban Greening* 9: 179–186 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866710000105>.
- VAN DEN BERG, Agnes, E.; VAN WINSUM-WESTRA, Marijke; DE VRIES, Sjerp; VAN DILLEN, Sonja ME. 2010. *Allotment gardening and health: a comparative survey among allotment gardeners and their neighbours without an allotment* [online]. *Environmental Health* 9:74 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.ehjournal.net/content/9/1/74>.
- VAN KOPPEN, Kris. 2000. *Resource, Arcadia, Lifeworld. Nature Concepts in Environmental Sociology*. *Sociologia Ruralis* 40 (3). Blackwell Publishers.
- VEČERNÍK, Jiří. 2010. *Střední vrstvy v české společnosti a výzkumu: mizející, nebo zapomenuté?* [online]. *Lidé města* 12 (3) [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/index.php?id=726>.

- VYSUŠIL, Tomáš. 2005. *Sociologická reflexe konfliktu mezi společností a přírodou. Teoretické přístupy a empirická zkoumání*. Sociální studia. Brno. Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita. s. 43–70.
- ZO ČSOP Veronica. 2006. *Zahrádkářské kolonie města Brna optikou brněnské veřejnosti*. Závěrečná zpráva z kvantitativní analýzy pro ZO ČSOP Veronica. Brno: Veronica.

Webové stránky

- Český zahrádkářský svaz [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.zahradkari.cz>>.
- Generel zahrádkových osad – podkladová studie 2009 [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupný z: <http://arnika.org/soubory/dokumenty/mesta/kauzu/Zahradky/generel_09_podklad_1_verze_PS.pdf>
- Královská kanonie premonstrátů na Strahově [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.strahovskyclaster.cz/>>.
- Office International du Coin de Terre et des Jardins Familiaux a. s. b. l. [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupný z: <<http://www.jardins-familiaux.org/>>.
- ZO Jenerálka [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <<http://www.jeneralka.cz/>>.

Diplomové práce

- HRAZDÍROVÁ, Eva. 2010. *Zahrádkář - producent čistých potravin či milovník chemie?* [online]. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/343171/fss_m/Zahradkar_diplomova_prace_kompletni.pdf>.
- KLOUPAROVÁ, Petra. 2009. *Zahrádkářská kolonie jako kulturní fenomén* [online]. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/163822/ff_m/DP_Zahradkarske_kolonie_Klouparova.pdf>.
- KREJSOVÁ, Dana. 2004. *Vývoj zahrádkářských kolonií ve městě Chemnitz (Porovnání s městem Plzeň)* [online]. Nepublikovaná diplomová práce. Plzeň: Fakulta Pedagogická, Západočeská Univerzita v Plzni [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://radyne.fpe.zcu.cz/web/diplomky/BP_Krejsova.pdf>.
- KUPERA, Adam. 2008. *Současný stav a perspektivy zahrádkářských osad v aglomeracích Česka*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze.

- LOCHMANOVÁ, Barbora. 2009. *Cesta za hodnotami aneb ochrana přírody víc než v popisu práce*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova v Praze.

Zákony

- Návrh zákona o zahrádkářské činnosti a úpravě některých podmínek jejího provozování (Zahrádkářský zákon).
- Návrh zákona o zmírnění některých majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době nesvobody, o vypořádání majetkových vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společenstvy a o změně některých zákonů.
- Zákon č. 229/1991 Sb. ze dne 21. května 1991 o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.
- Zákon č. 183/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 v platném znění, o územním plánování a stavebním řádu (Stavební zákon).

Metodologická literatura

- DISMAN, Miloslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.
- HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál 2005. ISBN 8073670402.
- CHENAIL, Ronald J. 1998. *Jak srovnat kvalitativní výzkum do latě?* Biograf 15-16: 29-37.
- JEŘÁBEK, Hynek 1993. *Úvod do sociologie výzkumu*. Praha: Karolinum.
- MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1362-4.
- SURYNEK, Alois; KOMÁRKOVÁ, Růžena; KAŠPAROVÁ, Eva. 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-038-4.
- ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. Praha: Portál, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

Analyzované dokumenty

- *Dopis vedoucího ÚP PF ČR Praha městské části Praha 6 ze dne 30. 4. 2002.*
- *Kronika ZO-ČsOZS-Jenerálka Praha 6-Dejvice*. Nepublikovaný rukopis.
- MČ Praha 6. 2007. *Podněty pro nový územní plán Prahy* [online] [cit. 6. 1. 2012].

Dostupné z:

<http://www.praha6.cz/system/file.php?File=f74_1001.doc&crc=7efe3a958953abd3b9e7d270e3bb1a89>

- MČ Praha 6. 2007. *Zápis z jednání mimořádného 8. zasedání zastupitelstva Městské části Praha 6 konaného dne 26. října 2007* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupný z: <<http://www.praha6.cz/export/0610/komise/zapisy/p6za2100708.doc>>.
- MČ Praha 6. 2009. *Vyjádření Městské části Praha 6 k Územnímu plánu hl. m. Prahy – koncept* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.praha6.cz/system/file.php?File=f74_1298.pdf&crc=934bb326d2af1adfa577fc23a0dc8df1>.
- MČ Praha 6. 2009. *Zápis z 27. - mimořádného – zasedání zastupitelstva Městské části Praha 6 konaného dne 7. 12. 2009 v kongresovém centru Masarykových kolejí Praha 6* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupný z: <<http://www.praha6.cz/export/0610/komise/zapisy/p6za2100927.doc>>.
- *Prohlášení o přechodu vlastnického práva k nemovitostem na obec 19. 3. 2002.*
- *Stavební povolení na zahr. kolonii Jenerálka. 1967. Výst 7004/67/Ha.*
- STUPČUK, Štěpán. 2011. *Dopis člene zastupitelstva Petře Kolínské* [online]. Č. j.: MCP6 094809/2011 [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.praha6.cz/export/1014/interpelace/odpoved_8-17-2011.pdf>.
- *Územní rozhodnutí o umístění stavby zahrádkové osady v Praze. 1965. č. j.: HA/1-6068/65, 6865/65, 7421/65.*
- ZO Jenerálka. 2009. *Bodový zápis č. 9 ze schůze Výboru ZO Jenerálka, 12. 12. 2009.*
- ZO Jenerálka. 2009. *Zápis z jednání na PF ČR konaného dne 10. 12. 2009 ve věci stávající problematiky úplatného převodu pozemků v zahrádkové osadě Jenerálka v k. ú. Dejvice, Praha 6.*
- ZO Jenerálka. 2011. *Bodový zápis č. 4 ze schůze Výboru ZO Jenerálka, 2. 4. 2011.*
- ZO Jenerálka. 2011. *Bodový zápis č. 5 ze schůze Výboru ZO Jenerálka, 7. 5. 2011.*
- ZO Jenerálka. 2011. *Námítka Zahrádkářské osady Jenerálka ke Konceptu ÚP hl. m. Prahy. č.j. MHMPP04ZKPMT.*
- ZO Jenerálka. 2011. *Osadní řád Zahrádkářské osady Jenerálka o. s. Praha 6, Na Pučálce 20/2556* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupný z: <http://www.jeneralka.cz/wp-content/uploads/2011/08/osadni_rad_new.pdf>.
- ZO Jenerálka. 2011. *Propozice k semináři územního plánování.*
- ZO Jenerálka. 2011. *Stanovy Zahrádkářské osady Jenerálka o. s. Praha 6, Na Pučálce 20/2556* [online] [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.jeneralka.cz/wp-content/uploads/2009/09/zoj_stanovy.pdf>.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: **Informace o respondentech** (tabulka)

Příloha č. 2: **Mapové podklady** (obrázky)

1. Letecký snímek pozemků osady z r. 1953
2. Současný letecký snímek osady
3. Plán osady s rozdělením úseků k r. 1980
4. Digitální zaměření pozemků osady k září 2011

Příloha č. 3: **Změny věkového rozložení zahrádkářů** (graf)

Příloha č. 4: **Zápis z jednání zastupitelstva Městské části Praha 6, říjen 2007**

Příloha č. 5: **Fotodokumentace** (obrázky)

5. Počátky osady
6. Dřívější společenský život v osadě
7. Původní typizované chatky
8. K pěstování zeleniny využívají zahrádkáři i tzv. záhumenky
9. Ukázka okrasné části zahrádky
10. Ovocná stěna
11. Unikátní zahrádka ve stylu japonské zahrady
12. Jezírko dotváří ráz osady a představuje specifický biotop